

ศึกษาเปรียบเทียบบทละคร ๕ ในยุคปฏิวัติสยามกับละครนอก

พจนานุกรมศิลปคดี อนุภาสาโร (ชั้นอาศรา)

วิชาที่พนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทางศิลปคดีที่คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัย
สาขารวิชา พจนานุกรมและนรวิชา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาดราชวิทยาลัย
พุทธทศวรรษ 25๕๐

ศึกษาเปรียบเทียบหลักพระ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน

พระครูถาวรบุญสถิต (ชั้นอาษา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๖๐

ศึกษาเปรียบเทียบหลักพระ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน

พระครูถาวรบุญสถิต (ชั้นอาษา)

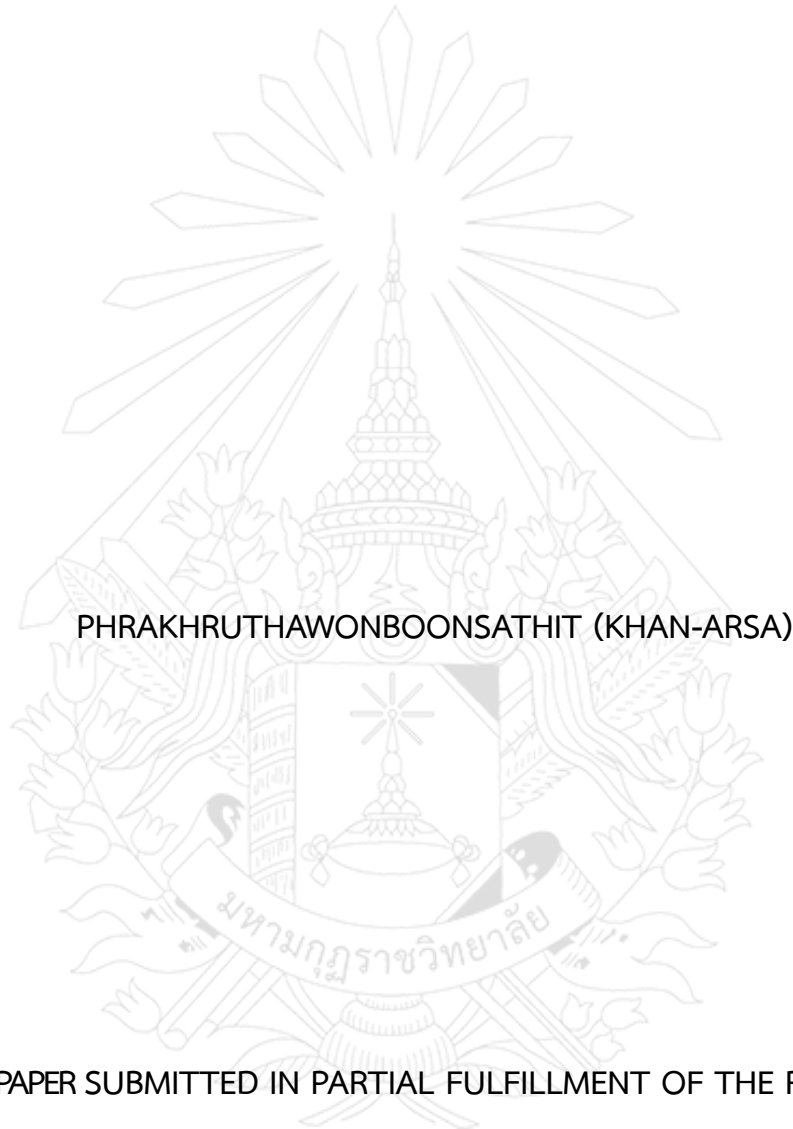
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๖๐

A COMPARATIVE STUDY ON BALA (POWER) IN THERAVADA AND
MAHAYANA BUDDHIST PHILOSOPHIES

PHRAKHRUTHAWONBOONSATHIT (KHAN-ARSA)

A THESIS PAPER SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF BUDDHISM AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
B.E. 2560 (2017)

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาเปรียบเทียบหลักพระ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน
ชื่อนักศึกษา : พระครูถาวรบุญสถิต ปุณณสาโร (ชั้นอาสภ)
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา : พระครูวีระธรรมาภินันท์, ดร.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโธ, ผศ.ดร.)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(พระราชปรีดีวิมล, ดร.)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(พระครูวีระธรรมาภินันท์, ดร.)

..... กรรมการ
(พระไกรสรัง ปญฺณาวชิโร, ดร.)

..... กรรมการ
(ผศ.ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน)

..... กรรมการ
(ดร.วิเชียร แสนมี)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Title : A Comparative Study on Bala 5 in Theravada and Mahayana Buddhist Philosophies
Student's Name : Phrakhru Thavorn Punyasaro (Khan - Asa)
Department : Buddhism and Philosophy
Advisor : Phrakhruveeradhammaphinan, Dr.

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University
in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

..... Dean of Graduate School
(Phramaha Boonsri Nāṇavuddho, Asst.Prof.Dr.)

Thesis Committee

..... Chairman
(Phrarachapariyattivimol, Dr.)

..... Advisor
(Phrakhruveeradhammaphinan, Dr.)

..... Member
(Phra Klairung Panyawachiro, Dr.)

..... Member
(Asst.Prof.Dr.Boonruam Khammuangsaen)

..... Member
(Dr.Wichian Sanmee)

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้เนื่องจากบุคคลหลายฝ่ายที่ให้ความช่วยเหลือ ขอขอบคุณ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย สถาบันการศึกษาที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ระดับปริญญาโท สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง

ขอขอบพระคุณ รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เขตระยองเอ็ด ที่ส่งเสริมสนับสนุน ให้ได้ศึกษาถึงขั้นระดับปริญญาโท เป็นแนวทางยกฐานะและพัฒนาการศึกษาที่สูงยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ พระคุณพระราชปริยัติวิมล, (ดร.) อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ที่ให้คำแนะนำในการแก้ไขเพิ่มเติมข้อมูลทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้แล้วเสร็จสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูวีรธรรมาภินันท์, (ดร.) ประธานกรรมการพระไกล่รุ่ง ปณฺญาวชิโร, ดร. ผศ.,ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน และดร.วิเชียร แสนมี คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้ความเมตตาตร. ในการตรวจสอบข้อบกพร่องจนทำวิทยานิพนธ์สำเร็จลุล่วงสมบูรณ์ด้วยดี

ขออนุโมทนาขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ได้ให้ความสะดวกด้วยดี ตลอดเพื่อนนักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญาทุกท่านที่คอยเป็นกำลังใจให้เสมอมา และขออนุโมทนาผู้มีอุปการคุณ ผู้อุปถัมภ์ในการศึกษา จนทำให้ประสบผลสำเร็จ

คุณค่าและประโยชน์ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชาแด่ ครูบา อุปัชฌาย์ อาจารย์ บุพพการี และผู้มีพระคุณ ที่ให้การอบรมสั่งสอนให้มีสติปัญญาและคุณธรรมเครื่องชี้นำความสำเร็จในชีวิต

พระครูถาวรบุญสถิต (ชั้นอาสา)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: ศึกษาเปรียบเทียบหลักผละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน
ชื่อนักศึกษา	: พระครูถาวรบุญสถิต (ชั้นอาษา)
สาขาวิชา	: พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา	: พระราชปรียัติวิมล ดร., Ph.D.,
ปีการศึกษา	: ๒๕๖๐

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาหลักผละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาผละ ๕ ในพุทธปรัชญามหายาน ๓) เพื่อเปรียบเทียบหลักผละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน ผลการวิจัยพบว่า

หลักผละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ หลักธรรมที่เป็นกำลัง เป็นหลักธรรมเป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง (อภิญาเทสิตธรรม) เป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องวัดความพร้อมและบ่งชี้ความก้าวหน้าของบุคคลในการปฏิบัติธรรม ประกอบด้วยศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา นอกจากนี้ยังเป็นหลักธรรมคอยเกื้อหนุนหลักธรรมอื่น เช่น สติปัญญา ๔ สัมปทาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ อริยมรรคมีองค์ ๘

หลักผละ ๕ ในพุทธปรัชญามหายาน คือ หลักธรรมที่เป็นกำลังมุ่งเพื่อเป็นสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นหลักธรรมที่เกื้อหนุนที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญ หรือความสูงสุดในธรรมะพระโพธิสัตว์บำเพ็ญ เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า ประกอบด้วยหลักมหาปัญญา มหากรุณา และมหาอุบาย และมีปรากฏในการบำเพ็ญบารมี และการบำเพ็ญพระโพธิสัตว์ หลักธรรมส่วนใหญ่ ประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ประเภทการบำเพ็ญบารมีจึงเน้นเรื่องการช่วยเหลือผู้อื่น ผู้ทุกข์ยากให้รอดพ้นจากความทุกข์นานาประการ

การเปรียบเทียบผละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน พบว่า ความหมายของผละ ๕ เหมือนกัน ประเภทของผละ ๕ ในการปฏิบัติพุทธปรัชญา มี ๕ ประเภท ประกอบด้วย สัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ และปัญญาพละ ส่วนมหายาน มุ่งปฏิบัติเพียง ๒ สองอย่าง ปัญญากับวิริยะ จุดมุ่งหมายเพื่อการหลุดพ้นเหมือนกัน แต่การปฏิบัติแตกต่างกัน คือ พุทธปรัชญามุ่งการหลุดพ้นและการนำเวไนยสัตว์สู่จุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน ผละ ๕ ในพุทธปรัชญามหายาน พยายามเอาเหตุผลเข้าจับพุทธพจน์ แล้วเปลี่ยนแปลงขนบประเพณีบางประการ ตัดบ้าง เติมบ้าง สุดแล้วแต่เห็นควรไม่เคร่งครัดในวินัยนัก เกี่ยวกับองค์พระพุทธเจ้าจุดหมายหลักธรรมที่เป็นกำลังในการบำเพ็ญเพียรของพระโพธิสัตว์ เพื่อให้ได้ความเป็นพระโพธิสัตว์ก่อนจึงเข้าสู่พระนิพพาน

Thesis Title : A comparative study on Pala(power) in Theravāda and Mahayana Buddhist Philosophies
 Student's Name : Prakruthavornbunsthith (Khan-asa)
 Department : Buddhism and Philosophy
 Advisor : PHRARAJAPARIYATTIWIMON, Ph.D.;
 : Phrakruveeradhammapinanta, (Dr.)
 Academic Year : B.E. 2560 (2017)

ABSTRACT

The purposes of the thesis were: 1) to study the teaching on five powers (Bala) in Theravada Buddhist philosophies, 2) to pursue the teaching on five powers (Bala) in Mahayana Buddhist philosophies, 3) to compare both teachings on five powers in Theravada and Mahayana Buddhist philosophies.

Results of the research have found the following findings : The teaching on five powers (Bala) in Theravada Buddhist philosophies deals with strengthening powers conducive to supreme knowledge regarded as the superb, awakening, purifying, investigating, and observing powers for liberating oneself from defilements. The case in point of five powers is the indicator and pointer on being a Noble One's states and those on their readiness and progress of observing five powers - confidence (Saddha), energy (Viriya), mindfulness (Sati), concentration (Samadhi), and wisdom (Panya). In addition, the observance of five powers is also treated as the stepping stone to observing other types of dharma like fourfold foundations of mindfulness (Satipatthana), fourfold efforts (Padhana), fourfold bases of success (Iddhipada), fivefold faculties (Indriya) and noble eightfold paths (Ariyamagga).

The teaching on five powers in Mahayana Buddhist philosophies deals with the teaching leading to enlightenment. It supports Bodhisatvas' observance or the summit of their practice towards Buddhahood, which comprises the teaching on : great wisdom (Mahapanya), great loving-kindness (Mahakaruna) and great policy (Maha-upaya), and appears in undertaking Bodhisatvas' perfection (Parami) and observance. Its main teaching is comprised of morality (Bila), concentration (Samadhi)

and wisdom (Panya). Rigidly, Bodhisatvas' observance puts the emphasis on assisting others in distress in order to make them survive from hardship of countless concerns. Their unique observance in Mahayana Buddhist philosophies initially lies in their absolute decisions on the great four accomplishments, that is, (1) eradicating all defilements, (2) paying utmost attention to studying the entire dharma, (3) assisting all beings, and (4) training oneself to achieve enlightenment.

The comparative results of teachings on five powers in Theravada and Mahayana Buddhist philosophies have proven similar. Such teachings in both philosophies are placed as the fundamental base for the rule of mental practice towards direct liberation. Five powers in Theravada Buddhist philosophies are : (1) confidence, faith; (2) energy, endeavour; 3) mindfulness, consciousness; 4) concentration, firm intention; (5) wisdom, thorough knowledge. Five powers in Mahayana Buddhist philosophies refer to the teaching that supports Bodhisatvas' observance or makes contribution to anyone wishing to become a Buddha, to attain enlightenment, that is, the insight of four noble truths – sufferings, causes of suffering, cessation of sufferings, and ways leading to cessation of sufferings. Five powers are counted as powerful device to be considerably used in Buddhism but they refer to the excellence in one's observance of dharma in one step. Additionally, the meaning of five powers embraces the most excellence in practice of dharma in Buddhism, that is, the extinction of defilements. Mahayana Buddhism's teaching characterizes five powers in term of undertaking perfection (Parami) to a lesser extent, for its only objective is liberation to lead all beings to the highest goal, that is, Nirvana. On a contrary, five powers in Theravada Buddhist philosophies prefer conservative, strict traditions more than Mahayana Buddhist ones, of which the latter's philosophy tries to interpret the Buddha's teachings by logical reasoning and change some customs and traditions by doing away with some teachings and adding other ones as deemed appropriate. In other words, Mahayana Buddhist philosophies are not strict with codes of conduct as stipulated by the Buddha.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญคำย่อ	จ
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๒
๑.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย	๓
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	๘
๑.๗ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๘
บทที่ ๒ พละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาท	๙
๒.๑ ความหมายของพละ ๕	๙
๒.๒ ประเภทของพละ ๕	๑๒
๒.๓ คุณลักษณะของพละ ๕	๑๘
๒.๔ การบำเพ็ญพุทธปรัชญาเถรวาทและพุทธปรัชญามหายาน	๓๑
๒.๕ อานิสงส์ของการบำเพ็ญบารมีพุทธปรัชญาเถรวาท	๓๗
บทที่ ๓ พละ ๕ ในพุทธปรัชญามหายาน	๔๐
๓.๑ ความหมายพละ ๕ ในพุทธปรัชญามหายาน	๔๐
๓.๒ ประเภทของพละ ๕ ในพุทธปรัชญามหายาน	๔๔

๓.๓ คุณลักษณะความสำคัญของพละ๕	๖๒
๓.๔ ความหมายของพระโพธิสัตว์	๖๕
สารบัญ (ต่อ)	
๓.๕ คุณสมบัติของพระโพธิสัตว์	๖๗
๓.๖ การบำเพ็ญธรรม (บารมี) ของพระโพธิสัตว์	๗๐
๓.๗ หลักธรรมของพระโพธิสัตว์ที่ต้องบำเพ็ญ (วิริยบารมี)	๗๓
บทที่ ๔ เปรียบเทียบพุทธปรัชญาพละ ๕ ในเถรวาทกับมหายาน	๗๕
๔.๑ เปรียบเทียบความหมายพละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน	๗๕
๔.๒ เปรียบเทียบประเภทพละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน	๗๖
๔.๓ เปรียบเทียบคุณลักษณะและความสำคัญพละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน	๗๙
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๘๒
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๒
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๓
บรรณานุกรม	๘๕
ประวัติผู้วิจัย	๘๙

สารบัญค้าย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐสส เตปิฎกั พ.ศ. ๒๕๒๕ พร้อมทั้งคัมภีร์อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย อันเป็นคัมภีร์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาเถรวาทในการค้นคว้า ในการอ้างอิงซึ่งได้ใช้ชื่อย่อและคำเต็ม ดังนี้

ค้าย่อ	คำเต็ม
พระสุตตันตปิฎก (บาลี)	
ที.สี.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลกชนวคค
ที.ม.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคค
ที.ปา.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคค
ม.ม.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก
ส.นิ.	สุตตันตปิฎก สงยุตตนิกาย นิทานวคค
ส.ม.	สุตตันตปิฎก สงยุตตนิกาย มหาวารวคค
อง.จตุกก	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย จตุกกนิปาต
ขุ.ชา.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก
ขุ.อ.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท
อภิธรรมปิฎก	
อภิ.วิ.	ภิธมมปิฎก วิภังคปาฬิ
อภิ.สง.	อภิธมมปิฎก ธมมสงคณิ

ในการอ้างอิง พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐสส เตปิฎกั โดยการอ้างอิงแบบ ๓ ตอน อ้างชื่อคัมภีร์ เล่ม/ชื่อ/หน้าเช่น ที.สี.(บาลี) ๙/๑๐๒/๕๙. หมายถึง พระไตรปิฎกทีฆนิกาย สีลกชนวคค เล่มที่ ๙ ชื่อที่ ๑๐๒ หน้าที ๕๙ และ เล่ม/หน้า เช่น ขุ.อ. ๔/๓๐. หมายถึง พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลขุททกนิกาย ธรรมบทฎฐกถา เล่ม ๔ หน้า ๓๐ เป็นต้น

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ ๔.๑ เปรียบเทียบความต่างความหมายผละ 5 ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน	๗๖
ตารางที่ ๔.๒ เปรียบเทียบความต่างประเภทของผละ5 ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน	๗๘
ตารางที่ ๔.๓ เปรียบเทียบความต่างคุณลักษณะและความสำคัญผละ 5 ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน	๘๐

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาได้ถือกำเนิดขึ้นมาในท่ามกลางการปฏิเสธความเชื่อจากคัมภีร์พระเวท โดยมีเจ้าชายสิทธัตถะได้สละชีวิตอันผาสุกของพระองค์และแสวงหาสัจธรรมเพื่อความหลุดพ้น หลังจากพระองค์ได้ค้นพบสัจธรรมแล้ว ก็ได้พระนามใหม่ตามที่ได้ตรัสรู้ธรรมว่า “พระพุทธเจ้า” หรือ “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า” ได้ทรงประกาศและประดิษฐ์พระสัจธรรมไว้ในโลกและสืบกันมาถึงปัจจุบัน ที่เรียกกันว่า พระพุทธศาสนาหรือศาสนาพุทธ อันได้แก่ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า นับแต่พระองค์ได้ หมุนกงล้อแห่งพระธรรมไปสู่สังคมอินเดีย ทำให้มีผู้สนใจหันมาศึกษาและปฏิบัติตาม จนได้ผลตามและ หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน หลักการหรือความเชื่อตามรูปแบบเดิมก็ได้มีการปรับเปลี่ยนไป หลายรูปแบบ ทำให้พระพุทธศาสนาดั้งเดิมถูกตีความให้กว้างขวาง เพื่อนำเข้าสู่สังคมอื่นที่แตกต่าง ในราวพุทธศตวรรษที่ ๖ ชาวพุทธกลุ่มหนึ่งรู้สึกว่าการสอนทางพุทธศาสนาที่มีดั้งเดิมอยู่ เริ่มล้าสมัยและไร้ ประโยชน์ ด้วยความเชื่อมั่นที่ว่า พระธรรมจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไขใหม่ เพื่อตอบสนองกับ ความต้องการของยุคสมัยใหม่ คนรุ่นใหม่และสภาพทางสังคมแบบใหม่ ดังนั้นจึงได้มีการเขียน พระธรรมคัมภีร์ขึ้นมาใหม่ การสร้างสรรค์งานพระคัมภีร์ขึ้นมาใหม่ ถือเป็นจุดประทุของพลัง สร้างสรรค์ครั้งสำคัญที่สุด ครั้งหนึ่งที่เกิดขึ้นมาในประวัติศาสตร์ ของมนุษยชาติและ มีการทำ ต่อเนื่องกันอย่างยาวนานถึง ๔-๕ ร้อยปี จากฐานความเชื่อที่ว่า ลำพังการท่องจำพระธรรมอย่างเดียว ไม่สามารถสืบทอดศาสนาได้อย่างมีชีวิตชีวา นอกจากเสียว่าจะมีการถ่วงดุลซึ่งกันและกัน โดยการสร้าง นวัตกรรมใหม่อย่างต่อเนื่อง ทำให้พระพุทธศาสนามีการแยกเป็นสองนิกายใหญ่คือ เถรวาทและ มหายาน ทั้งสองนิกายมีแนวทางในการปฏิบัติตามหลักธรรมที่แตกต่างและความเหมือนกันมาก^๑

หลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนาปรัชญาเถรวาทและมหายาน เริ่มเผยแผ่ต่างกัน แม้ว่าทั้งสองนิกายจะมีจุดหมายปลายทางขั้นสุดท้ายเหมือนกันก็ตาม แต่อุดมการณ์ในการเข้าหา จุดหมายนั้นแตกต่างกันออกไป โดยฝ่ายเถรวาทจะมุ่งปฏิบัติตนเองก่อน แล้วค่อยสอนผู้อื่นทีหลัง ส่วน มหายานได้วางอุดมคติออกมาใหม่ แทนที่จะบำเพ็ญตนให้พ้นทุกข์ก่อน ทางมหายานกลับวาง

^๑เอ็ดวาร์ด คอนซ์, **พระพุทธศาสนประวัติ**, แปลโดย สมหวัง แก้วสุฟอง, ภาควิชาปรัชญา และศาสนา, (คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓.

อุดมการณ์ใหม่ว่า เราจะต้องบำเพ็ญเพื่อสรรพสัตว์ ให้ข้ามโสมงสารหมดทั้งสิ้นเสียก่อน แล้วตนเอง จะบรรลुरुธรรมเป็นคนสุดท้าย เนื่องจากพระพุทธศาสนาทั้งสองนิกายมีความคิดที่แตกต่างกัน จึงทำให้มี อิทธิพลมากต่อสังคมชาวพุทธโดยเฉพาะสังคมชาวพุทธ นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันบทบาทและอิทธิพล ของพระพุทธปรัชญาได้แทรกซึมเข้าอยู่ในวิถีชีวิตของชาวพุทธในภูมิภาค เช่น การบำเพ็ญบารมีเพื่อจะ ได้เป็นพระพุทธเจ้าของบุคคลต่างๆ จาริตประเพณีและหลักธรรมต่างๆ เป็นต้น ความสำคัญของปัญหา ประการแรก คือ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในเรื่องพระโพธิสัตว์ ประเภทของพระโพธิสัตว์ การสร้างบารมี ของพระโพธิสัตว์ ความสำคัญประการต่อมาคือ หลักธรรมทั้งสองนิกายเพราะทั้งสองนิกายนี้ก็มี หลักธรรมมากมาย เป็นหน้าที่ของชาวพุทธที่จะต้องศึกษาว่าหลักธรรม มีความแตกต่างกันมากน้อย เพียงใด เพราะชาวพุทธนั้นมีทั้งพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและพระพุทธศาสนานิกายมหายาน

หลักผล ๕ เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญต่อการปฏิบัติของพุทธบริษัท อีกทั้งเป็น หลักธรรมหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา ที่ได้รับการยอมรับต่อการนำไปปฏิบัติ แต่ในทางพุทธปรัชญา เถรวาท กับนิกายมหายาน มักจะมีข้อแตกต่างกันในทางปฏิบัติ แม้จะมีหลักคำสอนที่เหมือนกันก็ตาม เพราะในพุทธปรัชญาหลักธรรมผล ๕ พระพุทธเจ้าทรงยกย่องมากในขณะที่จะมีการตรัสรู้ แล้วต้องมีการปฏิบัติตามและหลักผล ๕ จะมีลักษณะความเชื่อมโยงไปหาหลักธรรมอื่นๆ อีกมากมาย แต่สำหรับพุทธปรัชญาจะมีหลักคำสอนในผล ๕ จะมีอยู่มากในการบำเพ็ญบารมีและการบำเพ็ญ พระโพธิสัตว์ เพราะมหายานจะเน้นในเรื่องของการช่วยเหลือก่อนจึงจะทำให้ตนเองบรรลुरुธรรมที่หลัง หลักธรรมผล ๕ ของพุทธปรัชญามหายาน จะมุ่งเน้นในเรื่องของการช่วยเหลือที่เรียกว่า กรุณาและ เน้นในเรื่องของปัญญา เพื่อนำตนไปสู่การพ้นเพ็ญบารมีต่าง ๆ เพื่อมุ่งสู่ความหลุดพ้นจากปวงกิเลส และปวงทุกข์” หลักผล ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับพุทธปรัชญามหายานจึงมีประเด็นที่น่า เปรียบเทียบอยู่หลายประการ เพราะมีความเห็นแตกต่างและความเห็นที่เหมือนกัน ซึ่งเป็นที่นำศึกษา ไว้เป็นอย่างมาก

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิจัยเรื่อง เปรียบเทียบผล ๕ ในพุทธ ปรัชญาเถรวาทกับมหายาน ว่ามีความแตกต่างหรือเหมือนกัน เพื่อนำผลการวิจัยที่ได้ไปใช้เป็น ข้อมูลสารสนเทศ ตลอดทั้งนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาองค์ความรู้และเป็นแนวทางการศึกษา เปรียบเทียบพุทธปรัชญาผล ๕ ในเถรวาทกับมหายาน ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักผล ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักผล ๕ ในพุทธปรัชญามหายาน
- ๑.๒.๓ เพื่อเปรียบเทียบหลักผล ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วางขอบเขตในการศึกษาเปรียบเทียบผล ๕ ในเถรวาทกับ มหายาน จากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐสส เตปิฎก พ.ศ. ๒๕๒๕ และศึกษาจาก เอกสาร คือ หนังสือทั่วไป วิทยานิพนธ์ วารสาร บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยได้วางขอบเขต ของการวิจัย ไว้ดังนี้

- ๑.๓.๑ เพื่อศึกษาหลักผล ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๓.๒ เพื่อศึกษาหลักผล ๕ ในพุทธปรัชญามหายาน
- ๑.๓.๓ เพื่อเปรียบเทียบหลักผล ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน

๑.๔. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเน้นการวิจัยทาง เอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้

๑.๔.๑ ขั้นสำรวจข้อมูล

- ๑.๔.๑.๑ ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องหลักผล ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน
- ๑.๔.๑.๒ สำรวจเอกสารงานวิจัยที่มีผู้รู้เขียนและศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผล ๕ ในพุทธ ปรัชญาเถรวาทกับมหายาน

๑.๔.๒ ขั้นรวบรวมข้อมูล

๑.๔.๒.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ คัมภีร์ พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐสส เตปิฎก พ.ศ. ๒๕๒๕ พร้อมทั้งคัมภีร์อรรถกถา ฉบับมหา มกุฏราชวิทยาลัย คัมภีร์สังฆธรรมปุณทรีกสูตรและคัมภีร์มหายาน

๑.๔.๒.๒ รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์ วิเสสต่างๆและจัดลำดับ ความเกี่ยวข้อง ความสำคัญในเรื่องเหตุผลและที่มา เพื่อแยก ประเภท

๑.๔.๒.๓ รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเปรียบเทียบพุทธ ปรัชญาหลักผล ๕ ในเถรวาทกับมหายาน

๑.๔.๓ ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

๑.๔.๓.๑ นำข้อมูลเกี่ยวกับความหมาย ประเภทและหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธ ปรัชญาผล ๕ ในเถรวาทกับมหายาน มาศึกษาวิเคราะห์ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้

๑.๔.๓.๒ ศึกษาวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้เกี่ยวกับพุทธปรัชญา
หลักพระ ๕ ในเถรวาทกับมหายาน

๑.๔.๔ ชี้นำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “เปรียบเทียบหลักพระ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเปรียบเทียบพระ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายานและได้เรียบเรียงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

๑) เอกสารที่เกี่ยวข้อง

สมเด็จพระพรหมญาณสังขิโนรส ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระปฐมโพธิกถา” สรุปได้ว่า “พระโพธิสัตว์ที่จะบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น จะต้องบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทศ มีทานบารมีเป็นต้น อุเบกขาบารมีเป็นที่สุด กิริยาที่ทรงสะสมบารมีเพื่อประโยชน์แก่พระโพธิญาณจัดเป็นสิ่งละ ๓ ประการ คือ บารมี ๑๐ แลอุปบารมี ๑๐ แลปรมัตถบารมี ๑๐”^๒

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ กล่าวไว้ในหนังสือประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา(ฝ่ายมหายาน) ว่า พระพุทธองค์มุ่งสอนวิธีอันจะช่วยให้มนุษย์เราถึงซึ่งความรู้อันแจ่มแจ้ง แม้ว่าสัจธรรมนั้นจะมีเพียงหนึ่ง แต่วิธีที่จะบรรลุถึงพระธรรมนั้นแตกต่างกันออกไป เพราะมนุษย์เราแต่ละคนมีความแตกต่างกัน ทั้งในบุคลิกลักษณะ อารมณ์และความนึกคิด ดังนั้นพระองค์จึงทรงสอนแยกออกเป็น ๓ วิธี วิธีหนึ่งสำหรับผู้ฟังเหมาะสำหรับผู้ที่มีจิตโน้มมน้าวและศรัทธาในการฟังธรรมจากพระพุทธองค์ อีกวิธีหนึ่งสำหรับพระเจ้าปัจเจกพุทธเจ้า สำหรับผู้ปรารถนาความสงบและการปฏิบัติสมาธิโดยลำพังและวิธีที่สามเป็นวิธีของพระโพธิสัตว์ ผู้ปรารถนาจะช่วยสัตว์โลกให้ข้ามพ้นโคมสงสารก่อนที่ตนจะได้เข้าสู่พระนิพพาน วิธีทั้งสามนี้เรียกว่าเป็นกุศโลบายแห่งพระพุทธเจ้าหลักกุศโลบายนี้เป็นปัจจัยช่วยให้นักพุทธปรัชญาทั้งหลายสามารถอธิบายข้อแตกต่างทั้งหลายในศาสนาพุทธได้^๓

สุวิญญู รัตตัญญู ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนา มหายาน ” สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนา มหายานนั้นได้เชิดชูและรักษาพระพุทธศาสนาเอาไว้ได้ คนทั่วไปยังได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนา มหายานมากมาย พระพุทธศาสนา มหายานยังสามารถจัดระเบียบทางสังคมให้คนมี

^๒ สมเด็จพระพรหมญาณสังขิโนรส, พระปฐมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๕), หน้า ๓๘.

^๓ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา (มหายาน), (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓๒.

ศีลธรรมพร้อมกันไปกับการดำเนินชีวิตประจำวันของเขา ทั้งนี้เป็นเพราะพระพุทธศาสนamahayan ได้รับหัวใจของพระโพธิสัตว์เข้ามาอยู่ในจิตใจมีปณิธานและตั้งความปรารถนาไว้ว่า ข้าพเจ้าตั้งความปรารถนาให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลายได้เข้าถึงความบริสุทธิ์และความรู้การปฏิบัติของข้าพเจ้า ก็เพื่อจะให้เขาเหล่านั้นได้มีความรู้ ข้าพเจ้าไม่แสวงหาความหลุดพ้นจากสังสารวัฏฏ์เพื่อตนเอง เพื่อชีวิตทั้งหลาย ข้าพเจ้ายอมทนทุกข์ทรมานทั้งหมดในโลก ในสถานการณ์ที่เลวร้ายทั้งหมดในโลก ตราบจนกระทั่งถึงบั้นปลายสมัยในอนาคตและเมื่อสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเหล่านั้น ข้าพเจ้าจึงได้พยายามสร้างบุญกุศลอยู่อย่างไม่รู้จักจบสิ้น เพราะเหตุว่าเป็นการดีกว่าข้าพเจ้าจะทนทุกข์ทั้งหมดอยู่เพียงคนเดียวและใช้สิ่งที่มีชีวิตต้องตกลงไปในนรกเลย”^๔

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ได้กล่าวใน หนังสือเรื่อง “สัทธรรมปุณฑริกสูตร” สรุปได้ว่า “ในสหโลกธาตุนี้ ตถาคตมีพระโพธิสัตว์หลายพันองค์ จำนวนเท่ากับเม็ดทรายใน ๖๐ คงคา นที่เรียงกันอยู่เป็นขบวนและในจำนวนพระโพธิสัตว์มากมายดุจเม็ดทรายใน ๖๐ คงคานี้ พระโพธิสัตว์แต่ละองค์ก็ยังมีขบวนของตนอีกเป็นจำนวนเท่ากัน”^๕

พระพจนารถ ปภาโส ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ชื่อ “ปัญญาบารมี” สรุปได้ว่า “การสร้างหรือการบำเพ็ญปัญญาบารมีให้เกิดขึ้นมี ๒ แบบ คือ แบบธรรมดาสามัญและแบบพิเศษ การสร้างปัญญาบารมีแบบธรรมดา ได้แก่ให้ปัญญาพัฒนาไปตามธรรมชาติ โดยมีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อให้บรรลุประโยชน์ที่คนทั่วไปนิยมกัน เช่น ศึกษาเล่าเรียนให้มีความรู้เพียงพอที่จะนำไปประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองและครอบครัว ไม่ชวนชวายเป็นมากกว่านั้น ส่วนการสร้างปัญญาบารมีแบบพิเศษได้แก่ การสร้างปัญญาบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวกหรือเพื่อให้ประสบความสำเร็จในเรื่องที่ต้องการการสร้างปัญญาบารมีของพระมหากษัตริย์โพธิสัตว์มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าการสร้างปัญญาบารมีแบบพิเศษแตกต่างจากแบบธรรมดาสามัญตรงที่มีกำหนดระยะเวลาที่จะประสบความสำเร็จและเป็นไปรวดเร็วกว่า การสร้างปัญญาบารมีทั้งสองแบบต้องเป็นไปตามลำดับขั้น เหมือนการเดินขึ้นขมดึกต้องเดินขึ้นทีละขั้น การสร้างปัญญาบารมีแบบธรรมดาสามัญ เปรียบเหมือนการเดินขึ้นขมดึกถึงขั้นที่ตนต้องการจะชมแล้วไม่ขึ้นต่อไป ส่วนการสร้างปัญญาบารมีแบบพิเศษ เปรียบเหมือนการเดินขึ้นขมดึกตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้าย ในการสร้างปัญญาบารมีสองแบบนี้ ผู้บำเพ็ญจะต้องกำหนดให้ชัดเจนว่าจะบำเพ็ญแบบใด แล้วดำเนินชีวิตไปตามแบบนั้น”^๖

^๔ สุวิญ รักษัตย์, พระพุทธศาสนamahayan, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด บางกอกบล็อก, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๘.

^๕ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา(มหายาน), อ้างแล้ว, หน้า ๒๒๗.

^๖ พระพจนารถ ปภาโส, ปัญญาบารมี, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องศยาม จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๗๓- ๗๕.

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร ได้อธิบายถึงการใช้อุบายในการแก้ไขข้อขัดแย้งจากการตีความ คำสอนไว้ว่า ปัญหาที่ยากประการหนึ่งที่ชาวพุทธในยุคหลังพุทธกาลพบอยู่บ่อยๆคือ ลักษณะที่ดู เหมือนจะขัดแย้งกันเองของคำสอนบางประการ เช่น ระหว่างข้อความที่ว่า “ทุกข์เป็นสิ่งที่ควรกำหนด รู้ สมุทัยควรละ นิโรธควรทำให้แจ้งและมรรคควรให้เจริญ” กับข้อความที่ว่า “ไม่มีทุกข์ ไม่มีสมุทัย ไม่มีนิโรธและไม่มีมรรค” แน่แน่นอนว่าข้อความเหล่านี้ถ้าถือเอาความหมายตามตัวอักษร จะต้องเกิดความขัดแย้งอย่างแน่นอน ปัญหาเหล่านี้ทำให้ชาวพุทธฝ่ายมหายาน(รวมทั้งนิกายอื่นๆ) พยายามหาทางออกจากปัญหาความขัดแย้งด้วยการพัฒนาแนวคิดเรื่อง “อุบาย”(กุศโลบาย) ในการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า แนวคิดนี้มีความเชื่อว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ความจริงจำนวนหนึ่ง ที่เรียกว่า อริยสัจ ๔ นี้เองไปสอนยกย่อง ให้สอดคล้องกับความแตกต่างหลากหลายของหมู่สัตว์ โดยนัยนี้คำว่า “อุบาย” จึงหมายถึง พุทธวิธีในการแสดงธรรมให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหา บริบทแวดล้อม ความต้องการและอุปนิสัยที่แตกต่างหลากหลายของหมู่สัตว์^๗

พระมหาสมจินต์ สมมาปณฺเฑ ได้กล่าวถึงปารมิตาในหนังสือพระพุทธศาสนามหายานใน อินเดีย พัฒนาการและสารัตถธรรมไว้ว่า มหายานแบ่งปารมิตาเป็น ๓ ระดับ เหมือนกับเถรวาท ดังนี้ ระดับที่ ๑ ปฐมปารมิตาหรือโลกียปารมิตา (Ordinary Paramita) เป็นระดับที่ปฏิบัติโดยคนธรรมดาทั่วไป คนที่คุ้นสมบัตินครถนหรือไม่ครบถนถนปฏิบัติได้ทั้งนี้เพื่อประโยชน์สุขในโลกนี้ ระดับที่ ๒ อุปปารมิตาหรือโลกุตตรปารมิตา (Extra - ordinary Paramita) เป็นระดับที่ปฏิบัติโดยฝ่ายเถรวาท หรือหินยานปฏิบัติโดยผู้มุ่งสาวกยานหรือปัจเจกพุทธยานเพื่อบรรลุนิพพานส่วนตัวไม่ใช่เพื่อประโยชน์สุขของมหาชน ระดับที่ ๓ ประมัตถปารมิตาหรือโลกุตตรตมปารมิตา (Superlative Paramita) เป็นระดับที่ปฏิบัติบำเพ็ญโดยฝ่ายมหายานหรือพระโพธิสัตว์ ไม่ใช่เพื่อประโยชน์สุขส่วนตนแต่เพื่อประโยชน์สุขและความหลุดพ้นของสรรพสัตว์ ปารมิตา ๑๐ คือ ทานปารมิตา ศีลปารมิตา ภาวนาปารมิตา วิริยปารมิตา ฌานปารมิตา ปรีชญาปารมิตา อุบายปารมิตาปณฺธานปารมิตา พลปารมิตา และชญาณปารมิตา(ญาณปารมิตา)^๘

๒) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผุดพรรณ ศุภพันธุ์ ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าใน พุทธปรัชญาเถรวาทกับพุทธปรัชญามหายาน” ผลการศึกษาพบว่า “พระโพธิสัตว์ทั้งหลายทาง มหายานและเถรวาทเหมือนกันที่ต้องบำเพ็ญบารมี เพื่อการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่

^๗พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, “แนวคิดเรื่อง “จิตเท่านั้นที่อยู่” ของพระพุทธศาสนานิกายโย คาจาร”, วารสารพุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๔๗, หน้า ๑๑๗.

^๘พระมหาสมจินต์ สมมาปณฺเฑ, (พระพุทธศาสนามหายานในอินเดียพัฒนาการและ สารัตถธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๐.

สำหรับมหายานเปิดกว้างสำหรับบุคคลทั่วไปและเน้นความสำคัญในเรื่องกรรม คือช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ ในขณะที่ตนเองก็บำเพ็ญบารมีเพื่อแสวงหาโพธิญาณ ส่วนเถรวาทถือว่าพระโพธิสัตว์เป็นบุคคลที่ยังไม่รู้แจ้งในสัจธรรมอันนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ ต้องแสวงหาความรู้ต่อไปและการเป็นพระโพธิสัตว์เริ่มขึ้นเมื่อบุคคลตั้งปณิธานปรารถนาพุทธภูมิและเริ่มบำเพ็ญบารมีที่จะนำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่จะเรียกว่าเป็นพระโพธิสัตว์โดยสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งแล้วเท่านั้น”^๙

ประพจน์ อัครวิรุฬหาร ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน” ผลการศึกษาพบว่า “ลักษณะของการบำเพ็ญบารมีของเถรวาทและมหายานมีความคิดคล้ายคลึงกันพอสมควร ข้อแตกต่างเป็นเรื่องของรายละเอียดเป็นส่วนมากโดยโครงร่างใหญ่แล้วลักษณะการบำเพ็ญบารมีคงเป็นไปในลักษณะเดียวกัน เป็นแต่ของเถรวาทไม่เป็นระบบดีเท่ากับคัมภีร์มหายาน”^{๑๐}

พระมหาสมยศ อากาศุตโต (เสนานุช) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์(กวนอิม)ในพุทธศาสนา มหายาน ” ผลการศึกษาพบว่า “แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์มีความสำคัญอย่างยิ่งในระบบคำสอน ความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน โดยเฉพาะในฝ่ายมหายานนั้นมีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงไป โดยได้รับอิทธิพลทั้งภายในพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมคือเถรวาทและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูหลายอย่างทั้งในแง่ของหลักธรรมคำสอน ซึ่งเป็นพื้นฐานของความเชื่อความศรัทธาและพิธีกรรมทางศาสนาที่พุทธศาสนิกชนแสดงต่อพระโพธิสัตว์ จนทำให้เกิดการอ่อนวอนขอบูชาบวงสรวงพึงพาอาศัยในที่สุด”^{๑๑}

सानิตย์ สีนาค ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สังฆธรรมปุณฑริกสูตร พบว่าคัมภีร์สังฆธรรมปุณฑริกสูตรเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดคัมภีร์หนึ่งของพระพุทธศาสนา มหายาน ซึ่งถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มพระสูตรขนาดยาวเรียกว่าไวปุลยสูตร ถือเป็นคัมภีร์บันทึกคำสอนของพระพุทธศาสนา มหายานที่

^๙ ผุคพรรณ ศุภพันธ์, “การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในพุทธปรัชญาเถรวาทกับพุทธปรัชญามหายาน”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๙, หน้า ๑๔๑.

^{๑๐} ประพจน์ อัครวิรุฬหาร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๓, หน้า ๒๒๖.

^{๑๑} พระมหาสมยศ อากาศุตโต (เสนานุช), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์(กวนอิม)ในพุทธศาสนา มหายาน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖, หน้า ๑๔๒.

สำคัญเท่ากับ คัมภีร์มหาเวสตุ คัมภีร์ลลิตวิสูตรสูตร คัมภีร์ทิวาวทานมีอิทธิพลมากต่อประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา มหายานและยังยึดถือคัมภีร์สังฆกรรมปุณทริกสูตรว่าเป็นคำตอบต่อคำถามที่ว่าทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงประกาศศาสนาแยกออกเป็นนิกายหินยานและนิกายมหายาน^{๑๒}

อนงค์ โกวิทเสถียรชัย ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยว่า ผลบุญของพระสูตรอื่นทั้งหมดไม่แน่นอนเพราะสอนว่าเราจะต้องสร้างเหตุดีเสียก่อนเท่านั้นเราจึงสามารถเป็นพระพุทธะในกาลต่อมาภายหลังสังฆกรรมปุณทริกสูตรนั้นแตกต่างอย่างสิ้นเชิง เมื่อซึ่งหีบพระสูตรนี้ขึ้นมาจะบรรลุปุทธภาวะทันทีและปากซึ่งสวดนั้นจะบรรลุปุทธภาวะทันที เหมือนดังที่มีเงาดวงจันทร์ส่องอยู่ในน้ำขณะที่ยังเงาดวงจันทร์ปรากฏจากด้านหลังของภูเขาทางทิศตะวันออกหรือเหมือนว่าเสียงกับเสียงสะท้อนเกิดขึ้นพร้อมกันด้วยเหตุนี้เองพระสูตรบทที่ ๒ กุศโลบายกล่าวว่า “ในบรรดาบุคคลผู้ได้ฟังพระธรรมนี้จะไม่ผู้ใดที่จะไม่ได้บรรลุปุทธภาวะ” ข้อความตอนนี้หมายความว่าถ้ามีบุคคลร้อยคนหรือพันคนซึ่งยึดมั่นศรัทธาพระสูตรนี้ โดยไม่มีข้อยกเว้นแม้แต่รายเดียว บุคคลร้อยคนหรือพันคนนั้นจะได้เป็นพระพุทธะ^{๑๓}

พระครูปริยัติคณานุรักษ์ (พงษ์สันต์ ศรีสมงาม) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบ บารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน” ผลการศึกษาพบว่า “บารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีความหมายหนึ่งคือ เป้าหมายของการปฏิบัติธรรมอีกความหมายหนึ่งคือ เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุดังเป้าหมายสูงสุด นั่นคือการหมดกิเลส เป็นพระอรหันต์ มีข้อสังเกตถึงความหมายของบารมี ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท หนึ่งเมื่อกกล่าวถึงจุดมุ่งหมายแห่งการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์แล้วจะเห็นได้ว่าย่อมเป็นไปเพื่อ (๑) การตรัสรู้ของตนตรัสสัมมาสัมโพธิญาณของพระโพธิสัตว์เองก่อน (๒) การรื้อชนปวงชนทั้งหลายทั้งปวงออกไปจากห้วงทุกข์ระทมแห่งการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นพระโพธิสัตว์ หมายถึงผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต แต่ในพระพุทธศาสนา ฝ่ายมหายานได้พัฒนาไปอีกแบบหนึ่งกล่าวคือศาสนิกทุกคนควรตั้งโพธิจิตเพื่อเป็นพระโพธิสัตว์ อุดมคติพระโพธิสัตว์ในฐานะระบบจริยธรรม ที่เป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิต ซึ่งปัจเจกชนสามารถปฏิบัติได้ด้วยความเพียรของตนเอง ถูกแทนที่ด้วยระบบจริยธรรมที่ต้องพึ่งพิงสิ่งภายนอกช่วยเหลือให้พ้นทุกข์แทนนอกจากนั้น มหายานยังเห็นต่อไปอีกว่าพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีแก่กล้า สมควรที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้แล้ว อาจจะไม่ยอมตรัสรู้และยินดีเป็นพระ

^{๑๒} สานิตย์ สีนาค, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตในคัมภีร์สังฆกรรมปุณทริกสูตรปริวรรตที่ ๑-๕”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕, หน้า ๑๓๓.

^{๑๓} อนงค์ โกวิทเสถียรชัย, “มนุษย์ในอุดมคติ : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในคัมภีร์สังฆกรรมปุณทริกสูตรและงานเขียนเรื่องอุดมรัฐของเพลโต”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑, หน้า ๑๒๒.

โพธิสัตว์เพื่อช่วยสรรพสัตว์จากกองทุกข์ในวัฏฏสงสารต่อไป สรรพสัตว์ทั้งปวงแม้จะมีพุทธภาวะในตน แต่ก็ใช้ทั้งหมดที่จะสามารถช่วยตนเองได้ จึงต้องอาศัยการช่วยเหลือจากพระโพธิสัตว์จึงจะสามารถดำรงตนอยู่ได้และก้าวหน้าในธรรมชั้นสูงต่อไป”^{๑๔}

เรณู ศรีภาค ได้ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์บารมีในพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ว่าการบำเพ็ญบารมีในแต่ละประการจะเกิดผลดีนั้น ผู้ปฏิบัติควรมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งมีความจริงใจ ตั้งใจจริงและมีเป้าหมายในการปฏิบัติ เพื่อเป็นการสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจเป็นกำลังใจในการต่อสู้และสามารถแก้ปัญหาชีวิตได้ ทั้งยังเป็นการพัฒนาทางด้านจิตใจให้มีวิธีการหรือปฏิบัติที่ถูกต้องและให้ผลได้จริง คือ การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งจะให้เกิดปัญญาอย่างแท้จริงที่สามารถนำไปใช้ในการบำเพ็ญบารมีในแต่ละประการ อันจะปรากฏผลได้อย่างชัดเจน^{๑๕}

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

- ๑.๖.๑ ทำให้ทราบหลักพละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๖.๒ ทำให้ทราบหลักพละ ๕ ในพุทธปรัชญามหายาน
- ๑.๖.๓ ทำให้ผลการเปรียบเทียบหลักพละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน
- ๑.๖.๔ นำผลที่ได้จากการวิจัยไปเป็นข้อมูลสารสนเทศและเผยแพร่หลักคำสอนอย่างถูกต้องต่อไป

๑.๗ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

เปรียบเทียบ หมายถึง การศึกษาที่เหมือนกันในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มาวิเคราะห์ เปรียบเทียบข้อดี ข้อด้อย เหมือนกันและต่างกันอย่างเป็นระบบ

พละ ๕ หมายถึง อันเป็นกำลัง ที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง ธรรมอันเป็นกำลังแบ่งออกเป็น ๕ ประการ ได้แก่ สัทธา (ความเชื่อ — confidence) วิริยะ (ความเพียร — energy; effort) สติ (ความระลึกได้ — mindfulness) สมาธิ (ความตั้งจิตมั่น — concentration) และปัญญา (ความรู้ที่ชัด — wisdom; understanding)

^{๑๔} พระครูปริยัติคณานุรักษ์ (พงษ์สันต์ ศรีสมงาม), การศึกษาเปรียบเทียบบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒, หน้า ๑๑๙.

^{๑๕} เรณู ศรีภาค, “การวิเคราะห์บารมีในพุทธศาสนาเถรวาท”, รายงานการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น), ๒๕๔๔, หน้า บทคัดย่อ.

พุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง นิกายหนึ่งของพระพุทธศาสนาที่ยึดคติของพระอรหันตสาวก ในคราวสังคายนาครั้งที่ ๑ หลักธรรมคำสอนของนิกายพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ ซึ่งถือตามคติที่ พระอรหันต์พุทธสาวกได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้เมื่อครั้งปฐมสังคายนาได้แก่ พระพุทธศาสนาอย่างที่น่าเชื่อถือแพร่หลายในประเทศไทย พม่า ลังกา ลาวและกัมพูชา

พุทธปรัชญามหายาน หมายถึง นิกายหนึ่งของพระพุทธศาสนาที่มีกำเนิดเริ่มต้นในคราว สังคายนาครั้งที่ ๒ ที่มีพระภิกษุกลุ่มหนึ่งเรียกว่าวัชชีบุตรประกาศตน ไม่เห็นด้วยกับพระภิกษุกลุ่ม เถรวาทแล้วแยกตัวออกไปที่เรียกว่า มหาสังฆิกะและได้พัฒนาถึงจุดสุดยอดเป็นนิกายมหายาน หลักคำสอนของนิกายพระพุทธศาสนาฝ่ายเหนือของทวีปเอเชีย เช่น จีน เกาหลี ญี่ปุ่น ทิเบตและ มองโกเลีย บางที่เรียกอู๋ตตรนิกายบ้างอาจารย์วาทบ้าง เป็นคู่กับทักษิณนิกาย (นิกายฝ่ายใต้) คือเถรวาท ที่ฝ่ายมหายานเรียกว่าหีนยานอย่างที่น่าเชื่อถืออยู่ในประเทศไทยและลังกา เป็นต้น

บทที่ ๒

หลักพระ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาท

หลักพระ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา นอกจากนี้ยังมี ความเชื่อมโยงกับหลักธรรมอื่น ซึ่งในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยมีประเด็นที่จะได้นำมาศึกษา ดังนี้

๒.๑ ความหมายของพระ ๕

๒.๒ ประเภทของพระ ๕

๒.๓ คุณลักษณะและความสำคัญของพระ ๕

๒.๔ บารมีในพุทธปรัชญาเถรวาทและพุทธปรัชญามหายาน

๒.๕ อานิสงส์ของการบำเพ็ญบารมีพุทธปรัชญาเถรวาท

๒.๑ ความหมายของพระ ๕

ความหมายของพระ ๕ มีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาไว้ ดังนี้

พระ คือ กำลัง หมายถึง คุณธรรมที่ทำให้จิตเข้มแข็ง ไม่หวั่นไหวในอกุศลธรรมต่างๆ มี ๕ ประการ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นหมวดธรรมอย่างเดียวกับอินทรีย์ ๕ ที่เรียกว่า พระ เนื่องจากธรรมหมวดนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีจิตเข้มแข็ง ไม่หวั่นไหวในอกุศลธรรมต่างๆ คือ ความไม่เชื่อ ความเกียจคร้าน ความขาดสติ ความฟุ้งซ่าน ความไม่รู้ จากความหมายนี้ทำให้ทราบว่าผู้จะ บรรลุธรรมได้ต้องมีธรรมหมวดนี้จนถึงขั้นกล้าแข็ง สามารถปิดกั้นอกุศลธรรมต่างๆ ได้^๑

ความหมายของพระ ๕ ที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกพระพุทธองค์ ซึ่งได้ทรงตรัสไว้ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ สัทธาพระ ๑ วิริยะพระ ๑ สติพระ ๑ สมาธิพระ ๑ ปัญญาพระ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระ ๕ ประการนี้แล^๒

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเจริญพระ ๕ กระทำให้มากซึ่งพระ ๕ อย่างไรเล่า ย่อมเป็นผู้โน้มไปสู่นิพพาน โนมไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัทธาพระ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ โนมไปในการสละ ย่อมเจริญวิริยะพระ... สติพระ...สมาธิพระ... ปัญญาพระ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ

^๑ม.ม. ๑๓/๒๔๗/๒๒๓.

^๒ที.ปา. ๑๑/๓๐๐/๒๕๒.

อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจริญพละ ๕ กระทำให้มาก ซึ่งพละ ๕ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้ น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน.

“ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย พละ ๕ อัน ภิกษุพึงเจริญ เพื่อรู้อย่างเพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละซึ่งสังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องบน ๕ เหล่านี้แล พละ ๕ เป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัทธาพละมีอันกำจัดราคะเป็นที่สุด มีอันกำจัดโทสะเป็นที่สุด มีอันกำจัดโมหะเป็นที่สุด ย่อมเจริญปัญญาพละมีอัน กำจัดราคะเป็นที่สุด มีอันกำจัดโทสะเป็นที่สุด มีอันกำจัดโมหะเป็นที่สุด ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย พละ ๕ เหล่านี้แล อันภิกษุพึงเจริญเพื่อรู้อย่าง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละซึ่งสังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องบน ๕ เหล่านี้แล”^๓

ธรรมอันเป็นกำลัง ที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง (ธรรมอันเป็นกำลัง) จึงแยกออกเป็น ๕ ประการ ได้แก่ ๑) สัทธา (ความเชื่อ) ๒) วิริยะ (ความเพียร) ๓) สติ (ความระลึกได้) ๔) สมาธิ (ความตั้งจิตมั่น) และ ๕) ปัญญา (ความรู้ทั่วชัด)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวว่า พละ ๕ หมายถึง กำลังเป็นคุณธรรมที่ทำให้จิตเข้มแข็ง ไม่หวั่นไหวในกุศลธรรมต่างๆ มี ๕ ประการ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา

กำลังในที่นี้คือ กำลังแรงความเข้มแข็งที่ทำให้ขมขจัดได้แม้แต่กำลังแห่งมาร ทำให้สามารถดำเนินชีวิตที่ดั่งงามปลอดโปร่งเป็นสุข บำเพ็ญกิจด้วยความบริสุทธิ์และเต็มที่ไม่มียกเลสหรือความทุกข์ใดๆ จะสามารถปีบขึ้นครอบงำ ได้แก่ วิมุติ ความหลุดพ้น หมดสิ้นอาสวะหรืออหัตผล^๔

ธรรม ๕ อย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ ๕ (ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน controlling faculty) ที่เรียกว่า อินทรีย์ เพราะความหมายว่า เป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่แต่ละอย่างๆ ของตน คือเป็นเจ้าการในการครอบงำเสียซึ่งความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงตามลำดับ ที่เรียกว่า พละ เพราะความหมายว่า เป็นพลังทำให้เกิดความมั่นคง ซึ่งความไร้ศรัทธาเป็นต้น แต่ละอย่าง จะเข้าครอบงำไม่ได้

พระคันธสาราภิวังค์ ให้ความหมายของคำว่า พล มีรูปวิเคราะห์ (คำจำกัดความ) ว่า ปฏิปักษ์ขมเม พลินุตติ พลานิ (สภาวะโดยย่อมกำจัดธรรมตรงกันข้าม สภาวะนั้นชื่อว่า พละ) หมายถึง

^๓ที.ปา. ๑๑/๓๐๐/๒๕๒.

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕๖.

ธรรมที่มีกำลัง ถ้าบุคคลพยายามสั่งสมอบรมย่อมมีกำลังในการกำจัดกิเลสที่ตรงกันข้าม ทำให้บรรลุถึงการตรัสรู้ธรรมในพระพุทธศาสนา^๕

พุทธทาส ภิกขุ ให้ความหมายของผละ ๕ หมายถึง กำลังที่เป็นพื้นฐานเป็นรากฐานเป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง ผละ ๕ ประกอบด้วยหลักธรรม ๕ อย่าง ได้แก่ (๑) หลักศรัทธา คือ ความเชื่อ (๒) หลักวิริยะ คือ ความเพียร (๓) หลักสติ คือ ความระลึกได้ (๔) หลักสมาธิ คือ ความตั้งจิตมั่น (๕) หลักปัญญา คือ ความรู้ทั่วชัด หลักการปฏิบัติของหลักธรรมในผละ ๕ ต้องสมดุลกันคือ ศรัทธาเสมอกับปัญญา วิริยะเสมอกับสมาธิ ส่วนสติเป็นแกนกลางต้องมีให้มาก จึงจะถือว่าเป็นผละ ๕ โดยสมบูรณ์^๖

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ให้ความหมายของผละ ๕ เอาไว้ว่า ผละหรือ ผละ ๕ คือ กำลัง ๕ ประการได้แก่

- ๑) ศรัทธาผละ ความเชื่อ กำลังการควบคุมความสงสัย
- ๒) วิริยะผละ ความเพียร กำลังการควบคุมความเกียจคร้าน
- ๓) สติผละ ความระลึกได้ กำลังการควบคุมความประมาท การไม่ใส่ใจ ใจลอย ไร้สติ
- ๔) สมาธิผละ ความตั้งใจมั่น กำลังการควบคุมการวอกแวกเขวไขว่ ฟุ้งซ่าน
- ๕) ปัญญาผละ ความรอบรู้ กำลังการควบคุมเพิกเฉยไม่สนใจ หลงงมฉาย

ผละ ๕ นี้ เป็นหลักธรรมที่ผู้เจริญวิปัสสนาพึงรู้ ศรัทธาต้องปรับให้สมดุลกับปัญญา วิริยะต้องปรับให้สมดุลกับสมาธิ ส่วนสติพึงเจริญให้มากเนื่องเป็นหลักที่มีสภาวะปรับสมดุลของจิตภายในตัวเองอยู่แล้ว ถ้าผละ ๕ ไม่สมดุล ท่านว่าจะเกิดนิรวณทั้ง ๕ ศรัทธาผละมากกว่าปัญญาผละ จะทำให้มีโมหะได้ง่าย จนเกิดราคะ โทสะได้ง่าย ทำให้อาจเกิดกามฉันทะนิรวณหรือพยาบาทนิรวณปัญญาผละมากกว่าศรัทธาผละ จะเกิดวิจิกิจฉานิรวณ ความลังเลสงสัยวิริยะผละมากกว่าสมาธิผละ จะเกิดอุทธัจจะกุกกุกจะนิรวณ ฟุ้งซ่านและรำคาญใจสมาธิผละมากกว่าวิริยะผละ จะเกิดถีนมิทธะนิรวณ ความง่วงและท้อแท้ เกียจคร้าน^๗

^๕ พระคันธสาราภิวังค์, กองทุนพิมพ์หนังสือธรรม สุตทจิตโต ภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร : บุญศิริการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘.

^๖ พุทธทาสภิกขุ, โปธิปักขิยธรรม ธรรมะสูงสุดแห่งความรู้แจ้ง ๓๗ ประการ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๒), หน้า ๑๕๑.

^๗ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาสมณกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒.

สรุปได้ว่า พละ ๕ หมายถึงหลักธรรมที่เป็นกำลังในบำเพ็ญทำให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง ซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่ละอย่างจะเข้าครอบงำไม่ได้ เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ โดยความหมายว่า เป็นเจ้าการในการครอบงำเสีย ซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่ละอย่าง คือ ความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงมกตามลำดับ

๒.๒ ประเภทของพละ ๕

ประเภทของพละ ๕ เมื่อก้าวโดยความสัมพันธ์ระหว่างกันตามหลักธรรม มีอยู่สองประเภท คือ ประเภทพละ ๕ ที่เป็นอินทรีย์พละ และประเภทการบำเพ็ญพละ ๕ ที่เป็นพระโพธิสัตว์ ดังนี้

๒.๒.๑ ประเภทหลักพละ ๕ ปรากฏในการบำเพ็ญบารมี

การหมั่นฝึกฝนอบรมตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ มีคุณธรรม เป็นวิถีทางของนักปราชญ์และบัณฑิต ที่จะทำให้เป็นคนดีที่โลกต้องการ การเป็นคนดีเป็นที่ปรารถนาของทุกๆ คน บุคคลเป็นคนดีเพราะมีคุณงามความดี แต่คุณงามความดีในชีวิตจะดีขึ้นได้ ต้องเริ่มต้นจากการฝึกกาย วาจา ใจให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ผ่องใส โดยเริ่มจากใจที่หยุดนิ่ง เนื่องจากใจที่อบรมด้วยการเจริญสมาธิ (Meditation) ภาวนาเป็นใจที่ตั้งมั่น สามารถรองรับธรรมะอันละเอียดลุ่มลึกภายใน เป็นเหตุให้เข้าถึงต้นแหล่งแห่งคุณธรรมความดีทั้งหลาย การปฏิบัติตนเช่นนี้ของมนุษย์ที่มีความมุ่งมั่นเพื่อความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ เรียกว่าการสร้างบารมีหรือการบำเพ็ญบารมี มีความมุ่งหวังไปในการเป็นเครื่องช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ เพื่อประโยชน์ของสังคม บารมีทั้งหลายมีลักษณะร่วมกัน คือ การช่วยเหลืออนุเคราะห์ผู้อื่น มีรส คือการกระทำความช่วยเหลือ(อุปกฺการะ) ผู้อื่นหรือรสคือความไม่หวั่นไหว สภาพที่ปรากฏคือการมุ่งช่วยเหลือผู้อื่นหรือสภาพที่ปรากฏคือความเป็นพระพุทธเจ้า และมีพื้นฐานคือ มหากรุณาหรือมีพื้นฐาน คือความกรุณาและอุบายโกศล ในขุททกนิกายชาดก ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการมีรายละเอียด ดังนี้

๑) ทานบารมี การให้ การเสียสละ ไม่ว่าจะเกิดในภพใดทั้งผู้ดีมี จนจะต้องมีความยินดีในการบำเพ็ญทานอยู่เนืองๆ มีน้ำจิตคิดใคร่บริจาคทานต่อทุกเวลา เมื่อมีผู้ขอ จะต้องไม่พะวงหน้าคิดหลัง มีความยินดีอย่างยิ่งที่จะให้ สิ่งใดที่ตนมีแล้วเป็นอันต้องให้ทั้งสิ้น แม้จะเป็นบุตร ภรรยาอวยวะ เลือดเนื้อ และชีวิต หากใครคิดอยากจะได้ก็สามารถให้ได้ มีน้ำใจเหมือนดังสายน้ำไหลไปไม่หวนคั้นหรือเหมือนหมอน้ำที่คว่ำน้ำทิ้งไม่ให้เหลือค้างอยู่เลยแม้แต่หยดเดียว การบริจาคทานก็ต้องขาดจากใจเช่นนี้เหมือนกัน

๒) ศีลบารมี การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย ไม่ว่าจะไปเกิดใน ภพใดทั้งผู้ดีมีจน ย่อมรักษาศีล สมาทานศีลผูกจิตยึดมั่นปฏิบัติในศีลเป็นนิตย์ ไม่ให้ศีลนั้นบกพร่อง ขาด รักษายิ่งกว่าชีวิตแม้จะต้องสละชีวิตอยู่ในสภาวะการณไหนจะต้องยอมเพื่อทรงไว้ซึ่งศีลไว้ก่อน มีน้ำใจในการรักษาศีลเหมือนดัง จามรี มั่นรักษนหางของมันยิ่งกว่าสิ่งใดอื่น ถ้าเดินไปถูกหนาม เกี้ยวเอาเอาไว้จะไม่ดึงหาง

ออกจากหนามเพราะเกรงว่าตนจะขาดยอมยี่นึ่งอยู่กับที่ รอให้ชนทาง หลุดออกหนามเองก่อน ถ้าไม่ หลุดก็จะยี่นึ่งอยู่อย่างนี้จนถึงตายก็ยอม มันจะรักชนทางเท่าชีวิต อุตสาหพยายามรักษาศีล สมาทานศีล มีใจรักในศีล จะรักษาศีลเท่าชีวิต ยอมตายไม่ให้ศีลขาด เหมือนอย่างจามรียอมตายไม่ให้ชนทางขาด

๓) เนกขัมมบารมี การออกบวช การปลีกตัวออกจากกาม จะไปเกิดในภพใดชาติใดทั้งผู้ดีมี ใจน ย่อมมีใจยินดีในการบรรพชาอุปสมบทเพื่อบำเพ็ญพรต พรหมจรรย์อยู่เสมอ ทั้งนี้ก็เพื่อออกจาก ฆราวาสวิสัยการอยู่ครองเรือน แม้ในโอกาสบางครั้งจะไม่มี พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เมื่อได้ เกิดมาเป็นมนุษย์แล้วก็จะออกบวชเป็นฤๅษี ซีไพร เมื่อโอกาสดีได้พบพระพุทธศาสนาจะมีใจเลื่อมใส ในพระรัตนตรัย ออกบรรพชาอุปสมบท เป็นพระภิกษุในพระธรรมวินัยแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตร โลกนาถพระองค์นั้น ด้วยมีจิตยินดีใน ภาวะที่จะออกจากทุกข์ให้พ้นวิภวสังสาร จะถือนั่นในการออก บวชอยู่เนื่อง ๆ มีจิตปรารถนาที่จะ ออกบวชเหมือนดั่งนักโทษผู้ถูกกักขังจองจำอยู่ในเรือนจำ ต้องทน ทุกข์ทรมาน ได้รับทุกข์เวทนา รำคาญขุ่นข้องหมองใจ ย่อมมีความปรารถนาที่จะออกจากเรือนจำที่ ทนทุกข์ระกำอยู่เสมอ ๆ ย่อมมีจุดมุ่งหมายที่จะออกจากคุกตะราง คือการเวียนว่ายตายเกิด อยู่ใน วิภวสังสาร จึงหาทางออกบำเพ็ญพรต กล่าวคือ การออกบวชอยู่เนื่อง ๆ ไม่ยอมให้ตนเป็น นักโทษแห่ง วิภวสังสารอยู่ตลอดการ

๔) ปัญญาบารมี ความรอบรู้ ไม่ว่าจะไปเกิดในภพใดชาติใดทั้ง ผู้ดีมีใจน มีจิตมั่นที่จะเพิ่มพูน ปัญญาอยู่เสมอ ๆ กล่าวคือ การแสวงหาความรู้อันเป็นบ่อเกิดแห่ง ปัญญา ขวนขวายพยายามอบรม สั่งสมหมั่นสมาคมกับท่านผู้รู้ผู้เป็นปราชญ์ มีน้ำใจที่ไม่รู้จักคำว่าอืม ในวิทยาการต่างๆ ไม่เลือกชนชั้น วรรณะของผู้มีความรู้ไม่ว่าท่านจะเป็นใครก็ตาม ขอให้ได้มีโอกาส ไต่ถามซึ่งอรรถธรรมและเหตุการณ์ ทั้งปวง ทั้งนี้ก็เพราะปัญญาเป็นธรรมอันสูงสุดผู้ปรารถนาพระ พุทธภูมิพึงขวนขวายอยู่เสมอ แสวงหา ความรู้เพื่อสั่งสมปัญญาบารมี เหมือนดั่ง พระภิกษุสงฆ์ผู้ประพฤติตามอริยวงศ์ประเพณีแห่งสมเด็จพระ จอมมุนีที่เยวบดินทบาตภิกขาจารไปตามลำดับหมู่บ้าน ไม่เลือกรับอาหารบดินทบาตและผู้ใส่บาตร ตามบ้านโน้นบ้านนี้ มีความยินดีรับ ไม่เลือกหน้าว่าเป็นไพร่ผู้ตียาจากเศรษฐี เพราะมีความประสงค์ เพียงว่าขอเพียงแค่อาหารเป็นเครื่องยังชีพเท่านั้น เพื่อบำเพ็ญสมณกิจแห่งตนสืบไป ปัญญาที่ต้องรับ ฟังคำสั่งสอนของท่านผู้รู้ทั้งหลายโดยไม่เลือกชนชั้นวรรณะเช่นกัน

ส่วนในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์บำเพ็ญปัญญาบารมี พระ โพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นสัมภวกุมาร อายุ ๗ ขวบได้แสดงยาค ธรรมแก่พราหมณ์สุวีระตะว่า ถ้าประโยชน์เกิดขึ้นควรทำเสีย แต่วันนี้ไม่ ควรเดินทางผิด ไม่ควร ประพฤติธรรมเป็นต้น พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญปัญญาอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ วิธูรบัตติต ผู้สอนอรรถธรรมแก่พระเจ้าธนัญชัยโกรัพยะแห่งกรุงอินทปัตต์ แคว้นกุรุ พระนางวิมลลา เทวิมเหสีของพญานาคารุณได้ฟังกิตติศัพท์ของวิธูรบัตติตแล้วอยากจะฟังธรรมของท่านจึงออกอุบาย ลวงพญานาคผู้สวามีว่าแพ่ท้อง อยากจะกินหัวใจของวิธูรบัตติต พญานาคารุณจึงขอให้นางอิรันทติ

บุตรไปเที่ยวแสวงหาชายหนุ่มที่สามารถนำหัวใจของวิรุบบันทิตมายังนาคพิภพได้แล้วจะยกนางให้เป็นภรรยา เมื่อปुณณกัษเณนาบดีผู้หลงรักนางอิรันทิตมาเป็นเวลานานได้ทราบข่าวจึงรับอาสาจะไปนำหัวใจของวิรุบบันทิตมาให้ได้ จากนั้นจึงเหาะไปที่กรุงอินทปัตต์ แล้วทำพन्नเล่นสกากับพระเจ้าธัญชัยโกรัพะยะว่า ถ้าตนแพ้กัจะยกลูกแก้ววิเศษให้แก่ถ้าพระองค์แพ้กัจะต้องยกวิรุบบันทิตให้แก่ตน ผลการเล่นพन्नสกาปรากฏว่า พระเจ้าธัญชัยโกรัพะยะทรงพ่ายแพ้กัจึงต้องยกวิรุบบันทิตให้แก่ปुณณกัษเณนาบดีตามสัญญา วิรุบบันทิตได้ขอร้องปुณณกัษเณนาบดีให้พักอยู่ที่กรุงอินทปัตต์ต่ออีกเป็นเวลา ๓ วัน เพื่อจะได้แสดงราชวดีธรรม (คุณสมบัติของความเป็นข้าราชการที่ดี) แก่บุตรธิดา วงศาคณาญาติมิตรสหายที่กำลังรับราชการ หรือมีความประสงค์จะเข้ารับราชการในราชสำนักของพระเจ้าธัญชัยโกรัพะยะเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติสำหรับเตรียมตัวเป็นข้าราชการที่ดีต่อไป เมื่อครบกำหนด ๓ วันแล้ววิรุบบันทิตจึงไปทูลลาพระเจ้าธัญชัยโกรัพะยะ ออกเดินทางไปกับปुณณกัษเณนาบดีปुณณกัษเณนาบดีให้วิรุบบันทิตจับหางม้าสินธพมโนมัยพาเหาะไปจนถึงกาฬศิรบรรพตแล้วคิดหาอุบายต่างๆ นานา ที่จะฆ่าวิรุบบันทิตแล้วควักเอาเฉพาะหัวใจไป แต่วิรุบบันทิตได้แสดงสาธุนธรรม ให้ปुณณกัษเณนาบดีฟังจนยอมล้มเลิกความตั้งใจที่จะฆ่า จากนั้นจึงพาวิรุบบันทิตเหาะไปมอบให้แก่พญานาควรุณถึงนาคพิภพโดยปลอดภัย วิรุบบันทิตได้แสดงธรรมแก่พญานาควรุณและพระนางวิมลลาเทวี ทำให้ทั้ง ๒ พระองค์ทรงพอพระทัยเป็นอย่างมาก จึงทำสักการะน่านับการแก่วิรุบบันทิตแล้วรับสั่งให้ปุณณกัษเณนาบดีและนางอิรันทิตผู้ภรรยา นำวิรุบบันทิตไปส่งที่กรุงอินทปัตต์ แคว้นกुरु พระเจ้าธัญชัยโกรัพะยะทรงรับสั่งให้มีงานมหรสพที่กรุงอินทปัตต์เป็นเวลา ๑ เดือน เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองการกลับมาของวิรุบบันทิต วิรุบบันทิตได้แสดงธรรมแก่ประชาชน ถวายอนุสาสน์แก่พระเจ้าธัญชัยโกรัพะยะ ให้บำเพ็ญบุญมีให้ทานและรักษาอุบาสกศีลเป็นต้นจนตลอดชีวิตแล้วไปสู่เทวโลก^๔

๕) วิริยบารมี ความเพียรรู้ ไม่ว่าจะไปเกิดในภพใดชาติใดทั้ง ผู้ดีมีจน จะต้องหมั่นเพิ่มพูนวิริยะความเพียรสร้างเสมออย่างไม่ย่อท้อ ไม่ผัดวันประกันพรุ่งเมื่อนั้น วันนี้ให้สูญไปเปล่าประโยชน์ กล่าวคือ เป็นผู้มึจิตใจกล้าหาญในการประกอบกุศลกรรมคุณงาม ความดีเพื่อแลกกับพระโพธิญาณอันเป็นสิ่งประเสริฐสุดยอดที่ตั้งความหวังเอาไว้ ถึงแม้บางครั้ง จะต้องถึงซึ่งความตายก็ตามที ก็จะไม่ลดละความเพียรไม่ขาดต่ออุปสรรคปัญหาใดๆ ทั้งสิ้น มี อุปมาเหมือนดัง ราชสีห์ตัวที่มีความเพียรเป็นเลิศ เมื่อจะนอนจะจดจำทำนอนเอาไว้ เมื่อตื่นขึ้นมา ให้อยู่ในท่าเดิมให้จงได้เป็นดังนี้จึงจะออกแสวงหาอาหารกิน อุตสาหพยายาม กล่าวคือ วิริยะธรรมจนกว่าจะถึงพระปรมาภิเชก สัมโพธิญาณ

ในพระไตรปิฎกได้กล่าว พระโพธิสัตว์ในการบำเพ็ญวิริยบารมีทรงบำเพ็ญวิริยบารมีมัตถบารมีได้ขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก ขณะพระมารดาทรงพระครรภ์ได้หนีเข้าศึกไปอาศัยกับอาจารย์

^๔ พุ.ชา. ๒๘/๑๓๔๖ - ๑๖๕๔/๓๙๑ - ๔๖๖.

ทศปาโมกข์ที่เมืองกาลจัมปาละ เมื่อเจริญวัยได้ศึกษาจบไตรเพทและศิลปศาสตร์ แล้วขออนุญาตพระมารดาเดินทางไปค้าขายที่สุวรรณภูมิ แต่เรือแตกจมลงในมหาสมุทร ในขณะที่ท่านกำลังว่ายน้ำช่วยเหลือนตนเองอยู่ในมหาสมุทรเป็นวันที่ ๗ นั้น นางมณีเมขลาซึ่งเป็นเทพธิดาผู้รักษามหาสมุทรได้ช่วยเหลือนำท่านไปส่งขึ้นฝั่งที่กรุงมิลินา ต่อมาอำมาตย์และปุโรหิตเป็นต้นได้อภิเษกพระมหาชนกขึ้นเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติ ณ กรุงมิลินา สืบต่อจากพระเจ้าโปลชนกผู้เป็นพระเจ้าอาซึ่งไม่มีพระราชโอรสแม้แต่พระธิดา เพราะพระองค์ทรงรับสั่งไว้ก่อนสวรรคตว่า ถ้าผู้ใดรู้ปริศนาธรรม ๑๖ ข้อและทำให้พระราชธิดาสวีสีของพระองค์พอพระทัยได้ ก็ให้พร้อมใจกันอภิเษกผู้นั้นขึ้นเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติพระเจ้ามหาชนกทรงครองราชสมบัติด้วยทศพิธราชธรรม ทรงสร้างความสำเร็จมั่งคั่งและประชาชนก็อยู่เย็นเป็นสุข จากนั้นจึงเสด็จออกบรรพชา แม้พระมหาสีจะทูลอ้อนวอนอย่างไรก็ไม่ยอมเสด็จกลับ ทรงบำเพ็ญทานให้เกิดขึ้นและเมื่อดับขันธแล้วก็ได้ไปสู่พรหมโลก^๔

๖) ขันติบารมี ความอดทน ขันติในการสั่งสมความดีอันเป็นกุศลกรรมต่างๆ บางครั้งถูกมองในแง่ร้าย ถูกกลั่นแกล้งซ้ำเติมต่างๆ นานา จะต้องมีขันติกำกับไว้ในจิตอยู่ตลอดเวลา แม้จะต้องสู้ออดทนจนถึง ความสิ้นชีพิตักษัยก็ตามที่ เหมือนดัง ความอดทนของแผ่นดินพินาศ ไม่ว่าผู้คนหรือสรรพสัตว์ที่อาศัยอยู่ในโลกนี้ จะเอาของที่ดีหรือสิ่งที่เลว ของสะอาดหรือของสกปรกกรดใส จะเป็นของหนักหรือของเบา แผ่นดินก็ไม่แสดงความรู้สึกที่ไม่พอใจหรือขุ่นเคืองออกมาให้เห็น นิ่งเฉยอยู่นี้ เป็นเวลาหลายชั่วกับชั่วกัลป์ พยายามสั่งสมขันติ ธรรมไม่มีอาการพิโรธจิตคิดมุ่งร้ายเดือดดาลใจ ไม่มีอาการหวั่นไหวในเหตุการณ์ทั้งปวง

๗) สัจจบารมี ความจริง คือพูดจริง ทำจริง และจริงใจ กล่าวคือ มีจิตใจที่ประกอบด้วย ความสัตย์ซื่อตรง ไม่ลวงละเมิดเกิดเป็นเท็จ เมื่อปฏิญาณรับว่าจะทำอะไรก็ต้องทำอะไร นั้นไม่กลับกลอก หลอกหลวง อันเป็นกิริยาที่โกหกทั้งตนและผู้อื่น มีความเที่ยงธรรมประจำจิตเสมอ ดังตราคันชั่ง มีความตั้งใจจริงที่จะสร้างความดีให้เต็มที่ไม่คลอนแคลนโลเล แม้บางครั้งจะต้องเติม พันด้วยชีวิต มีผู้มาขู่ฆ่า ก็ยอมตายไม่ยอมให้ผิดไปจากความที่ได้ตั้งใจทำความดีนั้นๆ เอาไว้ เหมือนดัง ดาวประกายพรึกที่โคจร อยู่ในเส้นทางของตนตามฤดูกาลประจำอยู่ในทิศไหน จะไม่มีการแปรเปลี่ยนยกย้ายไปปรากฏอยู่ ทางทิศอื่นปีแล้วปีเล่าตลอดเวลาอันยาวนาน ผู้ตั้งตนอยู่ในความสัตย์ไม่บิดเบือนและแปรผัน มีความเที่ยงตรง

๘) อธิษฐานบารมี ความตั้งใจมั่น ตัดสินใจเด็ดเดี่ยว จะต้องมึใจที่ประกอบด้วยอธิษฐานธรรม มีความมั่นคงเด็ดขาด กล่าวคือ การตั้งความปรารถนาเพื่อให้บรรลุผล เมื่อตั้งเป้าหมายสิ่งใดไว้ ต้องหมั่นตั้งความ ปรารถนาอยู่เสมอพยายามตั้งความมั่นคงแห่งดวงจิต เพียรเพิ่มเติมให้ยิ่งๆ ขึ้นไปให้สำเร็จตามความ ประสงค์ให้จงได้ เมื่อได้ตั้งสัจจะอธิษฐานแล้วก็มีใจที่แน่วแน่มั่นไหวโยกคลอน ถึง

^๔ พุ.ชา. ๒๘/๒๙๖ - ๔๒๐/๒๒๙ - ๒๔๕.

ใครจะคอย ชูข่าให้สิ้นชีวิตก็ตามที่ เหมือนดัง ก้อนหินแห่งภูเขาแห่งใหญ่หมื่นล้านตั้งอยู่ดีแล้ว แม้จะถูกพายุ ขนาดใหญ่สักเพียงไหนที่พัดมาจากทิศต่างๆ ก็ไม่อาจทำให้ภูเขานั้นสั่นสะเทือนหวั่นไหวได้ แม้แต่ น้อยนิด

๙) เมตตาบารมี ความรักใคร่ ความปรารถนา ความมีน้ำใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตา กล่าวคือ มีความปรารถนาดีต่อ สรรพชีวิตทุกถ้วนหน้า ไม่ว่าจะมิตรหรือศัตรูด้วยคิดว่าทุกชีวิตเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ และตายด้วยกัน เมื่อเห็นเขาประมาทก็ให้มีเมตตาจิตคิดช่วยเขา ให้ความรู้สึที่ดีๆ แก่เขา มีความปรารถนาที่ดีๆ ต่อผู้ หลงมัวเมาอยู่ในโลกนี้ พยายามสั่งสมเมตตาธรรมให้เพิ่มพูนตั้งความปรารถนาดี ไม่มีราศีเคือง รุมเร้าในดวงจิต ถึงแม้ว่าบางครั้งบางคราวจะเอาชีวิตเข้าแลกเพื่อให้พวงชนสัตว์อื่นได้รับความสุขก็ ต้องยอม เพื่อแลกกับพระโพธิญาณอันเป็นสิ่งล้ำค่า เหมือนดัง ธารน้ำใสสะอาดเมื่อไหลผ่านไปอยู่ที่ ไตๆ ก็พาเอาความเย็นฉ่ำชุ่มชื้นไปยังสถานที่นั้นๆ ให้แก่สรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า ไม่ว่าจะเป็ใครก็ตาม เช่น คนตาบอด หูหนวก ยาจก เศรษฐี คฤหบดี อำมาตย์ราชเสนา องค์พระมหากษัตริย์ นักบวช เมื่อมีความปรารถนาแล้วยอมได้ดื่มกินน้ำในลำธารนั้น เสมอกันไม่เลือกที่รักมักที่ชัง และได้รับรส แห่งความเย็น ความชุ่มชื้นแก่กระหายได้เท่าๆ กัน พยายามเสริมสร้างเมตตาธรรมให้มีขึ้นในดวงจิต เพื่อแผ่ความเย็นใจไปทั่วทุกสารทิศ มี น้ำใจเป็นมิตรไมตรีไม่มีขีดจำกัด ผู้คบหาสมาคมด้วยยอมได้รับความเย็นใจไม่เคียดร้อน

๑๐) อุเบกขาบารมี ความวางใจเป็นกลาง มีน้ำใจที่ประกอบไปด้วยอุเบกขา กล่าวคือ มีจิตใจที่รักความยุติธรรมอันเต็มกำลังในสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้าไม่ลำเอียงเข้าข้างโน้นข้างนี้ ไม่ชอบไม่ชังในสิ่งใดๆ ไม่ยินดี ยินร้ายในสิ่งต่างๆ ก็โดยอาศัยปัญญาเป็นพื้นฐาน เพราะรู้ว่าสัตว์ยอมเป็นไปตามกรรม พยายาม บำเพ็ญอุเบกขาธรรมให้เพิ่มพูน ยังจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในอุเบกขา มีความวางเฉยอยู่ในทุกสถานที่และ ในกาลทุกเมื่อ บางครั้งคราวถึงจะต้องเอาชีวิตของตนเข้าแลก มุ่งหมายเพื่อให้มันอยู่ในอุเบกขา ธรรมก็ต้องยอม เพื่อผลใหญ่คือ พระโพธิญาณ เหมือนดัง พื้นดินอันกว้างใหญ่ เมื่อมีใครนำเอาของ สกปรกโสภณหรือของหอมสิ่งสะอาดทิ้งใส่ลงไปยังพื้นแผ่นดิน จะไม่แสดงอาการใดๆ ที่บ่งบอกถึง ความอาฆาตหรือความรักใคร่พอใจใดๆ แม้สักนิดเดียว ไม่มีความยินดียินร้ายโดยประการทั้งปวง เป็นแผ่นดินที่นิ่งเฉยปราศจากอาการหวั่นไหวใดๆ ทั้งสิ้น พยายามเสริมสร้างพระอุเบกขาธรรมให้เกิดขึ้นประจำจิต ไม่รักไม่ชังในสรรพสัตว์ ไม่ว่าผู้้นั้นจะคิดดีหรือร้าย ปฏิบัติอยู่อย่างนี้ไปจนกว่าจะบรรลุถึงพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ อันเป็น เป้าหมายสูงสุดที่ได้ตั้งความปรารถนาไว้แล้วนั้น ผู้เป็นหน่อแห่งพุทธจักร จะต้องบำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ ประการให้บริบูรณ์ ซึ่งเป็นธรรมพิเศษที่จะเป็นเหตุให้ได้เป็นสมเด็จพะสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ใดพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล^{๑๐}

^{๑๐}บุ.ชา. ๖๓/๔๘๗/๑๕๙.

แต่ถ้าบารมีและเวลายังไม่สมบูรณ์ แม้ว่าจะพยายามปฏิบัติอย่างขยันอดบั้งเกิดปัญญาอย่างเยี่ยมยอด ก็ไม่สามารถถึงนิพพานก่อนได้ แม้จะทุกข์ท้อแท้ จนคิดว่าเลิกที่จะเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว แต่แล้วในที่สุดมหากุศลที่เป็นอนุสัย ก็ระงับกระจายขึ้นมาให้ตั้งมั่นและบำเพ็ญบารมีกันต่อจนกว่าบารมีและเวลาสมบูรณ์ พระพุทธเจ้า คือผู้ที่เป็นศาสดาเอกในพุทธศาสนา แบ่งพระพุทธเจ้าออกเป็น ๓ ประเภท

๑) ปัญญาธิกะพุทธเจ้า คือพระพุทธเจ้าที่สร้างบารมีโดยใช้ "ปัญญา" เป็นตัวนาระยะเวลาการสร้างบารมีทั้งหมด ๒๐ อสงไขยกับเศษแสนมหากัป คือปรารถนาอยู่ในใจเป็นเวลา ๗ อสงไขย หลังจากนั้นออกปากกล่าววาจาต่อพระพักตร์พระพุทธเจ้าเป็นเวลา ๙ อสงไขย รวมเป็น ๑๖ อสงไขย และได้เป็นพระนิยตะโพธิสัตว์ ได้รับพุทธพยากรณ์ ครั้งแรก เหลืออีก ๔ อสงไขยกับเศษแสนมหากัป เป็นการสร้างบารมีอย่างยิ่ง และเข้มงวดขึ้นเรื่อย และได้รับพยากรณ์เข้ามาตลอดเมื่อได้พบกับพระพุทธเจ้า จนถึงสมัยพุทธภูมิของท่าน

๒) ศรัทธาธิกะพุทธเจ้า คือพระพุทธเจ้าที่สร้างบารมีโดยใช้ "ศรัทธา" เป็นตัวนาระยะเวลาการสร้างบารมีทั้งหมด ๔๐ อสงไขยกับเศษแสนมหากัป คือปรารถนาอยู่ในใจเป็นเวลา ๑๔ อสงไขย หลังจากนั้นออกปากกล่าววาจาต่อพระพักตร์พระพุทธเจ้าเป็นเวลา ๑๘ อสงไขย รวมเป็น ๓๒ อสงไขย และได้เป็นพระนิยตะโพธิสัตว์ ได้รับพุทธพยากรณ์ครั้งแรก เหลืออีก ๘ อสงไขยกับเศษแสนมหากัป เป็นการสร้างบารมีอย่างยิ่งและเข้มงวดขึ้นเรื่อย และได้รับพยากรณ์เข้ามาตลอดเมื่อได้พบกับพระพุทธเจ้าจนถึงสมัยพุทธภูมิของท่าน

๓) วิริยาธิกะพุทธเจ้า คือพระพุทธเจ้าที่สร้างบารมีโดยใช้ "วิริยะ" เป็นตัวนาระยะเวลาการสร้างบารมีทั้งหมด ๘๐ อสงไขยกับเศษแสนมหากัปคือปรารถนาอยู่ในใจเป็นเวลา ๒๘ อสงไขย หลังจากนั้นออกปากกล่าววาจาต่อพระพักตร์พระพุทธเจ้าเป็นเวลา ๓๖ อสงไขย รวมเป็น ๖๔ อสงไขย และได้เป็นพระนิยตะโพธิสัตว์ ได้รับพุทธพยากรณ์ครั้งแรก เหลืออีก ๑๖ อสงไขยกับเศษแสนมหากัป เป็นการสร้างบารมีอย่างยิ่งและเข้มงวดขึ้นเรื่อย และได้รับพยากรณ์เข้ามาตลอดเมื่อได้พบกับพระพุทธเจ้า จนถึงสมัยพุทธภูมิของท่าน^{๑๑}

สรุปได้ว่า ประเภทผล ๕ ปรากฏในการบำเพ็ญบารมีเป็นการสร้างบารมีเพื่อหมั่นฝึกฝนอบรมตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ มีคุณธรรม ทำให้เป็นคนดีในการฝึกกาย วาจา ใจให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ผ่องใส

๒.๒.๒ ประเภทผล ๕ ที่ปรากฏในการบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์คือผู้มีปัญญา มองเห็นสังสารวัฏฏ์ว่าเป็นทุกข์ จึงต้องพยายาม การพันทุกข์และมีใจเมตตาคอยช่วยเหลือคนอื่น ๆ ให้พ้นทุกข์ จากทัศนคติของนักวิชาการตะวันตกและตะวันออก

^{๑๑}ที่.ม. ๑๐/๓๓-๓๔/๑๕ - ๑๖.

ตีความหมายของพระโพธิสัตว์ออกเป็น ๒ นัยยะ คือ นัยยะทางรูปธรรมหรือบุคคลาธิษฐาน นัยยะทางนามธรรมหรือธรรมาธิษฐาน ก็คือบุคคลที่มีตัวตน เป็นมนุษย์สามัญทั่วไปแต่มีความเป็นอัจฉริยะในหลายๆ เรื่องพระโพธิสัตว์ว่า มีอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑) ปัญญาธิกะโพธิสัตว์นั้น ได้แก่ พระโพธิสัตว์ที่ยิ่งด้วยปัญญา พระโพธิสัตว์ประเภทนี้ได้ทรงสร้างพระบารมี นับแต่ได้รับพุทธพยากรณ์แล้วไปได้ ๔ อสงไขยแสนกัป

๒) สัทธาธิกะโพธิสัตว์ ได้แก่ พระโพธิสัตว์ที่ยิ่งด้วยศรัทธา พระโพธิสัตว์ประเภทนี้ได้ทรงสร้างพระบารมี นับแต่ได้รับพุทธพยากรณ์แล้วไป ๘ อสงไขยแสนกัป

๓) วิริยาธิกะโพธิสัตว์ ได้แก่ พระโพธิสัตว์ที่ยิ่งด้วยความเพียร พระโพธิสัตว์ประเภทนี้ได้ทรงสร้างพระบารมี นับแต่ได้รับพุทธพยากรณ์แล้วไป ๑๖ อสงไขยแสนกัปพระโพธิสัตว์มี ๓ จำพวก ดังนี้

พระโพธิสัตว์ อุคฆฎิตัญญ (ผู้มีกิเลสน้อยเบาบาง มีอินทรีย์ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา กล้า เป็นผู้ที่จะพึงสอนให้รู้ได้ง่าย อัจฉริยธรรมพิเศษได้ฉับพลัน เหมือนดอกบัวอันตั้งขึ้นพ้นน้ำแล้วคอยรับรัศมีพระอาทิตย์อยู่จักบาน ณ วันนี้) ได้มีนามว่า พระปัญญาธิกะ พระโพธิสัตว์ วิปจิตัญญ (ผู้มีคุณสมบัติเช่นนั้นปานกลาง เมื่อได้รับอบรมในปฏิปทาอันเป็นบุรพภาค จนมีอุปนิสัยแก่กล้า ก็สามารถบรรลุธรรมพิเศษได้เหมือนดอกบัวอันตั้งอยู่เสมอน้ำจักบาน ณ วันพรุ่งนี้) ได้มีนามว่า พระสพฺพธระโพธิสัตว์เนยยะ (ผู้มีคุณสมบัติเช่นนั้น แต่ยังอ่อนหรือหาอุปนิสัยมิได้เลยก็ยังคงควรแนะนำในธรรมเบื้องต้น่าไปก่อนเพื่อบำรุงอุปนิสัย เหมือนดอกบัวยังไม่ขึ้นจากน้ำยังตั้งอยู่ภายในน้ำจักบาน ณ วันต่อไป) ได้มีนามว่า พระวิริยาธิกะ พระโพธิสัตว์ มี ๓ จำพวกพระศรีอาริยเมตไตรยโพธิสัตว์ จัดอยู่ในประเภท วิริยาธิกะ ผู้ยิ่งด้วยวิริย ยิ่งด้วยความเพียรความกล้าหาญ พระโพธิสัตว์ประเภทนี้มีวิริยะมากกว่าหรือเข้มแข็งกว่าคุณสมบัติอย่างอื่นทั้งหมด ส่วนคุณสมบัติอื่นๆ เช่น ปัญญา และสัทธา ก็มีอยู่แต่อ่อนกว่าหรือน้อยกว่าพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งด้วยความเพียร พระโพธิสัตว์ประเภทนี้ได้ทรงสร้างพระบารมี นับแต่ได้รับพุทธพยากรณ์แล้วไป ๑๖ อสงไขยแสนกัป วิริยาธิกะโพธิสัตว์ ประารถนาอยู่ในใจว่า เราจะเป็นพระพุทธเจ้าใน ๒๘ อสงไขย นับแต่ได้ออกปากปรารถนาว่า ขอให้เราเป็นพระพุทธเจ้าใน ๓๖ อสงไขย นับแต่ได้รับพุทธพยากรณ์แล้วนั้นอีก ๑๖ อสงไขยกับแสนกัป รวมเป็น ๘๐ อสงไขยแสนกัปด้วยกันพระศรีอาริยเมตไตรย พระองค์จัดอยู่ในพระโพธิสัตว์ประเภทวิริยาธิกะโพธิสัตว์ ที่เป็นการแน่นอนว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้าก็มี ไม่แน่นอนก็มี โดยมีเหตุผลว่า พระโพธิสัตว์ประเภทใดไม่ได้รับพระพุทธพยากรณ์ในเมื่อพร้อมด้วยสโมธานธรรม ๘ ประการ ประเภทนั้นก็ยังไม่แน่ว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้าหรือไม่ ประเภทใดเมื่อได้รับพระพุทธพยากรณ์พร้อมด้วย สโมธาน ๘ ประการ พระโพธิสัตว์ประเภทนั้นจึงเป็นการแน่นอนว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้าโดยแน่นอน พระโพธิสัตว์ เนยยะ (ผู้มีคุณสมบัติเช่นนั้น แต่ยังอ่อนหรือหาอุปนิสัยมิได้เลยก็ยังคงควรแนะนำในธรรมเบื้องต้น่าไปก่อนเพื่อบำรุงอุปนิสัย เหมือนดอกบัวยังไม่ขึ้นจากน้ำยังตั้งอยู่ภายในน้ำจักบาน ณ วันต่อไป) ได้มีนามว่า พระวิริยาธิกะ เป็นนียตะ แปลว่า แน่ และเป็นอนียตะ แปลว่า ไม่แน่ พระโพธิสัตว์นั้น ถ้าได้รับ

พยากรณ์แล้ว เรียกว่า นียตโพรธิสัตว์ แปลว่า แน่ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ถ้าไม่ได้รับพยากรณ์ คือคำยืนยันหรือรับรองจากพระพุทธเจ้าว่า จะได้เป็นพระพุทธเจ้า เรียกว่า อนียตโพรธิสัตว์ เพราะยังไม่แน่ว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้าหรือไม่ อาจกลับกลายเป็นพระปัจเจกหรือเป็นพระสาวกไปก็ได้ขอพระคุณเจ้าจงเข้าพระทัย โดยนัยตั้งโยมได้วิเศษขนาดวายนานี้^{๑๒}

พระโพรธิสัตว์ที่จำแนกจากช่วงเวลาในการบำเพ็ญบารมี จะมี ๒ ประเภท คือ

๑) อนียตโพรธิสัตว์ คือ พระโพรธิสัตว์ที่ยังมิได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์ใด พระองค์หนึ่งในอดีตกาล ยังไม่แน่อนว่าจะบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าได้ในกาลอันใกล้หรือไกล แต่ตนเองก็บำเพ็ญบารมีปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าอยู่เสมอมิได้ขาดและยังคงต้องทำทั้งกุศลและอกุศลปะปนกันไป บางชาติเกิดในสุคติภูมิ บางครั้งก็เกิดในทุคติภูมิ

๒) นียตโพรธิสัตว์ คือ พระโพรธิสัตว์ที่จะต้องเข้าถึงพุทธภูมิแน่นอน หมายความว่าในชาติใดชาติหนึ่งได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง เขาจึงเป็นพระโพรธิสัตว์ที่ต้องได้เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอนในอนาคตกาล แต่จะเป็นเมื่อใดนั้น มีอาจทราบได้ พระองค์จะไม่ทำอกุศลกรรมเลย ทำแต่กุศลกรรมฝ่ายเดียว ซึ่งกว่าจะมาเป็นพระพุทธเจ้าพระโพรธิสัตว์ต้องใช้ระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมี

(๑) ปัญญาบารมี ใช้ปัญญาในการบำเพ็ญบารมี ใช้เวลา ๒๐ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัปป์

(๒) ศรัทธาบารมี ใช้ศรัทธาในการบำเพ็ญบารมี ใช้เวลา ๔๐ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัปป์

(๓) วิริยะบารมี ใช้วิริยะในการบำเพ็ญบารมี ใช้เวลา ๘๐ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัปป์

สรุปได้ว่า ประเภทของพละ ๕ ประกอบได้ด้วยสัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ เป็นหลักธรรมในการบำเพ็ญเพื่อให้ข้ามฝั่งแห่งสังสารด้วยความบริบูรณ์เป็นธรรมที่เป็นกำลังต้านทานความหลง ความเกียจคร้าน ขาดสติ และขาดสมาธิ ทำให้การปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายได้ง่ายขึ้น ซึ่งในพระโพรธิสัตว์ที่จำแนกการบำเพ็ญบารมีด้วยพละ ๕ คือ ปัญญาบารมี ศรัทธาบารมี และวิริยะบารมี

๒.๓ คุณลักษณะของพละ ๕

คุณลักษณะของพละ ๕ มีประเด็นที่ผู้วิจัยจะได้นำมาเสนอไว้ดังนี้

๒.๓.๑ ลักษณะพละ ๕ ในการบำเพ็ญบารมี

^{๑๒} วัฒน์ เฟื่องผลา, วิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพรธิสัตว์ในนิบาตชาดก, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๗๕.

การบำเพ็ญปัญญาบารมีในภพชาติต่าง ๆ มากมายของพระโพธิสัตว์ เช่น ในชาติที่เป็นพระมหोสด ส่งผลให้พระโพธิสัตว์มีปัญญาบารมีแก่กล้าขึ้นตามลำดับ และแก่กล้าถึงที่สุดในพระชาติสุดท้าย ทำให้ทรงบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าได้ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อปทานว่า พระอานนทเถระ ผู้เป็นมุนีชาวแคว้นวิเทหะ น้อมกายลงทูลถามพระตถาคต ผู้ประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหารว่า ได้ทราบว่ พระสัพพัญญูพุทธเจ้ามีอยู่ พระสัพพัญญูพุทธเจ้านั้นเป็นปราชญ์ ทรงอุบัติขึ้นเพราะเหตุอะไร ในลำดับนั้น พระสัพพัญญูผู้ประเสริฐ ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ได้ตรัสกับพระอานนท์ผู้เจริญด้วยพระสุรเสียงที่ไพเราะว่า อีรชนเหล่าใดได้สั่งสมกุศลสมภารไว้ในพระพุทเจ้าองค์ก่อน ๆ ยังไม่ได้ความหลุดพ้นจากกิเลสในศาสนาของพระชินเจ้าทั้งหลาย เพราะมุ่งต่อโพธิญาณนั้นแล

อีรชนผู้มีปัญญาแก่กล้าดี

จึงได้บรรลุความเป็นพระสัพพัญญู

ด้วยอธยาศัยที่เข้มแข็งและด้วยอำนาจแห่งปัญญา^{๑๓}

อนึ่ง ตามหลักกฎแห่งกรรม ปัญญาที่คนเราสั่งสมไว้ในอดีตชาติสามารถส่งผลมาถึงปัจจุบันชาติ และปัญญาที่สั่งสมไว้ในปัจจุบันชาติก็สามารถส่งผลไปถึงชาติต่อ ๆ ไปได้ ทำให้เป็นผู้มีปัญญา มาก ดังพระพุทธพจน์ที่ปรากฏในจุฬกัมมวิมังคสูตรว่า

“มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า “ท่านขอรับ อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำ จึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปสุคติเกิดในโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาจะเป็นผู้มีปัญญา มาก”^{๑๔}

สุดมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญาทั้ง ๓ ประการ ที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญในชาติที่เป็นพระมหोสด และในอดีตชาติมากมายนับไม่ถ้วนรวมเป็นระยะเวลาสี่อสงไขยกับอีกหนึ่งแสนมหากัป นับจากได้รับพยากรณ์จากพระทีปังกรพุทธเจ้า ก็เป็นไปตามพระพุทธพจน์ข้างต้น คือส่งผลถึงภพชาติต่อ ๆ มา ทำให้พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีปัญญา มาก และมากที่สุด ในพระชาติสุดท้าย ตามหลักกรรมนิยามคือกฎแห่งกรรม กรรมดีหรือกรรมชั่วที่คนเรากระทำ จะถูกเก็บสะสมไว้ในภวังคจิต คือจิต

^{๑๓} ขุ.อป. ๓๒/๑ - ๓/๑.

^{๑๔} ม.อ. ๑๔/๒๙๖/๓๕๕.

ที่เป็นองค์แห่งภพหรือจิตได้สำนึก ถ้าเป็นกรรมดีก็จะสั่งสมเป็นบุญบารมี แต่ถ้าเป็นกรรมชั่วก็จะสั่งสมเป็นอสาวิเกส รอเวลาที่จะให้วิบากหรือผลของกรรม ซึ่งอาจจะให้ผลในชาติปัจจุบันเป็นทิฏฐธรรม เวทนิยกรรม ให้ผลในชาติหน้าเป็นอุปัชชเวทนิยกรรม ให้ผลในชาติต่อ ๆ ไปเป็นอุปปราปรเวทนิยกรรม หรือเล็กแล้วกันไป เป็นอโหสิกรรม ให้ผลเป็นชนกกรรม นำไปเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ให้ผลเป็นอุปถัมภ์ภกกรรมช่วยอุดหนุนกรรมอื่น ๆ ให้ผลเป็นอุปปีฬกรรม เข้าไปเบียดเบียนกรรมอื่น ๆ หรือให้ผลเป็นอุปฆาตกรรม เข้าไปตัดรอนกรรมอื่น ๆ^{๑๕} การที่ปัญญาที่สั่งสมไว้ในอดีตชาติส่งผลมาถึงชาติปัจจุบัน จัดว่าเป็นอุปัชชเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในชาติหน้า หรืออุปปราปรเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป

ในพระมโหสถได้กล่าวคุณลักษณะของพละ ๕ เป็นการอนุเคราะห์ผู้อื่นเป็นลักษณะ มีการทำอุปการะแก่ผู้อื่นเป็นกิจ มีการแสวงหาสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นเครื่องปรากฏ หรือมีความเป็นพระพุทธเจ้าเป็นเครื่องปรากฏ มีมหากรุณาเป็นพื้นฐาน หรือมีความเป็นผู้ฉลาดในอุบายแห่งกรุณาเป็นพื้นฐาน พระมโหสถใช้ปัญญาช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ เพราะความพลัดพรากจากของรัก ทุกข์เพราะภัยคุกคามจากพระราชาและข้าศึกศัตรู ทุกข์เพราะความตาย ได้แก่ ช่วยตัดสินคดีความให้ชาวบ้าน ช่วยชาวบ้านยวมัฆคามตะวันออกให้พ้นจากการปรับสินไหม เพราะการแก้ปัญหาของพระราชา ช่วยพระนางอุทุมพรเทวีให้รอดพ้นจากการถูกลงพระราชาอาชญา เพราะพระราชาทรงกริ้วที่พระนางห้าวเราะให้ชายอื่น ช่วยราชบัณฑิตหึงส์ให้ไม่ถูกพระราชาเนรเทศออกจากเมือง ในการตอบปัญหาของพระราชาเรื่องแพะกับสุนัข ช่วยพระเจ้าวิเทราชให้รอดพ้นจากการถูกข้าศึกศัตรูปลงพระชนม์ ช่วยพระราชาร้อยเอ็ดพระองค์ให้รอดพ้นจากการตม่น้ำชัยบานที่เจือด้วยยาพิษของพระเจ้าจูลณี และช่วยพวกทหารหาญของเมืองมิลลาเมืองปัญจาละและเมืองต่าง ๆ ๑๐๑ เมืองให้ไม่ต้องรบกัน และปัญญาของพระมโหสถเป็นปัญญาบารมีที่นำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระสัมมาพุทธเจ้าในพระชาติสุดท้ายปัญญาญาณ ความฉลาดรอบรู้ ทำให้พระมโหสถมีความเชื่อมั่นในตนเอง พร้อมทั้งจะเผชิญกับปัญหาหรือสถานการณ์เลวร้ายต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น ไม่มีความหวาดหวั่นต่อสิ่งใดหรือผู้ใด ตรงกันข้ามกลับทำให้ผู้อื่นหวั่นเกรงท่าน ดังเช่นที่ปรากฏในมโหสถชาดกว่า

ตํ สุตวา ราชา “จุนีพรมมทโต นุ โข อาคโต ภเวยยาติ สีหปยชร์ วิวิตวา
โโอลเกนโต ตสสาคมนภาวํ ญตวา ภิตตสีโต “นตถิ อมหากํ ชีวิตํ, เสวทานิ
สพเพ โน ชีวิตกขย์ ปาเปสสตีติ เตหิ สหธิ สลลปนโต นิสสิทิ. มหาสตุโต ปน
ตสสาคตภาวํ ญตวา สีโห วิย อฉมภิต สกลนคเร อารกขํ สวิทิตวา...”^{๑๖}

^{๑๕} อง.ติ.อ. ๒/๔๓/๑๑๖ – ๑๓๐.

^{๑๖} ชุ.ชา.อ. ๙/๓๑๒.

พระเจ้าวิเทโหราชได้ทรงสดับคำของอาจารย์ทั้ง ๔ ก็ทรงคิดว่า พระเจ้าจุลนีพรหมทัตจักเสด็จมาแล้วหรือหนอ จึงเปิดพระแสงทอดพระเนตร ก็ทรงทราบว่าจะเสด็จมา ทั้งกลัวทั้งตกพระหฤทัย ทรงเห็นชัดว่า ชีวิตของเราไม่มีละพຽงนี้พระเจ้าพรหมทัตจักยังพวกเราทั้งมวลให้สิ้นชีวิต ทรงเห็นฉะนี้ก็ประทับนั่งตรัสอยู่กับอาจารย์ทั้ง ๔ ส่วนพระโพธิสัตว์รู้ว่า พระเจ้าจุลนีพรหมทัตเสด็จมาถึงแล้ว เป็นผู้ไม่ครั้นคร้ามดูจราชสีห์ จัดการรักษาในพระนครทั้งสิ้นแล้ว

จูฬนิพรหมทัตโต... เกวณฺณํ อาห “อาจารย์ เอตตกานิ คหิตานิ คหิตานิ, มิถิลาญ วิเทหราชชฺ คณฺหามาติ. “มหาราช มโหสถปณฺชิตสส วสนนคเร รชชฺ คณฺหิตุ น สกขิสสาม. โส หิ เอวํ ญาณสมฺปนฺโน เอวํ อุบายกุสโลติ...”^{๑๗}

พระเจ้าจุลนีพรหมทัต...ตรัสกะแก้วบุโรหิตว่า นครทั้งหลายเท่านี้ เราได้ไว้แล้ว ๆ เราจักยึดราชสมบัติของพระเจ้าวิเทโหราช ณ กรุงมิถิลา บุโรหิตทูลค้านว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า พวกเราไม่ควรจะยึดราชสมบัติในนครที่มโหสถอยู่ เพราะวามโหสถนั้นเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยความรู้ และเป็นผู้ฉลาดในอุบายอย่างนี้ ๆ

ปัญญาพระมโหสถเป็นปัญญาพละ (กำลังคือปัญญา) เพราะทำให้ไม่หวั่นไหวเพราะความไม่รู้ เป็นเครื่องวินิจฉัยเรื่องที่ได้ฟัง เป็นเหตุให้เกียรติยศชื่อเสียงเจริญ แม้เมื่อเกิดทุกข์ก็ประสบสุขได้ กำลังคือปัญญาเป็นสิ่งสำคัญในการคิด การพิจารณา การทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย ทำให้ได้คำตอบที่ต้องการ หรือทำให้เกิดจินตตามยปัญญา คือความรู้ที่เกิดจากการคิด การแก้ปัญหาหลาย ๆ เรื่องของพระมโหสถสำเร็จมาจากการใช้กำลังคือปัญญา ดังที่พระมโหสถกล่าวไว้ว่า

อปปเสโนปิ เจ มนตี มหาเสนํ อมนฺตินิ
 ชินาติ ราชา ราชาโน อาทิจฺจวฺยทฺยมนฺติ.^{๑๘}
 ถ้าบุคคลมีความคิด แม้มีเสนาน้อย ย่อมชนะ
 บุคคลผู้ไม่มีความคิดที่มีเสนามากได้ พระราชาพระองค์
 เดียว ย่อมชนะพระราชาทั้งหลายได้ ดุจดวงอาทิตย์
 อุทัยกำจัดความมืด ฉะนั้น.

ลักษณะของพละ ๕ ในพระมโหสถเป็นกำลังปัญญา ทำให้พระเจ้าวิเทโหราชได้อภิเษกกับพระราชธิดาของพระเจ้าจุลนี และช่วยให้รอดชีวิตเสด็จกลับถึงเมืองมิถิลาโดยปลอดภัย เป็นต้น ปัญญาพละดังกล่าวของพระมโหสถเป็นกำลังอย่างหนึ่งของผู้ปกครองบ้านเมือง

๒.๓.๒ ลักษณะที่เป็นหลักธรรมเกื้อหนุน

^{๑๗} พุ.ชา.อ. ๙/๓๐๙.

^{๑๘} พุ.ชา.อ. ๙/๓๘๔.

พละ ๕ กับอินทรีย์ ๕ เป็นหลักธรรมที่เหมือนกัน ต่อเนื่องกันกล่าวคือ ศรัทธาเป็นเหตุให้เกิดวิริยะ เพราะผู้มีศรัทธาในการปฏิบัติธรรม จึงเกิดความเพียรทางกายและใจได้ วิริยะก่อให้เกิดสติตามรู้เท่าทันสภาวะธรรมปัจจุบัน สติที่ต่อเนื่องย่อมก่อให้เกิดสมาธิตั้งมั่นในอารมณ์กรรมฐาน และความตั้งมั่นย่อมเป็นเหตุเกิดของปัญญาที่ยังรู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง อนึ่ง ปัญญาดังกล่าวย่อมเป็นเหตุให้เกิดศรัทธาที่มั่นคงในการปฏิบัติธรรมซึ่งก่อให้เกิดวิริยะมากขึ้นกว่าเดิม ดังนี้เป็นต้น อินทรีย์ทั้ง ๕ เกี่ยวเนื่องกันเป็นเหตุผลเหมือนลูกโซ่ดังพุทธพจน์ว่า^{๑๙}

... สารีบุตร อริยสาวกผู้มีศรัทธานั้นพยายามอย่างนี้ ครั้นพยายามแล้วระลึกอย่างนี้ ครั้นระลึกแล้วตั้งมั่นอย่างนี้ ครั้นตั้งมั่นแล้วรู้ชัดอย่างนี้ ครั้นรู้ชัดแล้วย่อมเชื่อมั่นอย่างนี้ว่า ‘นี่แลคือธรรมที่เราได้ฟังมาก่อน บัดนี้เราถูกต้องด้วยนามกายนั้นอยู่ และเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา’...

การเจริญศรัทธา เจริญวิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ควรเร่งทำให้มาก ไม่ควรปล่อยให้กาลเวลาผ่านไปด้วยความประมาท พระพุทธองค์สอนให้เจริญอินทรีย์ ๕ เหมือนฝนตกทั่วท้องฟ้า น้ำฝนที่ตกทั่วท้องฟ้าย่อมก่อให้เกิดน้ำจำนวนมาก ทำให้เกิดผลชัดเจน อาจทำให้น้ำในมหาสมุทรท่วมทันได้ ไม่เหมือนน้ำที่ไหลจากแก้วที่ละหยดๆ ที่ไม่อาจส่งผลใดๆ ต้องใช้ระยะเวลาานานกว่าที่จะเต็มหม้อ ในกรณีเดียวกัน นักปฏิบัติควรอบรมอินทรีย์ให้เพิ่มพูนอย่างนี้ จึงจะประสบความสำเร็จในการปฏิบัติธรรม คือ การกำจัดกิเลสที่เป็นความโลภ ความโกรธ และความหลง สามารถบรรลุคุณธรรมพิเศษในพระพุทธศาสนาได้ ดังพระพุทธดำรัสว่า

อิธ ภิกขเว ภิกขุ สหอินทรีย์ ภาเวติ รากวินยปริโยสานํ โทสวินยปริโยสานํ โมหวินยปริโยสานํ. วิริยอินทรีย์ ภาเวติ รากวินยปริโยสานํ โทสวินยปริโยสานํ โมหวินยปริโยสานํ. สตินินทรีย์ ภาเวติ รากวินยปริโยสานํ โทสวินยปริโยสานํ โมหวินยปริโยสานํ. สมาธินินทรีย์ ภาเวติ รากวินยปริโยสานํ โทสวินยปริโยสานํ โมหวินยปริโยสานํ. ปญฺญินินทรีย์ ภาเวติ รากวินยปริโยสานํ โทสวินยปริโยสานํ โมหวินยปริโยสานํ. แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระศาสนานี้ย่อมเจริญสหอินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินินทรีย์ สมาธินินทรีย์ และปัญญาอินทรีย์ อันมีการข่มราคะเป็นที่สุด มีการข่มโทสะเป็นที่สุด มีการข่มโมหะเป็นที่สุด^{๒๐}

ในพระไตรปิฎก ได้อธิบายว่า

“พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบอาสยะ อนุสัย จริต และอัธยาศัยของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมทรงทราบเหล่าสัตว์ที่มีอุสึคือกิเลสน้อย มีอุสึคือกิเลสมากมีอินทรีย์

^{๑๙} ส.ม. ๑๙/๕๒๐/๑๙๙.

^{๒๐} ส.ม. ๑๙/๖๔๐/๒๑๓.

แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการชั่ว แนะนำให้รู้ได้ง่ายและแนะนำให้รู้ได้ยาก ควรแก่การตรัสรู้และไม่ควรแก่การตรัสรู้ก็อาสยะของสัตว์ทั้งหลาย เป็นไฉน”

“ความเห็นว่าเป็นเที่ยงหรือความเห็นว่าเป็นไม่เที่ยง ความเห็นว่าเป็นโลกมีที่สุดหรือความเห็นว่าเป็นโลกไม่มีที่สุด ความเห็นว่าเป็นชีพก็ตามนั้น สรีระก็ตามนั้นหรือความเห็นว่าเป็นชีพเป็นอย่างอื่น สรีระก็เป็นเป็นอย่างอื่น ความเห็นว่าเป็นสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกหรือความเห็นว่าเป็นสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมไม่เกิดอีกความเห็นว่าเป็นสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มีหรือความเห็นว่าเป็นสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ สัตว์ทั้งหลายผู้อาศัยภวทัญญูหรือวิภวทัญญูตั้งที่กล่าวมานี้ก็มีหรือสัตว์ทั้งหลายไม่เข้าไปอาศัยส่วนสุดทั้ง ๒ นี้ ได้อนุโลมิกขันติ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นปัจจัยของกันและกันและอาศัยกันและกันเกิดขึ้นก็มีหรือญาณความรู้ตามความเป็นจริงนี้เรียกว่า อาสยะของสัตว์ทั้งหลาย”

กือนุสสัยของสัตว์ทั้งหลาย เป็นไฉนอนุสสัย ๗ คือ กามราคานุสสัย ปฏิกขานุสสัย มานานุสสัย ทิฏฐานุสสัยวิจิกิจฉานุสสัย ภวราคานุสสัย อวิชขานุสสัย

ราคานุสสัยของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมนอนเนื่องอยู่ในปิยรูป สาทรูปในโลกปฏิกขานุสสัยของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมนอนเนื่องอยู่ในอัปปิยรูป อสาทรูปในโลกอวิชชาตกไปแล้วในธรรมทั้ง ๒ นี้ ด้วยอาการอย่างนี้ มานะ ทิฏฐิ และวิจิกิจฉาพึงเห็นว่าตั้งอยู่ในที่แห่งเดียวกันกับอวิชชา นั้นเรียกว่า อนุสสัยของสัตว์ทั้งหลายจริตของสัตว์ทั้งหลาย เป็นไฉน

บุญญาภิสังขาร อบุญญาภิสังขาร อเนญาภิสังขาร อันเป็นกามาวจรภูมิ หรือรูปาวจรภูมิและอรูปาวจรภูมิ นี้ชื่อว่า จริตของสัตว์ทั้งหลายอัยาศัยของสัตว์ทั้งหลาย เป็นไฉน

สัตว์ทั้งหลายที่มีอัยาศัยทรมาก็มี สัตว์ทั้งหลายที่มีอัยาศัยประณีตก็มีสัตว์ทั้งหลายที่มีอัยาศัยทรมาม ย่อมคบหาสมาคมเข้าใกล้กับสัตว์ทั้งหลายที่มีอัยาศัยทรมาม สัตว์ทั้งหลายที่มีอัยาศัยประณีต ย่อมคบหาสมาคมเข้าใกล้กับสัตว์ทั้งหลายที่มีอัยาศัยประณีต แม้ในอดีตกาล สัตว์ทั้งหลายที่มีอัยาศัยทรมาม ได้คบหาสมาคมเข้าใกล้กับสัตว์ทั้งหลายที่มีอัยาศัยทรมามาแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่มีอัยาศัยประณีต ได้คบหาสมาคมเข้าใกล้กับสัตว์ทั้งหลายที่มีอัยาศัยประณีตมาแล้ว แม้ในอนาคตกาล สัตว์ทั้งหลายที่มีอัยาศัยทรมาม จักคบหาสมาคมเข้าใกล้กับสัตว์ทั้งหลายที่มีอัยาศัยทรมาม สัตว์ทั้งหลายที่มีอัยาศัยประณีต จักคบหาสมาคมเข้าใกล้กับสัตว์ทั้งหลายที่มีอัยาศัยประณีต นี้ชื่อว่า อัยาศัยของสัตว์ทั้งหลาย

สัตว์ทั้งหลายผู้ควรแก่การตรัสรู้เหล่านั้น เป็นโณสัตว์เหล่านั้นใด ไม่ประกอบด้วยเครื่องกั้นกาง คือ กรรม ไม่ประกอบด้วยเครื่องกั้นกาง คือ กิเลส ไม่ประกอบด้วยเครื่องกั้นกาง คือ วิบาก มีศรัทธา มีฉันทะ มีปัญญา ควรที่จะหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยามในกุศลธรรมทั้งหลายได้ สัตว์เหล่านั้นนั้น ชื่อว่า ผู้ควรแก่การตรัสรู้

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิในความแก่กล้าและไม่แก่กล้าแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลายนั้น อันใด นี้ชื่อว่าญาณรู้ความแก่กล้าและไม่แก่กล้าแห่งอินทรีย์ของสัตว์เหล่าอื่น ของบุคคลเหล่าอื่นตามความเป็นจริงของพระตถาคต^{๒๑}

ตามหลักทั่วไป ท่านให้ปรับอินทรีย์เสมอกันเป็นคู่ๆ คือ ให้ศรัทธาสมหรือเสมอ กับ ปัญญา และให้สมาธิสมหรือเสมอ กับ วิริยะ

- ถ้าศรัทธากลับ ปัญญาอ่อน ก็อาจเสื่อมใสในสิ่งที่ไม่น่าเสื่อมใส ถ้าปัญญากลับ ศรัทธาอ่อน ก็จะเอียงไปข้างอวดดี เป็นคนแก้ไขไม่ได้ เหมือนโรคเกิดจากยาเสียเอง

- ถ้าสมาธิกลับ วิริยะอ่อน โภสัชชะ คือ ความเกียจคร้านก็เข้าครองงำ เพราะสมาธิเข้าพวกได้กับโภสัชชะ แต่ถ้าวิริยะแรง สมาธิอ่อน ก็เกิดความฟุ้งซ่าน เป็นอุทัจจะ เพราะวิริยะเข้าพวกกันได้กับอุทัจจะเมื่ออินทรีย์ ๒ คู่นี้เสมอกันดี การปฏิบัติธรรมก็เดินหน้า ได้ผลดี หลักนี้ท่านให้นำมาใช้ในการเจริญสมาธิด้วยอย่างไรก็ตาม ท่านว่า ถ้าเจริญแต่สมาธิอย่างเดียวล้วน คือบำเพ็ญสมณะ ถึงศรัทธาจะแรงกล้า ก็ได้ผลเกิดอุปมาสมาธิได้หรือสมาธิแก่กล้า ก็เหมาะแก่การเจริญสมาธิอยู่ดี ตรงข้ามกับในการเจริญวิปัสสนา ถึงปัญญาจะแรงไป ก็ไม่เป็นไร เพราะกลับจะเกิดความรู้แจ้งดีด้วยซ้ำ นี่เป็นกรณีพิเศษแต่ถ้าปฏิบัติตามหลักทั่วไป คือให้อินทรีย์ ๒ คู่เท่าเสมอกัน ก็ได้ผลดี เช่น ให้เกิดอุปมาสมาธิได้ อยู่แน่นอนส่วนสติเป็นช้อยกเว้น ท่านว่า ยิ่งสติมีกำลัง ก็ยิ่งดี มีแต่จะช่วยองค์ธรรมข้ออื่นๆ ได้ดียิ่งขึ้น ช่วยรักษาจิตไม่ให้เกิดไป ทั้งข้างอุทัจจะ และข้างโภสัชชะ การยกจิต ข่มจิต ต้องอาศัยสติทั้งนั้น ทั้งนี้ท่านอ้างพุทธพจน์ว่า สติมีประโยชน์ ต้องใช้ในทุกที่ทุกกรณี และสติเป็นที่พึ่งที่อาศัยของใจ^{๒๒}

จะเห็นได้ว่า การทำอินทรีย์ทั้งหลายมีศรัทธาเป็นต้นให้เสมอกันชื่อว่าการปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน ถ้าอินทรีย์ของเธอแก่กล้า อินทรีย์นอกนั้นอ่อน ที่นั่น วิริยอินทรีย์ จะไม่อาจทำปัดคหกิจ (กิจคือการยกจิตไว้) สตินทรีย์จะไม่อาจทำอุปฐานกิจ (กิจคือการอุปการะจิต) สมาธิอินทรีย์จะไม่อาจทำอวิกเขปกิจ(กิจคือทำจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน) ปัญญาอินทรีย์จะไม่อาจทำทสสนกิจ (กิจคือการเห็นตามเป็นจริง) เพราะฉะนั้นอินทรีย์อันกล้านั้น ต้องทำให้ลดลงเสียด้วยพิจารณาสภาวะแห่งธรรม ด้วยไม่ทำไว้ใน

^{๒๑} อภ.วิ. ๓๕/๘๔๔/๔๖๒.

^{๒๒} ส.ม. ๑๔/๙๖/๙๒/๘๙.

ใจ เหมือนเมื่อมนสิการสัทอินทรีย์ที่มีกำลังนั้น ก็ในข้อนี้มีเรื่องพระวักกเถระ^{๒๓} เป็นตัวอย่างต่อไปนี้มีเรื่องเล่าว่าท่านวักกเถระ เป็นผู้มึญญาดิการอันได้สะสมไว้ในสัทธาธิมุต คือความเป็นผู้มีสัทธาแรงกล้า ไม่อึมด้วยการเห็นพระสรีระสมบัติจึงบรรพชาในสำนักพระศาสดา ด้วยเข้าใจว่า เราจักได้เห็นพระตถาคตเจ้าเป็นนิตยกาลด้วยอุบายนี้ ดังนี้แล้วก็ยืนอยู่ในที่อันตนยืนอยู่แล้ว สามารถเพื่อจะแลเห็นพระทศพลได้ละกิจวัตรทั้งหลายมีการสาธยายและมนสิการในพระกัมมัฏฐานเป็นต้น เทียมมองดูพระศาสดาอยู่พระศาสดา ทรงรอความแก่กล้าแห่งญาณของท่านอยู่ จึงไม่ตรัสอะไร (ต่อ) ทรงทราบวาทนี้ ญาณของเธอถึงความแก่กล้าแล้ว จึงตรัสโอวาทว่า วักกเถระ ประโยชน์อะไรของเธอ ด้วยการเฝ้าดูกายเน่านี้วักกเถระ คนใดแล เห็นธรรม คนนั้น (ชื่อว่า) เห็นเรา (ผู้ตถาคต); คนใดเห็นเรา (ผู้ตถาคต) คนนั้น (ชื่อว่า) เห็นธรรม พระวักกเถระนั้น แม้อันพระศาสดาสอนแล้วอย่างนั้น ก็ไม่อาจเพื่อละการดูพระศาสดาไปในที่อื่นได้เลย ครั้งนั้น พระศาสดา ทรงดำริว่า ภิกษุนี้ ไม่ได้ความสังเวชแล้ว จักไม่ได้ตรัสรู้ เมื่อวัสสุปนายิกสมัยใกล้เข้ามาแล้ว จึงเสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์ ในวันเข้าพรรษา ทรงขับไล่ท่านด้วยพระดำรัสว่าวักกเถระ จงหนีไป ท่านคิดว่า พระศาสดาไม่ทรงรับสั่งกะเรา ไม่อาจเพื่อดำรงอยู่ ณ ที่ตรงพระพักตร์ของพระศาสดาได้ตลอดไตรมาส จึงคิดว่า ประโยชน์อะไรของเราด้วยชีวิต เราจักให้ตนตกจากภูเขาเสีย ดังนี้แล้ว จึงขึ้นภูเขาคิชฌกูฏ พระศาสดาทรงทราบความเมื่อยลแล้ว ทรงดำริว่า ภิกษุนี้ เมื่อไม่ได้ความปลอบโยนจากสำนักของเรา พึงยังอุปนิสัยแห่งมรรคและผลทั้งหลายให้ฉิบหาย จึงทรงเปล่งพระรัศมีไปแล้ว เพื่อจะทรงแสดงพระองค์ (ให้ปรากฏ) ลำดับนั้น จำเดิมแต่เวลาท่านเห็นพระศาสดาแล้ว ความเศร้าโศกแหม่มากถึงเพียงนั้น หายไปแล้ว พระศาสดา เป็นประจักษ์ว่ายังสระที่แห่งให้เต็มด้วยน้ำ เพื่อทรงยังปิติและปราโมทย์อันมีกำลังให้เกิดแก่พระเถระ จึงตรัสพระคาถานี้ว่า^{๒๔}

“ภิกษุผู้มากด้วยปราโมทย์ เสื่อมใสแล้วในพระพุทธศาสนา พึงบรรลุนิพพาน เป็นที่
เข้าไปสงบ สังขารเป็นสุข”

แต่ถ้าวิริยอินทรีย์กล้า ที่นั้น สัทอินทรีย์ก็จะไม่อาจทำอิโมกขกิจได้ (กิจคือการน้อมใจเชื่อ) อินทรีย์นอกนี้ ก็จะไม่สามารถทำกิจนอกนี้ แต่ละข้อได้เพราะฉะนั้น วิริยอินทรีย์อันกล้านั้น ต้องทำให้ลดลงหรือทำวิริยะกับสมาธิให้สมดุลกัน ถ้าความเพียรมากกว่าสมาธิย่อมส่งผลให้ฟุ้งซ่าน แต่ถ้าสมาธิมากกว่าความเพียร ย่อมส่งผลให้เกิดความง่วงเหงาหาวนอน เพราะถ้าวิริยอินทรีย์มีกำลังมาก สัทอินทรีย์ก็จะไม่สามารถทำหน้าที่คือการตัดสินใจอารมณ์ได้ อินทรีย์อื่นนอกจากนี้ก็จะไม่สามารถหน้าที่ที่ต่างกันนอกนี้ได้ ฉะนั้น ต้องลดวิริยอินทรีย์ลงด้วยการเจริญสมาธิอินทรีย์^{๒๕}

^{๒๓} พุ.ธ.อ. ๗/๒๓๔-๒๓๕)

^{๒๔} ส.ม. ๑๙/๒๓๒-๒๓๔/๑๐๑ - ๑๐๒.

^{๒๕} สุท.ธ. ๑/๑๔๑.

ในสมัยพุทธกาล บุตรของเศรษฐีในแคว้นจัมปา ชื่อว่า โสณโกฬิวีสะ มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงออกบวชและพำนักอยู่ที่ป่าสีตวัน ท่านปฏิบัติธรรมด้วยการเดินจงกรมอย่างไม่ย่อท้อจนความเพียรมากเกินไป เนื่องด้วยเป็นผู้ที่ได้รับการเลี้ยงดูเป็นอย่างดี ทำให้ฝ่าเท้าละเอียดอ่อน และมีขนงอกที่ฝ่าเท้า ครั้นมาเดินจงกรมด้วยเท้าเปล่าเช่นนี้ทำให้ฝ่าเท้าปริแตก เมื่อท่านได้เดินจงกรมจนกระทั่งฝ่าเท้าแตกเดินไม่ได้ ก็คุกเข่าเดินจนกระทั่งหัวเข่าแตกทั้งสองข้าง เลือดที่ไหลออกจากหัวเข่าไหลท่วมสถานที่เดินจงกรมเหมือนที่ฆ่าวัว ในขณะที่ท่านเกิดความท้อถอยคิดว่า เราบำเพ็ญเพียรถึงขนาดนี้แล้วยังไม่ได้บรรลุธรรม คงจะเป็นปทปรมะที่บรรลุธรรมไม่ได้ในชาตินี้ อย่างไรก็ตาม เรามีสมบัติในตระกูลมาก เราควรลาสิกขาไปบริโภคนสมบัติในตระกูล และสามารถบำเพ็ญบุญตามโอกาส พระพุทธเจ้าทรงทราบระจิดของท่าน ทรงอันตรายไปจากภูเขาศิขณภูฏที่ประทับอยู่แล้วมาปรากฏพระองค์ขึ้นที่ป่าสีตวัน ทรงพบกับท่านแล้วตรัสถามว่า “เธอคิดเช่นนี้จริงหรือ” ท่านทูลตอบว่า “จริงพระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธองค์ตรัสว่า “เธอชำนาญในการตีตีพิณมิใช่หรือ ลองคิดดูว่าถ้าสายพิณที่ตีตีตึงเกินไป จะมีเสียงที่ไพเราะหรือไม่” ท่านทูลตอบว่า “หาไม่ได้พระพุทธเจ้าข้า เสียงจะไม่ไพเราะถ้าสายพิณตึงเกินไป” พระพุทธองค์ตรัสถามอีกว่า “ถ้าสายพิณหย่อนเกินไป เสียงพิณจะไพเราะหรือไม่” ท่านก็ทูลตอบว่า “หาไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า เสียงจะไม่ไพเราะเช่นเดียวกัน” พระพุทธองค์จึงตรัสสอนว่า “การปฏิบัติธรรมก็เช่นเดียวกัน โดยวิริยะกับสมาธิต้องสมดุลกัน วิริยะที่มากเกินไปย่อมทำให้ใจฟุ้งซ่าน เหมือนในขณะที่ท่านกำลังฟุ้งซ่านจนกระทั่งคิดจะลาสิกขาออกจากพระพุทธศาสนา ไม่อยากปฏิบัติธรรมต่อไป ถ้ามีความเพียรน้อยเกินไปก็จะทำให้เกียจคร้านโง่งมงายนั้น วิริยะจะต้องมีความพอดีสมดุลกับสมาธิ” ควรปรับวิริยะกับสมาธิเหมือนปรับสายพิณหลังจากท่านโสณโกฬิวีสะได้รับคำแนะนำจากพระพุทธองค์แล้ว ก็พยายามปรับอินทรีย์ทั้ง ๒ ให้สม่ำเสมอ ต่อมาได้บรรลุอรหัตตผลเป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งในพระพุทธศาสนาสมดังปรารถนา เพราะปรับวิริยะกับสมาธิและศรัทธากับปัญญาให้สมดุลกันความที่เมื่อความกล้าแห่งอินทรีย์อันหนึ่งมีอยู่ อินทรีย์นอกนี้ จะไม่สามารถในกิจของตนๆได้ โดยเฉพาะในอินทรีย์ ๕ นี้ ท่านพระพุทธโฆสเถระกล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธีมรรค กล่าวว่า

“วิเสสโตปนตถ สทธาปญญาญานํ สมาธิวิริยานนฺจ สมตํ ปสฺสนนฺติ ความว่า อนึ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญความสมดุลแห่งศรัทธากับปัญญาและความสมดุลแห่งสมาธิกับวิริยะเป็นพิเศษในเรื่องนี้”^{๒๖}

ศรัทธาความเชื่อและปัญญาความเข้าใจทั้งสองอย่างต้องสมดุลกัน ถ้ามีความเชื่อแต่ไม่มีความเข้าใจสิ่งที่ตนเองเชื่ออย่างถูกต้อง คือ ไม่เข้าใจในเหตุและผลว่าสิ่งนี้ควรเชื่อหรือไม่ ก็จะกลายเป็นคนงมงาย เชื่อทุกสิ่งทุกอย่างที่ได้รับฟังมา บุคคลที่มีปัญญาอันเป็นการวิเคราะห์วิจารณ์อย่างมาก โดยปราศจากศรัทธา ก็มักเป็นคนที่ตริตรองมากเกินไป ส่งผลให้ไม่เชื่อถือสิ่งใด เพราะฉะนั้น ศรัทธา

^{๒๖}วิสุทธี. ๑/๑๔๐.

กับปัญญาจึงต้องควบคู่สมดุลกัน เพราะถ้าสติอินทรีย์มีกำลังมาก อินทรีย์๔ นอกนี้ก็กำลังน้อย ฉะนั้น วิริยอินทรีย์ย่อมไม่สามารถทำหน้าที่คือการประคอง สตินทรีย์ก็ไม่สามารถทำหน้าที่คือการปรากฏ อินทรีย์คือสมาธิย่อมไม่สามารถเพื่อทำหน้าที่คือความไม่ฟุ้งซ่าน อินทรีย์คือปัญญาย่อมไม่สามารถทำหน้าที่คือการเห็นแจ้ง เพราะฉะนั้นต้องลดสติอินทรีย์ลงด้วยการพิจารณาถึงสภาวะธรรม บัณฑิตทั้งหลายสรรเสริญความเสมอกันแห่งสัทธา กับปัญญาและสมาธิกับวิริยะ เพราะคนมีสัทธาแก่กล้าแต่ปัญญอ่อน จะเป็นคนเชื่อง่าย เลื่อมใสในสิ่งอันไม่เป็นวัตถุ ส่วนคนมีปัญญากกล้า แต่สัทธาอ่อนจะตกไปข้างอวดดีจะเป็นคนแก้ไขไม่ได้ เหมือนโรคร้ายเกิดแต่ยา รักษาไม่ได้ฉะนั้น วิ่งพล่านไปด้วยคิดว่า จิตเป็นกุศลเท่านั้นก็พอ ดังนี้แล้ว ไม่ทำบุญมีทานเป็นต้น ย่อมเกิดในนรก ต่อธรรมทั้ง ๒ เสมอกัน บุคคลจึงจะเลื่อมใสในวัตถุแท้ โสัชชะย่อมครอบงำคนมีสมาธิกล้าแต่วิริยะอ่อนเพราะสมาธิเป็นฝ่าย โสัชชะ อุทธัจจะย่อมครอบงำคนมีวิริยะกล้า แต่สมาธิอ่อน เพราะวิริยะเป็นฝ่ายอุทธัจจะแต่สมาธิที่มี วิริยะประกอบเข้าด้วยกันแล้ว จะไม่ตกไปในโสัชชะ วิริยะที่มีสมาธิประกอบพร้อมกันแล้วจะไม่ตกไปในอุทธัจจะเพราะฉะนั้น อินทรีย์ทั้ง ๒ นั้น ต้องทำให้เสมอกัน ด้วยว่าอุปนาจะมีได้ ก็เพราะความ เสมอกันแห่งอินทรีย์ทั้ง ๒ อีกอย่างหนึ่ง สัทธามีกำลังก็ควรสำหรับสมาธิกัมมิกะ (ผู้บำเพ็ญสมถ กัมมัฏฐาน)

เมื่อสัทธามีกำลังอย่างนี้ เชื่อดังลงไปจักบรรลู่อุปนาได้ ในสมาธิและปัญญา เอกัคคตา (สมาธิ) มีกำลังก็ควร สำหรับสมาธิกัมมิกะ ด้วยว่าเมื่อเอกัคคตามีกำลังอย่างนั้นจะบรรลู่อุปนาได้ ปัญญามีกำลังย่อมควรสำหรับวิปัสสนากัมมิกะ (ผู้บำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน) ด้วยว่าเมื่อปัญญามี กำลังอย่างนั้น ย่อมจะบรรลู่ลักขณปฏิเวธ (เห็นแจ้งไตรลักษณ์) ได้แต่แม้เพราะสมาธิและปัญญาทั้ง ๒ เสมอกัน อุปนาก็จะมีได้ส่วนสติ มีกำลังในที่ทั้งปวง จึงจะควร เพราะสติรักษาจิตไว้แต่ความตกไปใน อุทธัจจะเพราะอำนาจแห่งสัทธา วิริยะ และปัญญาอันเป็นฝ่ายอุทธัจจะ และรักษาจิตไว้แต่ความตกไป ในโสัชชะ เพราะสมาธิเป็นฝ่ายโสัชชะ เพราะฉะนั้น สตินั้นจึงจำปรารภนาในที่ทั้งปวงดุจเกลือสะตุ เป็นสิ่งที่พึงปรารภนาในกับข้าวทั้งปวง และดุจสรรพกัมมิกอำมาตย์(ผู้รอบรู้ในการงานทั้งปวง) เป็นผู้ พึงปรารภนาในสรรพราชกิจฉะนั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ก็แลสติ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นคุณชาติจำปรารภนาในที่ทั้งปวง เพราะจิตมีสติเป็นที่พึ่งอาศัย และสติมีการรักษาเอาไว้เป็นเครื่อง ปรากฏ การยกและข่มจิตเว้นสติเสีย หามีได้ไม่^{๒๗} ในการปฏิบัติธรรม สติที่มีกำลังน้อยไม่ต่อเนื่องเพราะ ขาดความเพียร ไม่จัดเป็นอินทรีย์และผลในโพธิปักขิยธรรม จึงไม่เป็นองค์แห่งการรู้แจ้ง การมีสติ อย่างเดียวโดยไม่มี ความเพียร จึงไม่เป็นองค์แห่งการรู้แจ้ง การมีสติอย่างเดียวโดยไม่มี ความเพียร เหมือนการรับประทานแต่เกลือโดยไม่มีอาหารอื่น เพราะสติเหมือนกับเกลือที่ปรุงรส ความเพียรและ

^{๒๗} ส.ม. ๑๙/๒๓๔/๑๐๒)

สมาธิเหมือนอาหาร^{๒๘} ฉะนั้น ผู้เจริญสติอย่างเดียวโดยปราศจากความเพียรในการเดินจงกรม นั่งกรรมฐาน และทำอิริยาบถย่อย จะไม่อาจประสบความสำเร็จก้าวหน้าในการปฏิบัติได้ ดังพระพุทธดำรัสว่า “น หิ สติถมมารพณ น จาปิ อปฺปถามสาณิพฺพานํ อธิคฺนตพฺพํ สพฺพคณถบฺโปจฺจนํ ความว่า พระนิพพานที่ปลดปล่อยเครื่องร้อยรัดทุกอย่างนี้ จะบรรลุด้วยความเพียรที่ย่อหย่อน ด้วยความบากบั่นเพียงเล็กน้อย หาได้ไม่”^{๒๙}

ในโพธิปักขิยธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมแห่งการตรัสรู้ จะพบว่า ในหลักธรรมแต่ละหมวดจะประกอบด้วยพละ ๕ เกือบทุกหมวด ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นได้ดังต่อไปนี้

๑) สติปัฏฐาน ๔ ความหมายของ “สติปัฏฐาน” คำว่า สติปัฏฐาน มาจาก สติ คือ การระลึก รู้ ปุฏฐาน คือ เข้าไปตั้งไว้ สติปัฏฐาน หมายถึง การระลึกที่เข้าไปตั้งไว้ในกองรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม อีกนัยหนึ่ง หมายถึง การระลึกที่รู้อย่างมั่นคงในกองรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม คำว่า สติปัฏฐาน มีความหมาย ๓ ประการ คือ

(๑) ที่ตั้งของสติ หมายถึง อารมณ์ของสติ ๔ ประเภท อันได้แก่ กองรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม ตามนัยนี้ ปุฏฐาน แปลว่า “ที่ตั้ง” ลง ยุ ปัจจัยในอธิกธรรมาสนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปติปัฏฐาติ เอตถาติ ปุฏฐาน, สติยา ปุฏฐาน สติปัฏฐาน (สติปัฏฐาน คือ ที่ตั้งของสติ)

(๒) สภาวะที่พึงตั้งไว้ด้วยสติ หมายถึง การล่วงความยินดียินร้าย ตามนัยนี้ ปุฏฐาน แปลว่า “สภาวะที่พึงตั้งไว้” ลง ยุ ปัจจัยในกรรมสาสนะมีรูปวิเคราะห์ ว่า ปุฏฐเปตพพนติ ปุฏฐาน, สติยา ปุฏฐาน สติปัฏฐาน (สติปัฏฐาน คือสภาวะที่พึงตั้งไว้ด้วยสติ)

(๓) สติที่เข้าไปตั้งไว้หรือ สติที่ตั้งไว้มั่น ตามนัยนี้ ปุฏฐาน แปลว่า “เข้าไปตั้งไว้”หรือตั้งไว้มั่น ลง ยุ ปัจจัยในกัตตุสาสนะ มีรูปวิเคราะห์ ว่า ปุฏฐาติติ ปุฏฐาน, สติเยว ปุฏฐาน สติปัฏฐาน (สติปัฏฐาน คือ สติที่เข้าไปตั้งไว้หรือ สติที่ตั้งไว้มั่น) อุปสรรค คือ ป ตามนัยนี้ใช้ในความหมายว่า “เข้าไป, แล่นไป”หรือ “ยิง, มั่นคง”

ในที่นี้ใช้ความหมายที่ ๓ ดังปรากฏในอรรถกถา และฎีกาของมหาสติปัฏฐานสูตรสติปัฏฐาน ๔ ใน สติปัฏฐานวิภังค์ ปัญหาปุจฉกะ (อภิ.วิ ๓๕/๓๘๖/๓๒๔) กล่าวไว้ว่า สติปัฏฐาน ๔ ได้แก่

(๑) พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้

(๒) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้

^{๒๘} ส.ม.อ. ๓/๒๔๐)

^{๒๙} ส.น. ๑๖/๒๓๘/๒๖๓)

(๓) พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

(๔) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้^{๓๐}

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ความเพียร (อาตปปี) สัมปชัญญะ (สมฺปชาโน)^{๑๘} และสติ (สติมา) เป็นองค์ธรรม ที่มีความสำคัญในหลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างมาก และที่สำคัญเมื่อกล่าวถึงกาย เวทนา จิต และธรรมใน ครั้งใด ก็ต้องมีความเพียรเข้าไปประกอบด้วยทุกครั้งไป

๒) สัมมัปปธาน ๔ เป็นองค์ธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดญาณ เป็นเรื่องของความเพียร ๔ หรือ สัมมาวายามะ ได้แก่ความพยายามในทางที่ชอบ ซึ่งเป็นการปฏิบัติในชั้นของจิตใจ คือในส่วนของจิตตสิกขา ในข้อธรรมนี้ได้แสดงไว้เป็น ๔ อย่างคือ

(๑) สังวรปธาน ได้แก่เพียรระวังไม่ให้เกิดขึ้นภายในจิตใจ ในชั้นของการปฏิบัตินั้น ทรงสอนให้ปลุกฝังความพอใจในการที่จะสารวมระวัง เพื่อไม่ให้เกิดขึ้นภายในจิต อันได้แก่การสารวมอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เวลาเห็นรูปฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรสถูกต้อง โผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ไม่มีความยินดียินร้ายเกิดขึ้นครอบงำจิตได้ แต่การปฏิบัติเช่นนี้จะต้องอาศัยความพยายาม ประารภความเพียร คือมีการกระทำที่ติดต่อสืบเนื่องกันไป สามารถสำรวจได้มากน้อยแค่ไหน เพียงใด ก็ประครองจิตไว้ คือรักษาคุณภาพจิตไว้ในฐานะนั้นๆ แล้วก็พยายามสารวมระวังต่อไป

(๒) ปหานปธาน เพียรพยายามที่ละบาป ละอกุศล ซึ่งมีอยู่แล้วภายในจิตใจ โดยอาศัยการพิจารณาเห็นโทษของบาป ของอกุศลที่มีอยู่ภายในจิตแห่งตนแล้ว ปลุกฝังความพอใจในอันที่จะละบาปอกุศลเหล่านั้นไปจากจิต และใช้ความพยายาม ประารภความเพียรมีการกระทำติดต่อกันสามารถละบาปอกุศลได้ จะมากหรือน้อยก็ตาม ก็พยายามรักษาคุณภาพจิตเอาไว้ในจุดนั้น อย่างที่พระพุทธองค์สอนไว้ว่า “ให้รักษาความดีไว้ เหมือนเกลือรักษาความเค็มฉะนั้น”

(๓) ภาวนापธาน เพียรพยายามที่จะกระทำให้กุศลเกิด ได้แก่ความดีทั้งหลายที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น โดยไม่จำเป็นว่า กุศลความดีเหล่านั้นจะมากหรือน้อยก็ตาม ให้ปลุกฝังความพอใจในการที่จะเสริมสร้างกุศลคุณงานความดีให้บังเกิดขึ้น แล้วใช้ความพยายามในการสร้างกุศลโดยมีความเพียรที่ติดต่อกันไป ไม่ทำ ๆ หยุด ๆ เมื่อสามารถทำความดีได้มากน้อยแค่ไหนเพียงใดก็ตาม ก็พยายามรักษาคุณภาพจิตไว้สม่ำเสมอ

(๔) อนูรักขนาปธาน การพยายามรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมไป ในขั้นนี้ก็มิ้นยเช่นเดียวกัน คือต้องปลุกฝังความพอใจ ให้กุศลความดีมีอยู่ เป็นอยู่ภายในจิต และใช้ความพยายามที่

^{๓๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร, แปลโดย พระคันธสาราภิมังค์, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๔.

จะรักษาไว้ โดยมีอาการกระทำสืบทอดกันไป และเมื่อปฏิบัติได้ถูกต้องสมบูรณ์เช่นนี้แล้วปริมาณของบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิด ที่เกิดแล้วก็จะถูกลดลงไปตามลำดับ ปริมาณของกุศลที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะดำรงอยู่ตลอดไปดังที่มีคากล่าวไว้ว่า

ลักษณะเหล่านี้เปรียบเหมือนกับน้ำในสระที่ขุ่น เมื่อเราพยายามป้องกันน้ำที่ขุ่นข้นไม่ให้เข้ามา แล้วก็เอาส่วนที่ขุ่นข้นออกไป น้ำส่วนที่เป็นน้ำใสเข้ามา ปริมาณความขุ่นข้นก็จะเจือจางไปโดยลำดับ ๆ ในที่สุดสระน้ำนั้นจะอยู่ในสภาพพร้อมที่จะใช้สอยบริโภคดื่มกินได้ จิตใจของบุคคลที่จะใช้ความเพียรพยายามผ่านขั้นตอนมาดังที่กล่าวแล้วก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือจะเป็นจิตที่สะอาดขึ้นสงบขึ้น^{๓๑}

๓) **อิทธิบาท ๔** ใน อภิธรรมภาษณีย์ กล่าวถึงวิริยะว่า ภิกษุเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วย วิริยะสมาธิและปธานสังขาร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญญาณที่เป็นโลกุตตระซึ่งเป็นเหตุนาออก จากวิภูทุกข์ให้ถึงนิพพาน เพื่อละทิฏฐิ เพื่อบรรลุมิเบื้องต้น สัจจจากาม บรรลุปฐมฌานที่เป็นทุก ขาปฏิบัติทันทธาภิญญา อยู่ในสมย์ใด ในสมย์นั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยะสมาธิ และปธานสังขารบรรดาสภาวะธรรมเหล่านั้น วิริยะ คือ การปรารภความเพียรทางใจ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า วิริยะ สมาธิ คือ ความตั้งมั่นแห่งจิต สัมมาสมาธิ สมาธิสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สมาธิ ปธานสังขาร คือ การปรารภความเพียรทางใจ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรคนี้ เรียกว่า ปธานสังขาร ภิกษุเป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ประกอบแล้วด้วยวิริยะสมาธิและปธานสังขารนี้ด้วย ประการฉะนี้ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิริยะสมาธิและปธานสังขาร วิริยะอิทธิบาท คือ การเจริญญาณที่เป็นโลกุตตระซึ่งเป็นเหตุนาออกจากวิภูทุกข์ให้ถึงนิพพาน เพื่อละทิฏฐิ เพื่อบรรลุมิ เบื้องต้น สัจจจากาม บรรลุปฐมฌานที่เป็น ทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา อยู่ในสมย์ใด ในสมย์นั้น การ ปรารภความเพียรทางใจ สัมมาวายามะ

วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรคนี้เรียกว่า วิริยะอิทธิบาท สภาวะธรรมที่ เหลือชื่อว่าสัมปยุตด้วยวิริยะอิทธิบาทเมื่อเจาะลึกเข้าสู่หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับตัวความเพียรหรือ วิริยะแล้ว ในวิริยะอิทธิบาท ก็เป็นการปรารภถึงความเพียร บรรดาสภาวะธรรมเหล่านั้น วิริยะ คือ การ ปรารภความเพียรทางใจ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรคนี้ เรียกว่า วิริยะ^{๓๒}

๕) **อินทรีย์ ๕** คือ ความเพียรที่สมบูรณ์ ตามหลักของสัมมปปธานทั้ง ๔ ประการ คือเพียรละ วังไม่ให้บาปเกิดขึ้น เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำให้กุศลคือความดีบังเกิดขึ้น และเพียรรักษา กุศลคือความดีที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทรีย์ ในสัมมปปธาน ๔ พึงเห็นความ

^{๓๑} อย.จตุกก. ๒๑/๖๘/๘๖,๑๔/๒๐,๑๓/๑๘.

^{๓๒} อภ.สง. ๓๕/๔๔๘-๔๕๐/๓๔๘ - ๓๕๐.

ประพุดิแห่งอินทรี ๕ ด้วยอาการอย่าง คือ ฟังเห็นความประพุดิแห่งวิริยอินทรี เพราะมีสภาวะ เป็นใหญ่ ในการประคองไว้ ในสัมมปปธานคือ การไม่ทาบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น (และ) ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทรี (ที.ปา.(บาลี)๑๑/๓๒๐/๒๑๒,๓๕๕/๒๔๘)

ฟังเห็นความประพุดิแห่งสตินทรี เพราะมีสภาวะตั้งมั่น

ฟังเห็นความประพุดิแห่งสมาอินทรี เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน

ฟังเห็นความประพุดิแห่งปัญญาอินทรี๒๑ เพราะมีสภาวะเห็น

ฟังเห็นความประพุดิแห่งสัทอินทรีเพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ

ฟังเห็นความประพุดิแห่งวิริยอินทรี เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการประคองไว้ใน สัมมปปธานคือการละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

ฟังเห็นความประพุดิแห่งวิริยอินทรี เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการประคองไว้ใน สัมมปปธานคือการทาอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

ฟังเห็นความประพุดิแห่งวิริยอินทรี เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการประคองไว้ใน สัมมปปธานคือความดำรงอยู่ ไม่เสื่อมหาย ภัยโยธภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่ แห่ง กุศลธรรมที่เกิดขึ้น แล้ว (และ) ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทรี ฟังเห็นความประพุดิแห่งสตินทรี เพราะมีสภาวะตั้งมั่น

ฟังเห็นความประพุดิแห่งสัทอินทรี เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ด้วยอำนาจแห่ง วิริยอินทรี ในสัมมปปธาน ๔ ฟังเห็นความประพุดิแห่งอินทรี ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่างนี้^{๓๓}

เพราะเหตุนี้จะเห็นได้ว่า วิริยอินทรี คือ ความเพียรที่สมบูรณ์ ตามหลักของสัมมปปธานทั้ง ๔ ประการ คือเพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้น เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำให้กุศลคือความดีบัง เกิดขึ้น และเพียรรักษากุศลคือความดีที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมเป็นต้น

๖) โฆษณงค์ ๗ ชื่อว่า วิริยสัมโฆษณงค์ เพราะเป็นองค์ธรรมตรัสรู้ ได้แก่ความเพียรพยายาม ในประธาน คือ ความเพียร ๔ ประการตามที่กล่าวมาแล้ว แก่กล้ามีวิริยะในอิทธิบาท-๔ เป็นวิริย อินทรี เป็นวิริยะ ผละ และเป็นสัมมาวายามะ ด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนา ย่อมสามารถทลายความ เกียจคร้านได้ วิริยะที่พัฒนาถึงระดับนี้จึงชื่อว่า เป็นวิริยะสัมโฆษณงค์

ในโฆษณงค์วิภังค์^{๓๔} สุตตันตภาชนัยโฆษณงค์ ๗ นัยที่ ๑ กล่าวไว้ว่า บรรดาโฆษณงค์ ๗ เหล่านั้น วิริยสัมโฆษณงค์ คือ ฝึกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีความเพียร ความไม่ย่อท้อ อันฝึกษุนั้นผู้วิจัย เลือกสรร ทบทวน สอบสวนธรรมนั้นด้วยปัญญา ปรารภแล้ว นี้เรียกว่า วิริยสัมโฆษณงค์ และใน โฆษณงค์^{๓๕} ๗ นัยที่ ๒ กล่าวไว้ว่า บรรดาโฆษณงค์ ๗ เหล่านั้น วิริยสัมโฆษณงค์ คือ ความเพียรทางกาย

^{๓๓} ขุ.ป. ๓๑/๑๙๖/๓๑๕-๓๑๖.

^{๓๔} อภิ.วิ. ๓๕/ ๔๖๗/๓๕๘.

^{๓๕} อภิ.วิ. ๓๕/ ๔๖๘/๓๕๙.

ก็มี ทางใจก็มี ความเพียรทางกาย ก็คือ วิริยะสัมโพชฌงค์ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ถึงความเพียรทางใจ ก็คือวิริยะสัมโพชฌงค์ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน^{๓๖}

ดังนั้นวิริยะสัมโพชฌงค์นี้ เป็นองค์ธรรมตรัสรู้ ได้แก่ความเพียรพยายามในประธาน คือ ความเพียร ๔ ประการ ตามที่กล่าวมาแล้ว แก่กล้าวิริยะในอิทธิบาท ๔ เป็นวิริยอินทรีย์ เป็นวิริยะ พละ และเป็นสัมมาวายามะ ด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนา ย่อมสามารถทำลายความเกียจคร้านได้วิริยะที่พัฒนาถึงระดับนี้จึงชื่อว่า เป็นวิริยะสัมโพชฌงค์นั่นเอง

๗) มรรคมืองค์ ๘ มรรคมืองค์ ๘ ชื่อว่า สัมมาวายามะ คือ พยายามชอบ ได้แก่ การเพียรพยายามตามหลัก ปธาน ๔ หรือ สัมมปธาน ๔ ในมัคควิงค์ อริยมรรคมืองค์ ๘ นัยที่ ๑ กล่าวว่า บรรดาอริยมรรคมืองค์ ๘ เหล่านี้ สัมมาวายามะ คือ

บุคคลในธรรมวินัยนี้สร้างฉันทะ พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

บุคคลในธรรมวินัยนี้สร้างฉันทะ พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

บุคคลในธรรมวินัยนี้สร้างฉันทะ พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่นเพื่อหากุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

บุคคลในธรรมวินัยนี้สร้างฉันทะ พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิชโยภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ

เพราะเหตุนี้ ตัวสัมมาวายามะ ที่เป็นองค์มรรคนั้น เป็นความเพียรที่ปรากฏในสัมมปธาน ถึงแม้ว่าจะเป็นคุณธรรมที่อยู่ภายในจิตใจของบุคคลก็จริง แต่กระนั้นก็ตาม สัมมาวายามะจะทำหน้าที่ของมันได้ และจะเจริญงอกงามขึ้นได้ ย่อมต้องอาศัยความสัมพันธ์ใน วิริยะทั้งหมดที่แทรกอยู่ในหลักธรรมต่างๆ ตามหลักโพธิปักขิยธรรม และในทานองเดียวกันวิริยะนี้ ก็ต้องอาศัยหลักธรรมอื่น ๆ ในหมวดต่างๆ ของโพธิปักขิยธรรมด้วย เช่นกันจึงจะสร้างความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้ และคุณธรรมที่สมบูรณ์เหล่านี้มีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีงาม และการเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

๒.๓.๓ ลักษณะพละ ๕ ที่เป็นจุดมุ่งหมาย

เป้าหมายของการบำเพ็ญบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท พระโพธิสัตว์นอกจากจะมีคุณสมบัติที่จะต้องประพฤติเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้ายหรือเพื่อความสมบูรณ์ของพระโพธิสัตว์ มีอยู่สามนัยกล่าวคือ

^{๓๖} อภ.วิ. ๓๕/ ๔๖๙/๓๖๐.

๑) ธรรมอันเป็นจุดหมายหรือเป็นปัจจัยซึ่งถือว่าเป็นเรื่องปกติที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ จะต้องปฏิบัติซึ่งถือว่ามามีผลต่อความเป็นพระโพธิสัตว์เนื่องจากว่าเป็นเหตุหนุนอุตมการณ์ของความเป็นพระโพธิสัตว์ ได้แก่ “โพธิ”หรือความรู้ของพระพุทธเจ้า และความกรุณา ธรรมทั้งสองข้อนี้ถือว่าเป็น ธรรมพื้นฐานของธรรมหรือเป็นประธานของคุณธรรมอื่น ๆ ที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญต่อไป

๒) ธรรมอันเป็นขั้นเตรียมตัวสำหรับพระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญอันเป็นการแสดงจุดยืน หรือเป้าหมายของการบำเพ็ญธรรมะของพระโพธิสัตว์ อันได้แก่ธรรมต่างๆ ที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญ ในช่วงการตั้งปณิธาน ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวไปข้างแล้วในเรื่องนี้ในข้างต้น

๓) ธรรมอันเป็นเครื่องแสดงออกของความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ และความกรุณา ซึ่งในทางศาสนาเรียกว่า “บารมี” อันเป็นการรวบรวมข้อธรรมต่างๆ เช่น ทาน ศีล เป็นต้นซึ่งเป็นการ บำเพ็ญเฉพาะสำหรับโพธิสัตว์ในแต่ละชาติเป้าหมายของการบำเพ็ญบารมีพระพุทธศาสนาในฝ่ายเถรวาท นั้น เมื่อพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีไปตามลำดับขั้นตอนจนบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว ในชาติสุดท้ายนั้น พระโพธิสัตว์ก็จะเสด็จออกพรรพชา บำเพ็ญพรหมจรรย์อันประกอบด้วยธรรมต่างๆ มีโพธิปักขิยธรรม เป็นต้นและก็จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น เจ้าชายสิทธัตถะ เป็นต้น ได้กล่าวถึงประเภท ของพระโพธิสัตว์ว่ามีอยู่ ๓ ประเภท ซึ่งการแบ่งประเภทของพระโพธิสัตว์ออกเป็นสามดังกล่าวก็ด้วย เหตุผลที่ว่า การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์แต่ละองค์นั้นแตกต่างกันเมื่อสรุปก็คือ ระยะเวลาใน การบำเพ็ญบารมีจนกระทั่งได้ตรัสรู้ธรรมเร็วหรือช้ากว่ากัน อินทรีย์ธรรม ที่เป็นตัวนำในการตรัสรู้ ธรรมมีมากน้อยแตกต่างกันกล่าวคือ ในด้าน ปัญญา ศรัทธา วิริยะ

บารมีในทางพุทธศาสนาเถรวาทนั้นเปรียบเหมือนกับน้ำสำหรับในข้อนี้ ผู้วิจัยขอตีความใน ลักษณะอุปมาว่าหากบารมีเป็นน้ำ การรอน้ำใส่ภาชนะคือการบำเพ็ญบารมี และจะมีเกณฑ์ของการ บรรลุธรรมที่เปรียบเหมือนภาชนะที่รองรับนั้นอยู่คือ (๑) เมื่อน้ำเต็มเปี่ยมแก้วจะสามารถปฏิบัติธรรม เพื่อบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน (แต่ยังไม่หมดกิเลส) ได้เมื่อน้ำเต็มเปี่ยมแก้วที่มีขนาดใหญ่ขึ้นๆ จะสามารถปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุธรรม เป็นพระสกิทาคามี และพระอนาคามีตามลำดับเมื่อน้ำเต็ม เปี่ยมขึ้น จะสามารถปฏิบัติธรรมจนหมดกิเลส บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แต่ไม่ถึงระดับสาวกบารมี (ซึ่งในความหมายของคัมภีร์พระไตรปิฎก คือ พระอัครสาวก) (๒) เมื่อน้ำเต็มเปี่ยมกระดิก จะสามารถ ปฏิบัติธรรมจนหมดกิเลส บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ระดับสาวกบารมี (๓) เมื่อน้ำเต็มเปี่ยมแกลลอน จะสามารถปฏิบัติธรรมจนหมดกิเลส บรรลุธรรมเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ด้วยพระองค์เอง และ (๔) เมื่อน้ำเต็มเปี่ยมแท่งจะสามารถปฏิบัติธรรมจนหมดกิเลส บรรลุธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสรู้ได้ด้วยพระองค์เอง พร้อมทั้งบรรลุสัพพัญญุตญาณ โดยในกรณีของผู้ที่บำเพ็ญบารมีเพื่อความ หมดกิเลส นั้นจะตั้งความปรารถนาในการเลือกใช้ภาชนะที่บรรจุน้ำไว้ตั้งแต่แรกเริ่ม นั่นคือแม้ว่าเมื่อน้ำเต็มเปี่ยมขึ้นก็เพียงพอที่จะสามารถปฏิบัติธรรมเพื่อมุ่งความหมดกิเลสเป็นพระอรหันต์ได้แล้ว แต่บางท่านเลือกที่จะใช้ภาชนะรองรับที่ใหญ่ขึ้น เพื่อความเป็นพระอรหันต์ระดับสาวกบารมีหรือพระ

ปัจเจกพุทธเจ้าหรือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยมีบ้างเช่นกันที่กำหนดภาชนะไว้ขนาดใหญ่ในตอนแรกเริ่ม แต่สุดท้ายเปลี่ยนมาใช้ภาชนะที่เล็กลงในภายหลังการสร้างบารมีของพระอรหันต์ที่นอกเหนือจากพระพุทธรูป ในวิสุทธิชนวิลาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย อปทาน มีคำอธิบายถึงระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมีหลังจากได้รับพุทธพยากรณ์ของพระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวก และพระอสีติมหาสาวก

สรุปได้ว่า เป้าหมายของการบำเพ็ญบารมีพระพุทธรูปศาสนาในฝ่ายเถรวาทนั้น เมื่อพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีไปตามลำดับขั้นตอนจนบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว ในชาติสุดท้ายนั้นพระโพธิสัตว์ก็จะเสด็จออกพรรพชา บำเพ็ญพรหมจรรย์อันประกอบด้วยธรรมต่างๆ มีโพธิปักขิยธรรมเป็นต้นและก็จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น เจ้าชายสิทธัตถะ เป็นต้น ได้กล่าวถึงประเภทของพระโพธิสัตว์ ว่ามีอยู่ ๓ ประเภท ซึ่งการแบ่งประเภทของพระโพธิสัตว์ออกเป็นสามดังกล่าวก็ด้วยเหตุผลที่ว่า การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์แต่ละองค์นั้นแตกต่างกันเมื่อสรุปก็คือ ระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมีจนกระทั่งได้ตรัสรู้ธรรมเร็วหรือช้ากว่ากัน อินทรีย์ธรรมที่เป็นตัวนำในการตรัสรู้ธรรมมีมากน้อยแตกต่างกันกล่าวคือ ในด้าน ปัญญา ศรัทธา วิริยะ

๒.๔ บารมีในพุทธปรัชญาเถรวาทและพุทธปรัชญามหายาน

บารมีในพุทธปรัชญาเถรวาทและพุทธปรัชญามหายาน เป็นผลสืบเนื่องมาจากวิริยบารมีหรือที่เรียกว่าเป็นผลรับมาจากการประพฤติปฏิบัติวิริยะ ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งมีบารมีอยู่ด้วยกันหลายรูปแบบ แล้วแต่บุคคลเหล่านั้นสั่งสมมา เช่น พระสารีบุตร เป็นผู้บำเพ็ญเนกขัมมะในทางปัญญา มาหลายภพหลายชาติ และได้ผลรับตอบแทนหรือที่เรียกว่าบารมี คือ เป็นผู้ที่มีปัญญามากหรือพระโมคคัลลานะก็เช่นเดียวกัน ที่สั่งสมมาแต่ชาติก่อนที่เรียกว่าเนกขัมมะมาในด้านอิทธิฤทธิ์ พอมาเป็นโมคคัลลานะในชาติสุดท้ายหรือได้รับบารมี คือเป็นผู้มีฤทธิ์มากดังที่ได้สั่งสมมา นอกจากนั้นยังมีอยู่มากมายหลายรูปแบบ แต่ละรูปแบบมีวิธีที่ทรงบำเพ็ญมาเป็นวิธีที่เหมาะสมกับบุคคลสภาพะและกาลเวลา ผู้วิจัย จึงมุ่งศึกษาวิริยะบารมีในพระไตรปิฎกอันเป็นไปเพื่อการเข้าถึงบารมี ดังนี้

๒.๔.๑ ความหมายของบารมี

ความหมายบารมีพุทธปรัชญาแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ความหมายทางภาษาและความหมายโดยทั่วไป ดังนี้

๑) บารมีตามความหมายทางภาษา

บารมีตามความหมายทางภาษา หมายถึง บารมีตามรูปศัพท์ทางภาษา คือ “บารมี” ตามรูปศัพท์ บารมี สันนิษฐานว่ามาจากศัพท์เดิมว่า “ปรม” ลง ณ ปัจจัย ในราชาศัพท์ติด ได้ศัพท์ว่า ปารม แล้วลง อี อิตถิลิงค์ อีกครั้ง เป็นปารมี คำว่า “ปรม” ที่เป็นต้นศัพท์ของคำว่า ปารมี

ตามแบบสัททนะที่เก่าที่สุดในเถรวาท ปรากฏอยู่ในจริยาปิฎก อรรถกถาของพระธรรมปาละ วิเคราะห์ความหมายไว้ คือ ผู้เลิศ ยังให้เต็มอย่างยิ่ง และประเสริฐและศัพท์ว่า “บารมี” สันนิษฐานว่าออกจากศัพท์ ปรม แปลว่า คุณสมบัติ หรือปฏิบัติอันยอดเยี่ยม ท่านพรรณนาว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญมาแต่ครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ เมื่อบารมีเหล่านี้เต็มจึงได้ตรัสรู้ บารมีเหล่านี้กระจ่างแล้วโดยมาก บารมีเหล่านี้ท่านแจกออกเป็น ๓ หมวด คือ บารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี รวมเป็นบารมี ๓๐ ทิศ บารมี ๓ หมวดนี้ต่างกันตรงที่การสละทรัพย์สิ่งของภายนอก จัดเป็นทานบารมี การสละอวัยวะจัดเป็นทานอุปบารมี การสละชีวิตจัดเป็นทานปรมัตถบารมี พราหมณ์ เราย่อมเป็นผู้หนึ่ง^{๓๗} “ปรม เพราะอรรถว่า บำเพ็ญบารมีย่อมขัดเกลาสัตว์อื่นให้หมดจากมลทินคือกิเลส หรือยอมทำให้ถึงนิพพานอันประเสริฐที่สุดด้วยคุณวิเศษด้วยเหตุนี้บารมีเหล่านั้นจึงชื่อว่า ปรม”^{๓๘}

ดังนั้น ความหมายของบารมีทางภาษา จึงหมายถึง บารมี มีรากศัพท์มาจากคำว่า “ปรม” เป็นต้นศัพท์ของคำว่า “ปารมี” และเป็นศัพท์ที่จะมาเป็นภาษาไทยคือ “บารมี” ซึ่งหมายถึงผลที่ได้รับจากการบำเพ็ญเนกขัมมะหรือที่เรียกว่า ผลของกรรมที่ได้กระทำมา เช่น ผู้ได้ทำกรรมดี ย่อมได้รับกรรมดี ส่วนผู้ทำกรรมไม่ดีย่อมได้รับกรรมไม่ดี เมื่อเป็นเช่นนี้ บารมี จึงสรุปความหมายลงที่ ผลที่เกิดจากการบำเพ็ญเนกขัมมะในพุทธปรัชญา

๒.) บารมีตามความหมายโดยทั่วไป

บารมีตามความหมายทั่วไป หมายถึง ผลที่ได้รับเป็นอย่างยิ่ง หรือยิ่งมุ่งถึงทางไป หมายความว่าดำเนินไปในทางดียิ่งขึ้นโดยลำดับ จึงเป็นการสร้างความดีของพระพุทธเจ้าเมื่อยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาโดยลำดับ จนในที่สุดได้บำเพ็ญพระบารมีอย่างสูงสุด ก็ได้บรรลุปรมัตถประโยชน์ “คือประโยชน์อย่างยิ่ง”^{๓๙} “บารมีคือคุณธรรมทั้งหลาย มีผลของการให้ทาน คือ ทำให้เกิดความสุขทางใจเป็นต้น กำหนดด้วยความเป็นผู้ฉลาดในอุบาย คือ “พระโพธิสัตว์ผู้สูงกว่าสัตว์ทั่วไปด้วยคุณวิเศษมีทานและศีลเป็นต้น บำเพ็ญความเป็นหรือการกระทำของพระโพธิสัตว์ เป็นการบำเพ็ญให้ทานเป็นเบื้องต้น ก็ได้ชื่อว่าเป็นบารมี”^{๔๐}

^{๓๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๙.

^{๓๘} ปัญญา ใช้บางยาง, **ธรรมอธิบาย เล่ม ๒**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙๑.

^{๓๙} สุขะ พลอยชุม, **ธรรมานุกรม**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๓๓.

^{๔๐} ปัญญา ใช้บางยาง, **ธรรมอธิบาย เล่ม ๒**, อ้างแล้ว, หน้า ๑๙๑.

นอกจากนี้ ยังมีความหมาย บารมีตามภูมิธรรมและบารมีตามการปฏิบัติ ดังนี้

๑) ความหมายบารมีตามภูมิธรรม ซึ่งเป็นการสร้างบารมีของบุคคลที่ไม่เท่าเทียมกัน เพราะบางบุคคลอาจไม่ได้สร้างบารมีมาด้านนี้จึงไม่สามารถที่จะให้บารมีเกิดได้ คือ

(๑) บารมี เป็นการสร้างคุณความดีในชาติต่าง ๆ เหมือนคนทั่วไป มีดีบ้าง ชั่วบ้างคละเคล้ากันไปตามความเหมาะสม

(๒) อุปบารมี เป็นการสร้างความดีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ความดีก็เริ่มจะสมบูรณ์ขึ้น

(๓) ปรมัตถบารมี เป็นขั้นบารมีเต็มเปี่ยมจนสามารถบรรลุธรรมได้

๒) ความหมายบารมีตามหลักของการปฏิบัติ ซึ่งเป็นการนำหลักของบารมีไปบำเพ็ญให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ผู้อื่นและสังคม คือ

(๑) บารมี เป็นการปฏิบัติโดยทั่วไป มีการให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น ถือว่าเป็นการทำความดีของคนทั่วไป

(๒) อุปบารมี เป็นการปฏิบัติโดยปลีกตัวออกจากเครื่องผูกพันต่าง ๆ เช่น ปลีกตัวออกจากเรือนไปรักษาศีล เป็นต้น

(๓) ปรมัตถบารมี เป็นการปฏิบัติเมื่อปลีกตัวออกจากเรือนแล้ว จะต้องบำเพ็ญเพียรทางจิตหรือที่เรียกว่า ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนได้บรรลุธรรม จึงเรียกได้ว่าเป็นขั้นปรมัตถบารมี^{๔๑}

บารมี ตามความหมายทั่วไป จึงหมายถึง ผลรับที่มาจาก การประพฤตินอกซั่มมะ ซึ่งมีอยู่ ๓ ระดับ คือ บารมีเบื้องต้น เป็นบารมีอย่างหยาบที่สามารถให้ความสุขบ้าง ทุกข์บ้างผสมผสานกันไป ส่วนบารมีชั้นกลางหรือระดับปานกลาง เป็นบารมีที่ได้รับในระดับที่ดีและสามารถให้ความสุขมากกว่าความทุกข์และบารมีชั้นสูงสุด เป็นบารมีที่ได้รับจะเป็นฝ่ายเดียวถ้าเป็นฝ่ายดี คือ จะรับตั้งแต่สงบสุขอย่างเดียวไม่มีทุกข์เข้ามาเจือปน

ดังนั้น บารมี จึงเป็นการบำเพ็ญเพื่อให้เกิดผล เช่น พระพุทธเจ้า พระองค์เป็นผู้บำเพ็ญบารมีมาก่อนจนกระทั่งพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าที่ประกอบไปด้วยบารมีในทางพระมหากรุณาธิคุณ พระปาริสุทธิคุณและพระปัญญาธิคุณ มีหลักธรรมที่น่าเลื่อมใสในการนำไปประพฤติดปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง หลักธรรมเหล่านี้จึงมีคุณค่าในด้านการบำเพ็ญบารมี

๒.๔.๒ จุดมุ่งหมายการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์มีจุดมุ่งหมายในการบำเพ็ญบารมีเพื่อให้เกิดบารมีตามขั้นตอนต่าง ๆ ๓ ระดับ คือ บำเพ็ญในระดับบารมี อุปบารมีและการบำเพ็ญระดับปรมัตถบารมีโดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุด คือการ

^{๔๑}พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๔๒๙.

ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตต่อไปและการบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์นั้นประกอบด้วย ทศบารมี ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. พระโพธิสัตว์เป็นผู้บำเพ็ญทานเพื่อเป็นผู้เปี่ยมล้นด้วยการให้ทานเพื่อให้เกิดบารมี ในระดับต้นคือ ทานบารมี ระดับกลาง คือ ทานอุปัชฌายะบารมีและระดับสูง คือ ทานปรมัตถบารมี

๒. พระโพธิสัตว์เป็นผู้บำเพ็ญศีลเพื่อให้เกิดบารมี คือ ศีลบารมีระดับต้น คือ ศีลอุปัชฌายะบารมีระดับกลาง และศีลปรมัตถบารมี บารมีระดับสูงสุด

๓. พระโพธิสัตว์เป็นผู้บำเพ็ญเนกขัมมะ เพื่อให้เกิดบารมีให้ครบ ๓ ระดับ คือ เนกขัมมะบารมีในระดับต้น เนกขัมมะอุปัชฌายะบารมีในระดับกลางและเนกขัมมะปรมัตถบารมีในระดับสูงสุด

๔. พระโพธิสัตว์เป็นผู้บำเพ็ญปัญญาบารมีให้ครบ ๓ ระดับ คือ ปัญญาบารมีระดับต้น ปัญญาอุปัชฌายะบารมีระดับกลางและปัญญาปรมัตถบารมีระดับสูงสุด

๕. พระโพธิสัตว์เป็นผู้บำเพ็ญวิริยบารมีให้ครบ ๓ ระดับ คือ วิริยบารมีระดับต้น วิริยอุปัชฌายะบารมีระดับกลางและวิริยปรมัตถบารมีระดับสูงสุด

๖. พระโพธิสัตว์เป็นผู้บำเพ็ญขันติบารมีให้ครบ ๓ ระดับ คือ ขันติบารมีเป็นเบื้องต้น ขันติอุปัชฌายะบารมีอยู่ในระดับกลางและขันติปรมัตถบารมีอยู่ในระดับสูงสุด

๗. พระโพธิสัตว์จะต้องเป็นผู้บำเพ็ญสัจจบารมีให้ครบทั้ง ๓ ระดับ คือ สัจจบารมีในเบื้องต้น สัจจอุปัชฌายะบารมีในเบื้องกลางและสัจจปรมัตถบารมีในที่สุด

๘. พระโพธิสัตว์เป็นผู้บำเพ็ญอธิษฐานบารมีให้ครบทั้ง ๓ ระดับ คือ อธิษฐานบารมีในเบื้องต้น อธิษฐานอุปัชฌายะบารมีในเบื้องกลางและอธิษฐานปรมัตถบารมีในที่สุด

๙. พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญเมตตาบารมีให้ครบทั้ง ๓ ระดับ คือ เมตตาบารมีในเบื้องต้น เมตตาอุปัชฌายะบารมีในท่ามกลางและเมตตาปรมัตถบารมีในที่สุด

๑๐. พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญอุเบกขาบารมีให้ครบทั้ง ๓ ระดับ คืออุเบกขาบารมีในเบื้องต้น อุเบกขาอุปัชฌายะบารมีในท่ามกลางและอุเบกขาปรมัตถบารมีในที่สุด

ดังจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกทุกพระองค์ล้วนได้บำเพ็ญ บารมีทั้ง ๑๐ ประการนี้ครบทุกพระองค์ พอพระองค์บำเพ็ญพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ครบทั้งหมด ๑๐ ชาติแล้วก็จะสามารถเข้าถึงความเป็นพระพุทธเจ้าได้และผู้ที่ทรงเป็นพระพุทธเจ้านั้นพระองค์ เปี่ยมล้นไปด้วยบารมีทั้ง ๑๐ ประการที่มาอยู่รวมกันในพระชาติที่เป็นพระพุทธเจ้า ดังกล่าว

นอกจากการบำเพ็ญทศบารมีทั้ง ๑๐ ประการแล้วพระโพธิสัตว์ยังเคยเข้าเฝ้าพระพุทธองค์มาก่อน เช่น สุเมโทดาบสยังเคยเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ปิงกรที่เป็นพระพุทธเจ้าในพุทธศาสนาองค์ที่ ๓ และได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าที่ปิงกรว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไปในอนาคต

พระโพธิสัตว์ต้องมีโอกาสได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้รับการพยากรณ์ว่า ท่าน จะได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และต้องบำเพ็ญพุทธการกธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่

พระพุทธรูปเจ้าองค์ก่อน ๆ ได้บำเพ็ญมาแล้ว เมื่อบำเพ็ญพุทธการกรรมได้สมบูรณ์เต็มเปี่ยมแล้วก็เป็นพลังผลักดัน นำเข้าไปสู่กระบวนการให้เข้าถึงความรู้ที่สูงที่สุดนั้นก็คือ ปัญญา ธรรมอันทำให้เป็นพระพุทธรูปเจ้ามี ๑๐ ประการ ธรรม ๑๐ ประการคือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา ธรรมเหล่านี้ ทำให้เป็นพระพุทธรูปเจ้าได้ ธรรม ๑๐ ประการเหล่านี้จัดเป็น “พุทธการกรรม”^{๔๒}

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงทำให้ทราบว่าจุดมุ่งหมายของพระโพธิสัตว์ คือ การบำเพ็ญบารมีให้ครบทั้ง ๑๐ ประการ โดยมีการให้ทานด้วยความบริสุทธิ์ใจ รักษาศีลให้มีความบริสุทธิ์ด้วยการออกจากกาม มีปัญญาไว้คอยแก้ไขปัญหาคด้วยความวิริยะ มีความอดทน รักษาสัจจะ ตั้งมั่นในคำอธิษฐานพร้อมทั้งมีความเมตตาต่อผู้อื่นและตนเองและการปล่อยวางจากสิ่งทีก่อให้เกิดทุกข์ทั้งปวง คือ กาม

๒.๔.๓ พระพุทธรูปเจ้าทรงแนะนำการบำเพ็ญบารมีแก่พระโพธิสัตว์

การที่พระพุทธรูปเจ้าทรงแนะนำให้พระโพธิสัตว์ปฏิบัตินั้น ในแต่ละชาติพระโพธิสัตว์ได้พยายามบำเพ็ญบารมีให้สมบูรณ์โดยไม่มีกำหนดเงื่อนไขว่าชาตินี้จะบำเพ็ญบารมีข้อนี้หรือชาติต่อไปจะบำเพ็ญข้ออื่น ๆ แต่มีข้อที่ปรากฏชัดว่า ทรงบำเพ็ญบารมี ๓ อย่าง คือ

๑. อธิษฐานบารมี คือ การวางจุดหมายที่แน่นอน และดำเนินตามนั้นอย่างแน่วแน่ที่จะบำเพ็ญบารมีทั้งหมดให้สมบูรณ์ ในบางครั้งถึงกับเอาชีวิตและเลือดเนื้อเดิมพันก็ตาม การที่จะให้ละทิ้งความเพียรเสียด่าง ๆ นั้นเป็นไปได้ ดังจะเห็นได้ชัดในวันที่จะตรัสรู้ของพระพุทธรูปเจ้า หลังจากที่พระองค์ทรงได้รับหย้าคากาหนึ่งจากโสถยิปราหณณ์ ระหว่างทางก่อนถึงต้นกปิณณะ (ต้นมหาโพธิ์) แล้วทรงปลาดหย้าคากลางทำเป็นบัลลังก์ใต้ต้นกปิณณะ (ต้นมหาโพธิ์) เสร็จแล้วทรงเสด็จขึ้นประทับนั่งขัดสมาธิเหนือบัลลังก์ ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก หันพระปฤษฎางค์(หลัง) เข้าหาดต้นมหาโพธิ์แล้วทรงอธิษฐานว่า “แม่เนื้อและเลือดจะเหือดแห้งไปเหลือแต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตาม เรายังไม่บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณตราบใด จะไม่ลุกขึ้นจากที่นี่ตราบนั่น”^{๔๓}

๒. เนกขัมมบารมี คือ การเสียดสละความสุขทางโลกทั้งหลายแล้วออกผนวชเพื่อประพฤติปฏิบัติ อันเป็นหนทางนำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้า ดังมีในมหาปทานสูตร ซึ่งมีหลักฐานยืนยันถึงเหตุของการออกผนวชที่ว่า “พระสิทธัตถราชโอรสทรงพบกับเทวทูตทั้ง ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตายและสมณะ สิ่งเหล่านี้เองเป็นเหตุให้พระองค์หยั่งรู้ความทุกข์ ความโศก ความรำไรราพันของมวลมนุษยว่า ทำให้ไม่มีพระทัยที่จะยึดติดอยู่ในความมัวเมา ในความสุขประเภทที่ทรงได้รับอยู่ใน

^{๔๒}พระมหาสงกรานต์ ธรรมโธ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่องเมตตาในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓, หน้า ๔๙.

^{๔๓}อง.ทุก. ๒๐/๕/๖๗ -๖๘.

ขณะนั้น”^{๔๔} และค้นพบว่า มีทางเดียวที่พ้นไปจากความทุกข์เหล่านั้นได้ก็คือ การเลือกใช้ชีวิตแบบสมณะจึงจะพ้นทุกข์ได้

๓. วิริยบารมี การบำเพ็ญความเพียรพยายามอย่างยิ่ง มีใจเด็ดเดี่ยวไม่ย่อท้อต่อความทุกข์ยากและอุปสรรคต่าง ๆ ที่ประสบ พยายามบากบั่นอุตสาหะก้าวหน้าเรื่อยไปไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่ แม้จะใช้เวลานานมากก็ตามจะเพียรพยายามอยู่รำไร การที่จะให้ลดละเลิกซึ่งความเพียรเป็นไม่มี ดังที่ปรากฏว่า พระสีหธัตถกumarเสด็จออกผนวช ได้ใช้ความเพียรในการแสวงหาความหลุดพ้น เป็นเวลานานถึง ๖ ปี จึงได้ตรัสรู้ริยสัจจ์ เมื่อพระองค์เสด็จจากสำนักของอาจารย์อุททกดาบสและอาจารย์อาหารดาบสแล้ว พระองค์ก็มุ่งสู่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา คือการทำความเพียรที่ยาก หรือการทรมานตนให้ได้รับความทุกข์ทรมานนั่นเอง ในที่สุดการบำเพ็ญทุกกรกิริยาได้ แบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

(๑) ขั้นตอนในการกตพระทนต์ด้วยพระทนต์ กตพระตาลู(เพดาน) ด้วยพระชีวหาไว้ให้แน่นจนพระเสโท(เหงื่อ) ไหลออกมาจากพระกัจฉะ(รักแร้) เสร็จแล้วทรงทดลองวิธีที่สอง

(๒) ขั้นตอนในการทรงผ่อนกลั่นลมหายใจเข้าออก เมื่อลมเดินไม่สะดวกทางช่องพระนาสิกและช่องพระโอษฐ์ก็เกิดเสียงดังอุ้ทางช่องพระกรรณทั้งสอง ทำให้ปวดพระเศียรอย่างแรง มีอาการเสียดพระอุทรและร้อนในพระวรกายเป็นที่สุด แม้ทรงทรมานกายเพียงนี้ก็ยังไม่มีบรรลุปุทธิญาณจึงเปลี่ยนเป็นวิธีที่สอง

(๓) ขั้นตอนในการทรงอดพระกระยาหารโดยอดอาหารที่ละน้อย ๆ จนไม่เสวยพระกระยาหารเลย พระวรกายเหี่ยวแห้ง พระฉวีเศร้าหมอง พระอัฐิปราภฏทั่วร่างกาย เมื่อทรงลูบพระวรกายเส้นพระโลมาก็หลุดติดพระหัตถ์ พระกำลังลดน้อยถอยลง เมื่อเสด็จไปทางไหนก็ชวนเซล้มสลบ พอฟื้นคืนสติขึ้นมา ทรงดำริว่า

การทรมานตนที่สุดอย่างมากที่สุดก็ทำได้เพียงเท่านั้น เรากำหนดแล้วแต่ก็ยังไม่ตรัสรู้ การบำเพ็ญ ทุกกรกิริยาจึงไร้ผล จึงตัดสินพระทัยเลิกบำเพ็ญทุกกรกิริยา หันมาเสวยพระยาหารตามปกติแล้วทรงหันกลับมาบำเพ็ญทางจิตเพราะฉะนั้นการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าจึงต้องได้ด้วยการบำเพ็ญเพียรอย่างยอดเยี่ยม จึงสามารถเป็นพลังขับเคลื่อนให้เข้าถึงการตรัสรู้ริยสัจจ์^{๔๕}

การทรงแนะนำการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าที่มีต่อพระโพธิสัตว์นั้นจึงประกอบด้วยบารมี ๓ ประการดังกล่าวคือ อธิษฐานบารมี เนกขัมมบารมีและวิริยบารมี จึงเป็นคุณธรรมที่ปรากฏ

^{๔๔}ที่.ม. ๑๐/๑-๖๓/๑-๓๘.

^{๔๕}ม.ม. ๑๓/๓๓๒/๓๘๘.

เด่นชัดมากที่สุดที่คนแต่ละคนสามารถรับรู้และเข้าใจได้ในที่สุดแห่งจุดมุ่งหมายของบารมี ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นคุณธรรมของพระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญให้สมบูรณ์ให้เต็มเปี่ยม

ดังนั้น การบำเพ็ญบารมีจึง เป็นหนทางที่จะไปให้ถึงฝั่งแห่งพระโพธิญาณคือการออกบวช บำเพ็ญตนอยู่ในศีลสังวรการบำเพ็ญในที่นี้หมายถึง การลงมือปฏิบัติจริงการสละความสุขของฆราวาส ออกมาค้นหาความจริงอย่างนักบวชเพราะการบำเพ็ญบารมี เป็นการปฏิบัติเพื่อลดละกิเลสและ วัตถุตามได้อย่างแท้จริง

๒.๕ อานิสงส์ของการบำเพ็ญบารมีเถรวาท

คำว่า อานิสงส์ของการบำเพ็ญบารมีนั้น เป็นผลที่เกิดจากเนกขัมมบารมีด้วยการออกบวชเพื่อ ลดละกามาสะกิเลสทั้งหลายที่นอนเนื่องอยู่ในจิตใจของมนุษย์ เนกขัมมะจึงเป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้ เกิดการลดละกิเลสทั้งปวงได้ เพราะผลที่ได้จากการปฏิบัติในระดับต่าง ๆ นั้นจะส่งผลให้ได้มนุษย์ สมบัติ สวรรค์สมบัติและนิพพานสมบัติเป็นที่สุด ดังนั้น ผู้วิจัย มุ่งศึกษาประเด็นในผลของ เนกขัมมบารมี ที่เป็นผลหรืออานิสงส์จากการบวช ผู้บวชควรจะทำในใจถึงผลจากการบวชให้กว้าง ออกไปเป็น ๓ ประการ เป็นอย่างน้อย อานิสงส์จากการบวชนั้นย่อมมีมากมายเหลือที่จะกล่าวให้ ครบถ้วนเป็นรายละเอียดได้ แต่เราอาจจะประมวลเข้าด้วยกัน แล้วจำแนกออกเป็นประเภท ใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเภท คือ “อานิสงส์ที่เกิดขึ้นแก่ตนเอง อานิสงส์ที่เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นและอานิสงส์ที่เกิดขึ้นแก่ ส่วนรวม”^{๔๖} ดังนี้

๑) อานิสงส์ที่เกิดขึ้นแก่ตนเอง

อานิสงส์ของการบำเพ็ญบารมีที่เกิดแก่ตนเอง เป็นอานิสงส์ที่จะพึงได้รับการบำเพ็ญ บารมี โดยส่วนใหญ่ย่อมหมายถึงการพ้นไปจากการเผาผลาญของไฟกิเลสและไฟทุกข์หรือที่เรียกว่า “นิพพาน” เป็นที่ตั้ง หากยังบำเพ็ญไม่ได้ถึงขั้นเข้าสู่พระนิพพานได้ ก็สามารถทำให้กามกิเลสลดลงได้ แต่จะขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละบุคคลจะประพฤติปฏิบัติธรรมวินัยได้ ดังที่ได้กล่าวมานี้เป็น การบำเพ็ญสำหรับผู้ที่ยังบวชตลอดไป ส่วนผู้ที่บวชเฉพาะกาลชั่วคราวตามขนบธรรมเนียมประเพณีของ บางประเทศนั้นย่อมได้ผลโดยสรุปคือ ได้เรียนรู้หรือการได้รับการปลูกฝังในด้านศาสนาที่ตนนับถือ อย่างใกล้ชิดได้ทดลองการปฏิบัติธรรมะเป็นเครื่องพ้นทุกข์ เท่าที่ตนจะปฏิบัติได้และในที่สุดจึงได้กลับ ออกมาใช้ชีวิตที่เป็นฆราวาสที่ดีในสังคม เหมาะที่จะเป็นผู้นำในครอบครัว ซึ่งเป็นอานิสงส์ที่จะพึง ได้รับเฉพาะตน

๒) อานิสงส์ที่เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น

^{๔๖} อิง.ทศ. ๒๐/๔๖/๑๐.

อานิสงส์ของการบำเพ็ญบารมีที่เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นที่เกี่ยวข้องนั้น มีมารดาบิดาและผู้เกี่ยวข้องทั่วไป ข้อนี้ย่อมหมายถึงการมุ่งตอบแทนบุญคุณของผู้ที่มีบุญคุณเป็นที่ตั้ง มีมารดาบิดาเป็นประธานของบุคคลเหล่านั้น คนเราพอสักว่าเกิดมาในขณะนั้น ยังไม่ทันจะลืมตาดูโลกได้ ก็เป็นหนี้บุญคุณแก่คนทั้งหลายอย่างมากมายเหลือที่จะกล่าวได้เสียแล้ว สำหรับมารดาบิดานั้นไม่ต้องกล่าว เพราะว่าท่านมีบุญคุณเหนือเศียรเกล้าของบุตรเพียงไรนั้น ย่อมเป็นที่ประจักษ์กันดีอยู่แล้ว ส่วนที่ว่า “เป็นหนี้บุญคุณผู้อื่นอีกมากมายเสียตั้งแต่ยังไม่ทันลืมตาดูโลก” นั้น ข้อนี้หมายความว่า พอเด็กคลอดออกมาก็ต้องอาศัยสติปัญญาวิชาความรู้ที่เป็นแพทย์รู้จักคิดรู้จักทำเครื่องนุ่งห่มขึ้นในโลก และเป็นผู้ที่ช่วยเหลือแวดล้อมทุกอย่างทุกประการโดยไม่รู้สีกตัวจนอาจจะสรุปได้ว่า พอเกิดมาก็เป็นหนี้บุญคุณคนทั้งโลก เพราะฉะนั้น จึงเป็นหน้าที่ของคนดีที่จะต้องตอบแทนบุญคุณของผู้มีคุณทั้งหลาย ซึ่งมีมารดาบิดาเป็นประธานในการตอบแทนบุญคุณนั้น บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ได้กล่าวไว้ว่า ไม่มีอะไรที่จะตอบแทนดียิ่งไปกว่าการทำให้ผู้มีบุญคุณ ได้รับความดีความงาม อันสูงสุด สำหรับความดีความงามสูงสุดนั้น ก็ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าการได้พ้นไปจากความทุกข์หรือพ้นไปจากการถูกเผาผลาญของไฟกิเลสและไฟทุกข์ เพราะเหตุฉะนั้นกุลบุตรที่จะต้องตอบแทนมารดาบิดา จักต้องสำนึกถึงการทำให้มารดาบิดาเป็นต้นนั้น ได้รับความดีความงามเป็นความพ้นจากทุกข์ก่อนสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น ท่านผู้รู้ได้กล่าวเปรียบเทียบข้อนี้ไว้ว่า แม้หากจะทำได้ถึงกับว่าให้มารดาบิดาทั้งสองอยู่บนบ่าของบุตรแล้วพุ่มพกรักษามารดาบิดานั้นไม่ให้หนาวร้อนใจด้วยการกินอยู่เป็นต้น บนบ่า โดยไม่ต้องลงสู่พื้นดินเลย เป็นเวลาตลอดกับ ก็ยังไม่จัดว่าเป็นการตอบแทนบุญคุณมารดาบิดาได้เพียงพอหรือเหมาะสมกันไม่ แต่ท่านได้กล่าวไว้สืบไปว่า ถ้าหากว่าบุตรคนใดได้ทำมารดาบิดาที่เป็นมิชฌาภิญาติให้กลายเป็นสัมมาภิญาติ หรือว่าทำมารดาบิดาที่เป็นสัมมาภิญาติให้เป็นสัมมาภิญาติยิ่งขึ้น จนถึงกับออกจากทุกข์ได้หมดจดสิ้นเชิงนี้แหละ คือการตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดาได้อย่างสมกัน โอกาสแห่งการตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดานั้น นับว่ามีมากที่สุดในการบวช คือว่า ด้วยการบวชนั้น จักทำให้มารดาบิดาเป็นต้นนั้น มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ได้เป็นผู้ใกล้ชิดหรือเป็นญาติในพระศาสนา ยิ่งขึ้น ได้ใกล้ชิดการประพฤติปฏิบัติธรรมวินัยยิ่งขึ้น ได้มีความรู้ความเข้าใจในธรรมอันลึกซึ้งยิ่งขึ้น หรืออย่างน้อยที่สุดก็เป็นผู้มั่นคงไม่หวั่นไหวใน พระรัตนตรัย จนเป็นที่รับประกันได้ว่าไม่มีทางที่จะตกไปสู่อบายได้เลย ดังนี้ เป็นต้น จึงนับว่าการบวชที่ถูกต้องนี้เป็นโอกาสที่จะตอบแทนบุญคุณมารดาบิดาได้จริง ๆ แต่ในที่นี้ย่อมหมายถึงว่า ผู้นั้นจะต้องบวชจริง ศึกษาเล่าเรียนจริง ประพฤติปฏิบัติจริง ได้รับผลแห่งพรหมจรรย์นี้จริงตั้งใจสอนผู้อื่นจริง ๆ ล้วนแต่ เป็นการทำความจริงไปทั้งหมดดังนี้ จึงจะมีผลเป็นการตอบแทนบุญคุณมารดาบิดาเป็นต้น อันเป็นที่รักเคารพจริงอย่างเหมาะสมกันได้ จะต้องอ้างเอาคุณมารดาบิดาเป็นที่ตั้งโดยมีความสำนึกว่า ท่านเหล่านั้นได้มีบุญคุณแก่เรามาก่อนแล้ว เป็นฝ่ายที่ทำแก่เราก่อน เรากำลังเป็นหนี้บุญคุณของท่านอยู่แล้ว แล้วตั้งใจประพฤติปฏิบัติธรรมวินัยด้วยการทำความจริง ดังกล่าวมาให้เป็นการตอบแทนบุญคุณมารดาบิดาอย่างเหมาะสมกัน อย่าให้เป็นขบถหรือ

หลอกลวงต่อความหวังของมารดาบิดา แต่ประการใดเลยอันนี้แหละเรียกว่า อานิสงส์ของการบวชที่จะพึงได้แก่ผู้มีบุญคุณทั้งหลายมีมารดาบิดาเป็นต้น

๓) อานิสงส์ที่เกิดขึ้นแก่ส่วนรวม

อานิสงส์ของการบำเพ็ญบารมีที่เกิดขึ้นแก่ส่วนรวม เป็นอานิสงส์ที่เกิดขึ้นเพื่อใช้สำหรับส่วนรวม เช่น พระพุทธศาสนา เป็นของส่วนรวมทุกคนมีสิทธิ์ที่จะนับถือได้ทุกคนไม่เลือกชั้นวรรณะอย่างไรก็ตามแม้พระศาสนาก็เป็นสิ่งที่มิพึงจัญปรงแต่ อาจจะไม่เสื่อมสูญไปได้ถ้าหากไม่มีการปรงแต่สืบต่ออายุเอาไว้ เพราะฉะนั้น การบวชจึงมีความมุ่งหมายให้เป็นการสืบอายุของพระศาสนาไปด้วยอีกส่วนหนึ่งบุคคลใดได้บวชนั้นก็เพราะมีพระพุทธศาสนา ถ้าหากไม่มีพระศาสนาจะบวชได้อย่างไร เป็นสิ่งที่เข้าใจกันดีอยู่แล้ว บุญคุณของพระศาสนานั้นเองที่ทำให้เราได้บวช เพราะฉะนั้น การที่จะตอบแทนคุณของศาสนา ถ้ากล่าวให้ยืดออกไปกว่านี้อีกก็คือ เราต้องรำลึกถึงคุณอุปัชฌาย์อาจารย์เหล่านั้นซึ่งแต่ละท่านล้วนแต่หวังว่า เราผู้เป็นลูกศิษย์ชั้นหลัง ๆ จักช่วยกันสืบอายุของพระศาสนาให้เป็นช่วง ๆ รับบอบกันไปอย่าให้ขาดสายได้ นี่เป็นเหตุให้เราต้องคิดตอบแทนคุณอุปัชฌาย์อาจารย์เหล่านี้ด้วยการสืบอายุพระศาสนาไว้ให้ได้จริง ๆ ถ้าจะกล่าวให้ยืดออกไปกว่านี้อีก เราจะต้องรำลึกถึงพระคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นต้นกำเนิดของพระศาสนา ในข้อที่พระองค์ได้ทรงเสียสละไม่เห็นแก่ความเหน้อยยากลำบากในการประดิษฐานพระศาสนา ซึ่งเมื่อเราได้ศึกษาพระประวัติอันประเสริฐของพระองค์แล้ว เราจะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงบากบั่นในการประดิษฐานและเผยแผร์พระศาสนา ถ้าจะกล่าวโดยโวหารธรรมดาก็กล่าวให้ว่า “ตายคาที่บนแผ่นดินกลางทางเดินที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง”^{๔๗} ไม่ได้ตายบนกุฎิเหมือนบุคคลทั่วไป

สรุปว่า การบำเพ็ญบารมีนั้น เป็นการบำเพ็ญเพื่อความสงบสุขของมนุษย์ในปัจจุบัน อนาคต หรือโลกหน้า เช่น สมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์เมื่อท่านอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วก็ขอบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นองค์แรกที่เป็น การบำเพ็ญบารมีเพื่อออกจากกามด้วยการบวชเป็นพระภิกษุเป็นองค์แรกและเป็นการบวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาวิธี ซึ่งเป็นการบวชที่สำเร็จด้วยการที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “จงเป็นภิกษุมาเถิด” ต่อมาเมื่อผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีบุคคลขอบวชมากขึ้น และมีถิ่นฐานกันดารมาไม่ถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จึงอนุญาตให้บวชกุลบุตรโดยเปล่งวาจาในการเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่เรียกว่า “ติสรณคณอุปสัมปทา” แปลว่า การบวชด้วยการถึงสรณะสาม เมื่อพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองมากขึ้น พระองค์ทรงอนุญาตให้การบวชโดยทรงมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของสงฆ์ ทำการพิจารณาอนุมัติการบวชของกุลบุตรที่เรียกว่า “ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา” แปลว่าการบวชที่ต้องสวด

^{๔๗} พุทธทาส ภิกขุ, คำสอนผู้บวชพรรษาเดียว, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕-๒๒.

ประกาศอันมีการสวดเสนาอัญตติด้วยการรวมเป็น ๔ ครั้ง สวดเสนาอัญตติเล่าเรื่องผู้บวช ๑ ครั้ง แล้วสวดประกาศขอความเห็นชอบโดยเปิดโอกาสให้ทักท้วงได้ ๓ ครั้ง รวมเป็น ๔ ครั้ง ซึ่งมีวิธีการบวชแบบนี้เป็นวิธีที่ใช้สืบต่อมาจนถึงปัจจุบันและในปัจจุบันนั้นใช้วิธีการบวชอยู่ ๒ วิธี คือ “ติสรณคมณูอุปสัมปทาสำหรับใช้รับเด็กบวชเป็นสามเณร ๑ ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา สำหรับใช้รับกุลบุตรบวชเป็นพระภิกษุ ๑”^{๔๘} ดังนั้น การบำเพ็ญบารมีนั้นเป็นหลักสำคัญในทางพุทธปรัชญาที่พระพุทธเจ้าหรือพระปัจเจกพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญก่อนที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าหรือพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นเคยบำเพ็ญบารมีก่อนที่จะมาตรัสรู้และในขั้นตอนการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้ต่อไปในอนาคต เป็นบุคคลที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ส่วนพระโพธิสัตว์ที่ต้องการเข้าถึงความหลุดพ้นนั้น จะต้องบำเพ็ญบารมีในแต่ละประการไปตามลำดับ พระโพธิสัตว์ในเบื้องต้นจะต้องผู้มีความปรารถนาที่จะออกจากด้วยการบำเพ็ญบารมี ซึ่งเป็นการออกจากการครองเรือนเป็นเบื้องต้นและปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

^{๔๘} พระมหาเกษม ชินวิโส, “ทัศนะของนักศึกษาศาสนาบ้านราชภัฏอุบลราชธานีที่มีต่อพระภิกษุและพระพุทธศาสนายุคโลกาภิวัตน์”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒, หน้า ๓๓.

บทที่ ๓

หลักพระ ๕ ในพุทธปรัชญามหายาน

พระ ๕ ในพุทธปรัชญามหายาน มีประเด็นที่น่าสนใจอยู่หลายประการ เพราะเป็นหลักธรรมเห็นการตรัสรู้ พระ ๕ กับอินทรีย์ มีลักษณะเหมือนกัน คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิและปัญญา นอกจากนี้ยังมีความเชื่อมโยงกับหลักธรรมอื่น ซึ่งในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยมีประเด็นที่จะได้นำมาศึกษาดังนี้

- ๓.๑ ความหมายพระ ๕
- ๓.๒ ประเภทของพระ ๕
- ๓.๓ คุณลักษณะและความสำคัญของพระ ๕
- ๓.๔ ความหมายของพระโพธิสัตว์
- ๓.๕ คุณสมบัติของพระโพธิสัตว์
- ๓.๖ การบำเพ็ญธรรม (บารมี) ของพระโพธิสัตว์
- ๓.๗ หลักธรรมของพระโพธิสัตว์ที่ต้องบำเพ็ญ (วิริยพระ)

๓.๑ ความหมายพระ ๕ ในพุทธปรัชญามหายาน

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของคำว่า พระ ๕ ในพุทธปรัชญาฝ่ายมหายาน ผู้วิจัยจะได้นำความเห็นของนักวิชาการ จากคัมภีร์ มาอธิบายซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

อภิชัย โทธิประสิทธิ์ศาสตร์ พระ ๕ อาจหมายความว่าเป็นกำลังในบำเพ็ญเพื่อการข้ามพ้นวิภวเพื่อไปสู่นิรวาณและหากพิจารณาถึงหลักการเป็นพระโพธิสัตว์ตามคติพุทธศาสนามหายานจะพบว่า แรกเริ่มของการเป็นพระโพธิสัตว์จะเริ่มจากการที่มีความสนใจในความหลุดพ้นหรืออาจได้รับการโปรดจากพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง จึงทำให้โพธิจิตพัฒนาเป็นตถาคตธรรม เมื่อเป็นตถาคตธรรมแล้วจึงส่งผลทำให้มีจิตตั้งมั่นเป็นพระโพธิสัตว์ เมื่อมีความตั้งใจแล้วจะต้องตั้งปณิธาน ซึ่งเรียกว่า มหาจตุรปณิธาน คือปณิธาน ๔ ประการ เช่น (๑) จะละจากกิเลสทั้งปวงให้สิ้น (๒) จะศึกษาธรรมทั้งหลายให้ถ่องแท้ (๓) จะโปรดสัตว์ทั้งหลายให้หมดและ (๔) จะบำเพ็ญตนให้บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ^๑

^๑อภิชัย โทธิประสิทธิ์ศาสตร์, พุทธศาสนามหายาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗๕.

กระบวนการพัฒนาตนเองเพื่อเน้นเรื่องการปฏิบัติธรรมของพระโพธิสัตว์เป็นส่วนสำคัญ แต่ต่อมาเมื่อถึงยุคศาสนาพุทธ ๕ ได้ลดรูปลงไปเหลือเพียงแต่ พละ ๒ คือ กุศล และปัญญา กุศล คือ เมตตากรุณาซึ่งเป็นเรื่องของอารมณ์ ส่วนปัญญาก็ยังคงเป็นเรื่องของปัญญา

พระพุทธปรัชญาแบบมหายานเน้นธรรม ๒ ข้อเสมอมา คือ กุศลและปัญญา ประมาณ พ.ศ. ๗๐๐ ปรัชญาอินเดีย จะเห็นได้จากการพัฒนาระบบเปลี่ยนจากลัทธิพราหมณ์มาเป็นลัทธิฮินดู (ปรัชญาสาขายะ) เป็นปฐมธาตุพื้นฐาน คือ ปुरुชะ - นาม, ประภติ - รูป ส่วนลัทธิโยคะก็เช่นเดียวกันมีการพูดถึงปฐมธาตุ ๒ อย่างนี้ ไม่ว่าโลกจะหมุนเวียนเปลี่ยนไปอย่างไร ย่อมไม่พ้นจากอำนาจของปฐมธาตุ ๒ อย่าง นี้เสมอ พระพุทธปรัชญามหายานก็เช่นเดียวกันยังคงยึดหลักการกุศลและปัญญาอยู่เสมอ โดย สถาปนารธรรม ๒ อย่างนี้เป็นบุคลาธิษฐาน กล่าวคือ กุศล แสดงความเป็นชายยกฐานะขึ้นเป็น เทพ ปัญญาแสดงเพศเป็นหญิงยกฐานะขึ้นเป็นเทพ

สุมาลี มหณรงค์ชัย ได้กล่าวไว้ในพุทธปรัชญามหายาน พุทธศาสนาพุทธเชื่อว่า ผู้ที่จะเข้าถึงสภาวะนิพพานได้ต้องเป็นพระโพธิสัตว์แล้ว และพัฒนาจากพระโพธิสัตว์ไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า อาจมองได้ว่าเป็นพุทธปรัชญาของพุทธศาสนาพุทธอย่างหนึ่งที่สะท้อนถึงกระบวนการพัฒนาบุคคลไปสู่บุคคล เนื่องจากที่เสนอว่าพระโพธิสัตว์ต้องพัฒนาไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้าคือการเป็นผู้มีความรู้แจ้งอย่างสิ้นเปี่ยม พละ ๕ ซึ่งพอจะนำมาศึกษาได้ ดังนี้

๑) ศรัทธา คือ ความเชื่อ ศรัทธาพละ กำลังคือความเชื่อ ความเชื่อความมั่นใจในเหตุผลของการทำงาน เห็นคุณค่าคุณประโยชน์ของงานที่ตนทำการเกิดศรัทธาในระยะแรกอาจเกิดจากการเชื่อผู้อื่น เช่นบิดามารดา ครู อาจารย์ ครั้นเมื่อได้ปฏิบัติจนเห็นผลจริงในที่สุดก็เกิดศรัทธาโดยตรงต่อตนเอง

๒) วิริยะ ความหมายว่า วิริยะคือความเพียร ความขยันและกล้าหาญความบากบั่น ความเพียรพยายาม ละความขี้ ประพฤติความดี ความพยายามทำกิจ ไม่ทอดทิ้ง “วิริยะ แปลว่า ความพากเพียร มีความหมายเป็นความกล้าหาญ ความเข้มแข็งความเพียรทั้งนั้น แต่ที่นี้เรียกว่าวิริยะ ได้ในประโยคว่า เกิดมาเป็นบุรุษก็ต้องพากเพียรไปจนกว่าวัตถุประสงค์ที่มุ่งหมายไว้จะสำเร็จขณะทำในสิ่งนั้น ๆ คำว่าวิริยะ ได้แก่ความกล้าหาญ ไม่ครั้นคร้ามขามเกรงต่ออุปสรรคอันตรายต่างๆ มองเห็นโทษของความเกียจคร้านมองเห็นอันสังข์ของความเพียรและมีความคิดริเริ่ม มีความบากบั่น ทำงานด้วยความหมั่นขยัน ไม่ทอดทิ้งภารกิจนั้น ๆ เสียในระหว่างทำงานที่ตนจะต้องทำงานที่จรมาด้วยความเอาจริงเอาจัง มุ่งความสำเร็จของการงานเหล่านั้นเป็นเป้าหมายที่ตนจะต้องรับผิดชอบและดำเนินไปให้ถึงเมื่อกล่าวโดยขอบข่ายของความเพียรคงอยู่ในโครงสร้างของความเพียรในการป้องกันความขี้ ละความขี้ กราบความดีและรักษาความดีเอาไว้ซึ่งบุคคลจะต้องกระทำ ทั้งทางกายและทางจิตเพื่อให้ความพอใจของตนมีผลตอบสนองตามที่ได้ตั้งใจไว้

๓) สติ คือ การระลึกถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้ว สิ่งที่ทำคำที่พูด เรื่องที่คิด ทั้งของตนเองและของบุคคลอื่นแม่นยำแล้วได้ เพราะการที่เราจะทำอะไรก็ตาม เราจะต้องมีอดีตเก็บสะสมไว้ จึงจะนำมาใช้ในปัจจุบันได้ หากระลึกถึงในอดีตไม่ได้ เวลาจะทำจะพูด แม้จะคิดในปัจจุบัน ก็ทำ พูด คิด ไม่ได้แต่เมื่อบุคคลมีสติ สามารถที่จะระลึกถึงเรื่องที่ทำ คำที่พูด สิ่งที่เกิด แม่นยำแล้วได้ ในขณะที่ทำในขณะที่พูด ในขณะที่คิด ก็ระลึกทันอยู่ทุกขณะ หลังจากได้ทำได้พูด ได้คิดไปแล้วก็นึกออก แม้ว่าเกิดพลังพลาดขึ้นแต่ระลึกได้ว่าพลังพลาด ก็แก้ไขได้ในขณะนั้น ปัญหาที่น่าจะเกิดก็เกิดขึ้นไม่ได้เพราะ เราได้ขจัดสาเหตุของปัญหาไปแล้ว สติมีอยู่จะสกัดกั้นความพลอด ความหลงลืม ความพลังพลาด ช่วยรักษาใจ ควบคุมประคองใจของบุคคลไว้ ในขณะเดียวกันทำหน้าที่ปิดกั้นกระแสของกิเลสกระแสนองอารมณ์ไม่เข้ามาครอบงำใจ ทำให้เป็นใจที่มีความตื่น พร้อมที่จะปฏิบัติตนให้เหมาะสมสอดคล้องแก่กรณีนั้น ๆ สติจึงเชื่อว่าเป็นธรรม เครื่องต้นในโลก ในภาคปฏิบัติที่มีความละเอียดขึ้นไปกว่านั้น ได้ทรงสอนถึงสติที่ระลึกกันอยู่ทุกขณะ

๔) สมารถอธิบายความว่าเสมือนเป็นการบอกให้ผู้ทำบำเพ็ญสมควรแก่การข้ามพ้นวิญญูะเพื่อไปสู่ นิรวาณ และหากพิจารณาถึงหลักการเป็นพระโพธิสัตว์ตามคติพุทธศาสนาจะพบว่า แรกเริ่มของการเป็นพระโพธิสัตว์จะเริ่มจากการที่มีความสนใจในความหลุดพ้น หรืออาจได้รับการโปรดจากพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง จึงทำให้โพธิจิตพัฒนาเป็นตถาคตรรกรรม เมื่อเป็นตถาคตรรกรรมแล้วจึงส่งผลทำให้มีจิตตั้งมั่นเป็นพระโพธิสัตว์ เมื่อมีความตั้งใจแล้วจะต้องตั้งปณิธาน ซึ่งเรียกว่า มหาจตุรปณิธาน คือปณิธาน ๔ ประการ เช่น (๑) จะละจากกิเลสทั้งปวงให้สิ้น (๒) จะศึกษาธรรมทั้งหลายให้ถ่องแท้ (๓) จะโปรดสัตว์ทั้งหลายให้หมด และ (๔) จะบำเพ็ญตนให้บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

๕) ปัญญา ปัญญาคือความเห็นแจ้งในกุศลและอกุศลนักปราชญ์พึงสันนิษฐานว่า ที่ชื่อว่า “ปัญญา” นั้นด้วยอรรถว่ารู้ชอบรู้ดี รู้พิเศษ โดยโอกาสต่างๆ ปัญญา มีในด้านปัญญานั้นมหายานได้แบ่งออกได้ดังนี้

(๑) ด้านพุทธวิทยา คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย พระโพธิสัตว์ทั้งหลายและอุตรรูปอื่นเป็นบุคคลาธิษฐานของนัยต่างๆ แห่งสัจภาวะหรือขั้นต่างๆ ของมรรคเป็นพลัง ฝ่ายชายที่ปรากฏร่วมกันอย่างแยกไม่ออกกับพลังศักดิ์ซึ่งเป็นพลังฝ่ายหญิง โดยศกตะคือ ร่าง บุรุษหมายถึง อุบาย (กรุณา) ส่วนศักดิ์คือร่างสตรี หมายถึง ปรัชญา (ปัญญา)

(๒) ด้านปัจเจกชน ในร่างกายในตัวของแต่ละบุคคล ปรัชญาหรือปัญญากับ กรุณา เป็นพลังที่ไหลเลื่อนตามเส้นประสาท ซึ่งออกจากช่องจมูกซ้ายและช่องจมูกขวา ปัญญาหรือพลังฝ่ายหญิงอยู่ในช่องจมูกซ้ายเรียกว่า “ลลนา (หญิง)” ส่วนกรุณาหรือพลังฝ่าย ชาย อยู่ในช่องจมูกขวา เรียกว่า “รสนา(ชาย)”

ในการปฏิบัติโยคะขั้นสูงของพุทธตันตระจะใช้วิธีการประสานพลังตาม เส้นประสาททั้ง ๒ นี้ เป็นผลก่อให้เกิดพลังละเอียดอ่อน สามารถนำไปรวมอยู่ในประสาทส่วนกลางเรียกว่า “อวรูตี” ซึ่งพลังนี้จะก่อปฏิกิริยาขึ้นที่จิต(Mental) ต่อจากนั้นพลังนี้จะไป กระทบจิตพิเศษ (Superconscious) และท้ายที่สุดจะไปก่อปฏิกิริยาที่อุตตรภูมิ (Transcendental Plane) เป็นผลให้พลังแฝงทั้งหมดของบุคคลได้รับการกระตุ้นด้วยพลังไฟและรวมเป็นกลุ่ม ก้อน ก่อให้เกิดพลังมหาศาล ตลอดสรรพนามการประสานพลังอย่างนี้ เรียกว่า “ปรัชโย บาย” เป็นวิธีปฏิบัติซับซ้อน ยากและอันตราย ผู้ปฏิบัติต้องอาศัยครูแนะนำอย่างใกล้ชิด

(๓) ด้านสังคม มีประเด็นอภิปรายเกี่ยวกับนัยที่แท้จริงของลัทธิที่ถือความศักดิ์สิทธิ์แห่งเพศสัมพันธ์ (Sexual Sacramentalism) โดยการใช้สตรีเป็นสัญลักษณ์แทนปัญญาและใช้บุรุษเป็นสัญลักษณ์แทนกรุณา พร้อมกับประสานสัญลักษณ์ทั้ง ๒ เข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดพลังอันนำไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุด เช่น

(ก) มีการสร้างรูปพระพุทธรูปเจ้าและพระโพธิสัตว์ (ตัวแทนความกรุณา) อยู่ในอ้อมกอดของเทพี (ศักติ-ตัวแทนปัญญา)

(ข) มีการประยุกต์หลักการนี้เพื่อการปฏิบัติ นำสตรีเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการปฏิบัติโดยเชื่อว่าจะเป็นพลังกระตุ้น ให้เกิดการบรรลุธรรมเร็วขึ้นเพราะการใช้ตัณหา (Desire) เป็นอุปกรณ์เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมาย โดยการปรับสภาพตัณหาให้บริสุทธิ์ (Sublimation of Desire) เป็นยานพาหนะที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น ดังนั้น “การหลั่งน้ำอสุจิคือ การปลุกโพธิจิต” ทำให้นักปราชญ์บางกลุ่ม จึงกล่าวหาพุทธตันตระว่า “เป็นลัทธิอนกรีต”^๒

ปัญญาในปรัชญาปารมิตาคือการเข้าถึงความรู้แจ้ง ซึ่งพบว่าปรัชญาปารมิตาคือการศึกษาต้องเข้าใจถึงความว่าง (ศุนยตา) ด้วยกันสองอย่าง คือ บุคคลศุนยตา และธรรมศุนยตา หมายความว่ารู้ซึ่งถึงความไม่มีตัวตน และความไม่มีของธรรม คือการปล่อยวางแล้วจากสรรพสิ่งทั้งปวง แสดงว่าการเข้าถึงนิรวาณต้องมีความเข้าใจในศุนยตา จึงเกิดพระสูตรขึ้นมาโดยเฉพาะปรัชญาปารมิตตาสูตร และ การรู้หรือเข้าใจถึงความว่าง (ศุนยตา) นี้เป็นปรัชญาธรรมของนักปราชญ์พุทธศาสนาเถรวาท คือ พระนาคคารชุนะ โดยปรัชญาธรรมนี้ของท่านมีผู้ให้ความสนใจจนเชื่อและศรัทธาในปรัชญาธรรมนี้ จึงทำให้ปรัชญาธรรมนี้กลายเป็นสำนักทางความคิดสำนักหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อพุทธศาสนาเถรวาท คือ สำนักมัธยมิกะ ความหมายของมัธยมิกะคล้ายกับคำว่า มัธยม ที่ใช้ในภาษาไทยว่า กลาง จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าสำนักความคิดนี้เชื่อและศรัทธาทรรศนะแห่งความเป็นกลาง จะว่าไปแล้วปรัชญาธรรมของพระนาคคารชุนะเป็นเสมือนการย้อนให้ระลึกถึงพุทธทรรศนะของพระพุทธรูปเจ้าในพุทธศาสนา

^๒ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนานิกายเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕-๒๖.

ดั้งเดิมคือ มัชฌิมาปฏิปทา ที่รู้จักกันในหลักธรรมแห่งทางสายกลาง ซึ่งเป็นหลักธรรมหนึ่งในอริยสัจ ๔ ของพระพุทธเจ้า จึงแสดงให้เห็นว่าสำนักนี้ถึงจะถูกกล่าวว่าเป็นหนึ่งในสำนักความคิดที่เกิดในพุทธศาสนาเถรวาท แต่ไม่ได้ห่างจากพุทธศาสนาตั้งเดิมและพุทธศาสนาเถรวาทเลย แต่เพียงว่าสำนักนี้

ปัญญาที่มีความโดดเด่นและสำคัญจนขนาดที่ว่า หากผู้ใดปรารถนาเข้าถึงนิรวาณก็ต้องเข้าใจในศูนยตา ดังนั้นการเข้าใจในศูนยตาคือการเข้าใจถึงความว่าง เมื่อเข้าใจว่าทุกสิ่งไม่มีตัวตน และล้วนแต่เป็นความว่างก็จะทำให้ผู้นั้นสามารถละตัวตน (อัตตา) ได้ แล้วยังเป็นเสมือนการชี้จุดไปถึงความจริงระดับปรมาตมด้วยอีกทางหนึ่ง ซึ่งทำให้นึกถึงคติพจน์ของเว่ยหลางที่ว่า

ต้นโพธิ์เดิมมิใช่ต้นโพธิ์ ไม่มีกระจกเงาอันใสบริสุทธิ์ด้วย แต่เดิมไม่มีอะไรสักอย่าง แล้วผู้
ละอองจะจับคลุมที่ตรงไหน

คติพจน์ท่านเว่ยหลางนี้สะท้อนทรรศนะศูนยตาของพระนาครชุนะอย่างแท้จริง ซึ่งเว่ยหลางปฏิเสธความมีอยู่ของสรรพสิ่ง คติพจน์นี้ท่านแต่งตอบโต้กับพระภิกษุณีกายณาน (พุทธศาสนานิกายเซน) รูปหนึ่ง โดยท่านเขียนคติพจน์เป็นกวีไว้ว่า

กายนี้มีอุปมาเหมือนต้นโพธิ์ ใจนี้อุปมาเหมือนกระจก จงหมั่นปิดหมั่นปิดเสมอ อย่าให้ผู้
ละอองจับคลุมได้^๓

คติพจน์ที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่า พระภิกษุณีกายณาน (พุทธศาสนานิกายเซน) รูปนี้มีทรรศนะในเรื่องการกำจัดกิเลสออกจากจิต แต่ทว่าท่านเว่ยหลางกลับมีทรรศนะแย้งที่ว่า ต้นโพธิ์เดิมมิใช่ต้นโพธิ์ ซึ่งหมายความว่า ต้นโพธิ์เมื่อพิจารณาแยกย่อยแล้วจะประกอบด้วยธาตุ และเมื่อย่อยลงอีกก็จะเป็นชั้นที่มารวมตัวกัน เมื่อย่อยชั้นแล้วก็ปราศจากความเป็นต้นโพธิ์ ส่วนผู้จะมาเกาะที่กระจกได้อย่างไร หมายถึงว่า หากทุกสิ่งแยกย่อยแล้วก็ล้วนไม่พบว่ามีตัวตน ดังนั้นกิเลสจึงไม่สามารถเข้ามาอยู่กับสิ่งต่างๆได้ นับได้ว่าคติพจน์ของท่านเว่ยหลางนี้เป็นคติพจน์ที่ลึกซึ้งอย่างยิ่ง ทรรศนะศูนยตาคือการปฏิเสธในความมีอยู่ของทุกสรรพสิ่งจนทำให้เกิดความไม่ยึดติดในสิ่งใดอีกต่อไป

สรุปได้ว่า พละ ๕ คือหลักธรรมที่เป็นกำลังในการบำเพ็ญเพียรของพระโพธิสัตว์ เพื่อให้ได้พระโพธิญาณ คือ ญาณเป็นเครื่องรู้อริยสัจ อันได้แก่ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคหรือผู้ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า พละ ๕ ตามความหมายที่ได้จากพระจรียาวัตรต่างๆ คือ ผู้ที่ทำความทำได้ยาก เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ผู้ที่ยอมทุกข์ทรมานจากทุกข์

๓.๒ ประเภทของพละ ๕ ในปรัชญาพุทธปรัชญาเถรวาท

^๓ ประยงค์ แสนบุราณ, พระพุทธศาสนาเถรวาท, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๙๒.

ประเภทของพละ ๕ ในปรัชญาพุทธปรัชญามหายาน อาจมีมากมายแต่ในที่นี้ ผู้วิจัยพอจะนำมาศึกษาประเภทพละ ๕ ในการบำเพ็ญบารมีและประเภทพละ ๕ ในการบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์ ดังนี้

๓.๒.๑ ประเภทที่ปรากฏในการบำเพ็ญบารมี

จะเห็นได้ว่าพุทธปรัชญามหายานจะมีแนวความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์พุทธปรัชญามหายาน ถือว่าจุดสำคัญในการเผยแผ่ศาสนาและเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด เพราะพระโพธิสัตว์มีคุณลักษณะ ประกอบไปด้วยความเพียรและปัญญา เป็นที่พึ่ง เป็นสิ่งที่เคารพสักการบูชาของศาสนิกชน เป็นแบบอย่างให้ศาสนิกชนประพฤติตามและการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ ที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ได้อย่างแท้จริงพุทธปรัชญามหายานมีความเห็นเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ ซึ่งมีความแตกต่างกับพุทธปรัชญาเถรวาทโดยมีความเห็นว่า การเข้าถึงพระนิพพานในแบบที่เป็นพระอรหันตสาวกหรือพระอนุพุทธเจ้าในเถรวาทนั้น เป็นวิธีที่ก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนรวมน้อย ด้วยเหตุนี้ทางฝ่ายมหายานจึงมุ่งหมายให้บำเพ็ญ “โพธิสัตว์ธรรม” เป็นสำคัญ คือ ให้ทำหน้าที่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์จนสุดความสามารถเพราะถือว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงความหลุดพ้น เพื่อเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของมนุษย์ทั้งหลายสาเหตุที่ทำให้ความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์มีลักษณะดังกล่าวได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ผาสุข อินทราวุธ กล่าวถึงประเภทของพละ ๕ ในแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงของพระโพธิสัตว์ในพุทธปรัชญามหายาน มี ๒ ประเภท คือ

๑) ประเภทของการเน้นเรื่องการช่วยเหลือผู้อื่น หลักสำคัญที่ได้รับการเน้นมาก คือ ความกรุณาของพระโพธิสัตว์ ซึ่งมีสาเหตุหลัก คือ การต่อต้านระบบวัด แนวคิดของมหายานที่มีการต่อต้านระบบวัด สืบเนื่องมาจากเห็นว่า ในพุทธปรัชญาดั้งเดิมนั้น มีจุดมุ่งหมายในการสละบ้านเรือนออกบวชเป็นพระภิกษุเพื่อบรรลุความเป็นพระอรหันต์ บำเพ็ญความเพียร เพื่อให้ถึงความหลุดพ้น แต่ก็ไม่ปฏิเสธว่าความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับพระภิกษุคือ การเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของพระภิกษุที่มีต่อสังคมอย่างชัดเจน แต่ต่อมาเมื่อเกิดมีวัดสำหรับพระสงฆ์อยู่เป็นหลักแหล่งที่แน่นอน การออกจาริกสั่งสอนก็ลดน้อยลงตามลำดับ การศึกษาหาความรู้ของพระภิกษุก็ย่อมเป็นระบบมากขึ้น จนทำให้ระบบในการเผยแผ่ศาสนามีประสิทธิภาพน้อยลง ทำให้ระบบวัดเป็นระบบปิดในสายตาของผู้คนที่ต้องการจะเข้าใจในหลักธรรม ทำให้มีผู้มองพุทธปรัชญาเป็นศาสนาที่พยายามผละออกจากสังคมละทิ้งหน้าที่อันดีงามที่จะคอยช่วยเหลือผู้อื่นจากสาเหตุ

ดังกล่าวนี้เป็นเหตุให้พุทธปรัชญามหายานมีแนวความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ ซึ่งจะต้องเป็นผู้ช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ เน้นเรื่องความเพียร เพื่อเป็นการสละตนเพื่อผู้อื่น ทำให้เกิดการต่อต้านระบบวัดขึ้นมา อีกทั้งเกิดความคิดว่าการที่จะไปถึงการหลุดพ้นไม่จำเป็นต้องออกบวชเสมอไป ผู้เป็นศฤงษณ์ก็สามารถเป็นพระโพธิสัตว์ มุ่งหมายพระโพธิญาณอันสูงสุดได้

๒) เน้นการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ก็สามารถทำประโยชน์ให้กับตนเองและสังคมส่วนรวมได้เป็นอย่างดี การช่มคติพระอรหันต์ เนื่องจากพระพุทธปรัชญาดั้งเดิม (เถรวาท) มีจุดมุ่งหมายไปสู่ความเป็นพระอรหันต์ด้วยการทำลายกิเลสทั้งปวง แต่ในพุทธปรัชญามหายานมองเห็นว่าพระอรหันต์เป็นผู้ที่เห็นแก่ตัว ไม่ช่วยเหลือผู้อื่นในระหว่างการบำเพ็ญความเพียรของตน มุ่งแต่จะหลุดพ้นจากกิเลสเพียงอย่างเดียว โดยประกาศโจมตีในส่วนของจุดมุ่งหมายและพระอรหันต์เป็นผู้เห็นแก่ตัว กล่าวโดยสรุป คือ ในความคิดของพุทธปรัชญามหายาน พระอรหันต์ทำเพื่อประโยชน์ของตนเองเป็นหลัก ส่วน พระโพธิสัตว์ทำเพื่อประโยชน์ผู้อื่นเป็นหลัก ลักษณะของพระพุทธเจ้ากับโพธิ พระพุทธปรัชญามหายานกล่าวว่า ความรู้หรือโพธิของพระพุทธเจ้าคือ ศูนย์ตาซึ่งเป็นความจริงอันสูงสุด เป็นลักษณะของทุกสิ่งทุกอย่างเรียกอีกอย่างหนึ่ง ตถตาหรือ ตตตว เป็นสิ่งที่ครอบคลุมและเป็นบ่อเกิดของสิ่งทุกอย่าง เป็นสภาวะของทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นปรัชญา เป็นอไทวตะ (คือความไม่เป็นสอง) เมื่อโพธิเป็นเช่นนั้นพระพุทธเจ้าก็เป็นเช่นนั้นด้วย ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงเป็นอันหนึ่งเดียวกันกับตถตา ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ธรรมกาย” ธรรมกายจึงเป็นแก่นแท้ เป็นความจริงประการเดียวของสากลจักรวาล พ้นจากการมีภาวะเป็นสอง เป็นธรรมชาติที่แท้จริงของจักรวาล จึงมีชื่อเรียกว่า สวภาวิกาย (คือคำที่ใช้แทนคำว่า ศูนย์ตา)

(๓) สาเหตุภายใน เป็นการพัฒนาของพระพุทธปรัชญาที่ต้องการบำเพ็ญเพื่อเป็นประโยชน์แก่สังคมหรือมีความเกี่ยวข้องกับสังคมมากขึ้น อีกทั้งการพัฒนาหลักปรัชญาในเรื่องของศูนย์ตาและเรื่องภักติ ซึ่งสาเหตุเหล่านี้ล้วนนำไปก่อให้เกิด พระโพธิสัตว์ตามคติมหายานขึ้น จึงได้แสดงแนวคิดไว้ คือ การเน้นวิธีการหลุดพ้นด้วยศรัทธา พระพุทธปรัชญามหายานสนับสนุนความคิดให้ทุกคนเป็นพระพุทธเจ้านั้น เป็นเรื่องยากสำหรับชนทั่วไปที่จะทำความเข้าใจในเรื่องของศูนย์ตาหรือธรรมกาย ซึ่งเป็นการหลุดพ้นด้วยปัญญาอย่างสูง ดังนั้น จึงจำต้องหาวิธีการที่เหมาะสมในการปฏิบัติเพื่อให้ง่ายขึ้น วิธีการนั้นคือ ความมีศรัทธาหรือภักติ (ศรัทธาในที่นี้มีได้หมายถึงความเชื่อถือแต่มีความหมายเท่ากับคำว่า “ภักติ” อันได้แก่การเลื่อมใสศรัทธา จนกระทั่งรู้สึกตนว่าเป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธเจ้า) สิ่งที่เป็นที่ตั้งของความมีศรัทธาหรือภักตินี้คือ พระโพธิสัตว์ ผู้ประทับอยู่บนดินแดนสุขาวดีเป็นหลัก การที่จะหลุดพ้นได้นั้นจำเป็นต้องมีการเอ่ยพระนามด้วยความศรัทธา ก็สามารถไปบังเกิดในดินแดนสุขาวดีหรือพุทธเกษตรได้ จึงถือได้ว่าได้เป็นพระโพธิสัตว์ เป็นบุคคลที่เที่ยงต่อพุทธภูมิ ก็โดยอาศัยศรัทธาหรือภักตินั้นเอง จากสาเหตุภายในทั้ง ข้อ

ดังกล่าวที่แสดงมา สาเหตุทุกข้อทำให้ พระโพธิสัตว์กลายเป็นอุดมคติ โดยสาเหตุข้อแรกมีผลต่อการบำเพ็ญธรรมของพระโพธิสัตว์ด้านความมีกรุณาโดยตรง ข้อที่สอง เป็นเหตุให้ทุกคนเป็นพระโพธิสัตว์ได้และมีผลต่อการบำเพ็ญธรรมของพระโพธิสัตว์ในด้านปรัชญาหรือแสดงความคิดเรื่อง

ศุนยตา ส่วนข้อที่สาม มีผลต่อลักษณะของพระโพธิสัตว์อำนาจหน้าที่ของพระโพธิสัตว์รวมทั้งทำให้เกิดพระโพธิสัตว์ประเภทต่างๆ ด้วย^๕

จะเห็นได้ว่า พระพุทธปรัชญามหายานมีความเชื่อในเรื่องพระโพธิสัตว์ว่าพระโพธิสัตว์จะเป็นผู้ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระโพธิสัตว์มีจำนวนนับโกฏิ มีจำนวนมากจนท่านเปรียบเทียบว่ามีจำนวนมากกว่าเม็ดทรายในท้องทะเลและเป็นผู้พ้นจากความทุกข์ยาก トラบไคที่สรรพสัตว์ยังไม่หลุดพ้น พระโพธิสัตว์ก็จะไม่เห็นแก่ตัวในการบรรลุปุทธภูมิแต่เพียงผู้เดียว จะยังคงช่วยเหลือและรอจนกว่าจะให้สรรพสัตว์ทั้งหลายบรรลุปุทธธรรมทั้งหมดเสียก่อน ตนจึงจะบรรลู่ในภายหลังมหายานมีความเชื่อในการตรัสรู้ว่่า มนุษย์ทุกคนมีความสามารถในการตรัสรู้ เพราะมนุษย์มีโพธิอยู่ในตัวของมนุษย์ก่อนแล้ว จึงควรถือเอาการบรรลุปุทธภูมิเป็นอุดมการณ์ การบรรลุปุทธภูมิจึงไม่จำกัดเพศ ไม่จำกัดวัย ไม่จำเป็นต้องถือบวช ดังนั้นไม่ว่าใครหากมีความตั้งใจจะบรรลู่ให้ถึงพุทธภูมิก็จะบรรลู่ได้ตามความประสงค์และสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์อื่นๆสามารถบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ได้ด้วยการบำเพ็ญบุญสั่งสมบารมี ประกอบการกุศลและประกอบเมตตาจิต คือช่วยเหลือสรรพสัตว์ผู้ทุกข์ยากให้รอดพ้นจากความทุกข์นานาประการ “การบำเพ็ญบารมีในพุทธปรัชญามหายานนั้น มีลักษณะเป็นไปในทางให้ความหมายและเสนอแนวทางการบำเพ็ญ การชักตัวอย่างต่างๆไม่ค่อยปรากฏมีคัมภีร์ที่มีเรื่องราวต่างๆแบบชาดกของเถรวาทบาลี เห็นมีอยู่คัมภีร์เดียวคือ ชาดกมालา เป็นเรื่องราวพระโพธิสัตว์ประมาณ ๒๕ ชาติ เป็นเรื่องราวที่สมเหตุสมผลความคิดที่เกี่ยวกับเรื่องการบำเพ็ญบารมีจะมีพละ ๕ ปรากฏร่วมในการสร้างบารมี คือ

๑) ทานบารมี พระพุทธปรัชญาเน้นคุณธรรมเกี่ยวกับการช่วยเหลือผู้อื่น เช่น เมตตากรุณา และทานเป็นพิเศษ จนเห็นว่าแตกต่างจากศาสนาอื่นๆ ในอินเดียยุคเดียวกัน การให้หรือทานในที่นี้จึงมีนัยที่น่าพิจารณาอย่างน้อย ๒ ประการคือ

(๑) เพื่อสลัดความเห็นแก่ตัว สร้างความอ่อนโยนให้กับจิตใจ ซึ่งจะเป็นที่พื้นฐานสำหรับคุณธรรมขั้นสูงต่อไป

(๒) แสดงว่าในสังคัมมีคนยากจนที่ควรแก่การได้รับความช่วยเหลือและมีผู้ที่ทำประโยชน์แก่สังคัม เช่น นักบวชบุคคลเช่นนี้ไม่มีอาชีพ หากได้รับการอุปถัมภ์แล้ว จะทำหน้าที่ของตนได้อย่างดี เมื่อมหายานอุบัติขึ้นมา ได้รับเอาทานบารมีที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกมาเป็นบารมีธรรมข้อหนึ่งของพระโพธิสัตว์ด้วย พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีข้อนี้จะมีสภาพจิตใจกว้างขวาง เผื่อแผ่ไปยังผู้ขัดสนและตกทุกข์ได้ยากทั้งมวล ดังที่คัมภีร์โพธิจรยยาวตาร กล่าวว่าพระโพธิสัตว์ปรารถนาที่จะเป็นยาและเป็นแพทย์รักษาผู้เจ็บป่วยให้หายป่วย ปรารถนาที่จะเป็นอาหารและน้ำให้ผู้ด้อยากหิวโหยได้

^๕ ผาสุข อินทรารุธ, **พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๔๔), หน้า ๔๗.

ดื่มกิน ทั้งในยามปกติและเมื่อคราวประสบทุกข์ภัยปรารถนาเป็นขุมทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสำหรับคน
 ชัดสนสิ้นเนื้อประดาตัวและเป็นแหล่งบรรเทาทุกข์อื่นๆ สำหรับผู้ต้องการความช่วยเหลือนอกจากการ
 ให้อวดสิ่งของแล้ว แม้ผลแห่งกรรมดีที่ได้กระทำลงไปทั้งในอดีต ปัจจุบันและก่อนาคต พระโพธิสัตว์ก็
 ยินดีสละให้ หากจะช่วยให้ผู้รับพ้นจากความทุกข์ ซึ่งนับว่าแตกต่างพระพุทธรูปปรัชญายุคแรกๆ ที่สอนว่า
 ทุกคนต่างมีกรรมเป็นของตน ไม่สามารถจะโอนถ่ายไปยังผู้อื่นได้แต่เป็นเพราะรักในพระโพธิญาณ
 พระโพธิสัตว์จึงยอมเสียสละทุกอย่างแม้กระทั่งผลกรรมดีของตนให้ผู้อื่น อย่างไรก็ตาม เช่นเดียวกับเถร
 วาท มหายานถือว่าทานที่ล้ำเลิศยิ่งกว่าทานทั้งปวงคือ ธรรมทานดังพระสูตรที่แปลเป็นภาษาจีนกล่าว
 ไว้ว่า “อนุบาย คือ อุบายที่ต่ำ พระโพธิสัตว์ขณะที่บำเพ็ญทานบารมี ให้การช่วยเหลือผู้อื่นด้วยวัตถุ
 สิ่งของอย่างเดียว แต่ไม่เคยยกพวกเขาจากความชั่วให้เข้าใจธรรม เข้าใจธรรม นี่คือนุบายที่ต่ำ”

๒) ศิลปกรรม ศิลปหมายถึงปกติหรือการประพฤติที่อยู่ในครรลองคลองธรรม ในพระไตรปิฎก
 ของเถรวาทมักมารวมกับสมาธิและปัญญาที่เป็นหลักไตรสิกขา พระพุทธโฆษาจารย์แบ่งศิลปออกเป็น ๒
 ประเภท คือ “วาริตศิลป ได้แก่ข้อห้ามและจาริตศิลป ได้แก่ ข้ออนุญาต ” วัตถุประสงค์ของ การรักษาศิลป
 คือ การรักษาตนเองเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น ด้วยอำนาจของศิลปเป็นการข่ม กิเลสอย่างหยาบ
 ให้อยู่ภายใต้การควบคุม อย่างน้อยก็ชั่วคราว ส่วนประเภทของศิลปมีแตกต่างกันไปตามภูมิ ของผู้
 ปฏิบัติ เช่น ศิล ๕ ศิล ๘ ศิล ๑๐ วินัย ๒๒๗ ข้อ สำหรับพระภิกษุและ ๒๕๐ ข้อ สำหรับภิกษุณี ศิล
 เหล่านี้ปรากฏในพระไตรปิฎกของพระพุทธปรัชญายุคแรก สำหรับมหายานได้แก้ไขตัดแปลงไปบ้าง
 และขณะที่ยังคงสาระสำคัญเดิมไว้ พระโพธิสัตว์อาจละเมิดศิลปได้หากพิจารณาแล้วว่าจะเป็นการแสดง
 ความเมตตาและความกรุณาต่อผู้อื่น โปธิสัตว์ผู้มีได้แสดงไว้ว่าเหตุการณ์ใดบ้างที่พระโพธิสัตว์อาจ
 ละเมิดศิลปได้ แต่ทุกสถานการณ์จะต้องเกี่ยวข้องกับ ความเมตตาและความกรุณา ต้องการช่วยเหลือ
 ผู้อื่นทั้งสิ้น ฉะนั้น พระโพธิสัตว์อาจปลิดชีวิตทุรชนที่กำลังจะก่อกรรมทำเข็ญ ฆ่าพระอรหันตสาวก
 พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้โดยตั้งเจตนาดังนี้ว่า ผลจากการกระทำนี้ แม้จะทำให้
 ต้องตกนรกหมกไหม้ก็ไม่เป็นไร เพราะจะทำให้มีโอกาสได้ช่วยเหลือสัตว์นรกต่อไป พระโพธิสัตว์อาจ
 ยึดทรัพย์สมบัติที่ได้มาโดยทุจริตของพระราชา เสนาบดีและของอาชญากรที่ก่อกรรมทำเข็ญแก่
 ประชาชนแล้วนำมาอุปถัมภ์บำรุงพระศาสนา อาจมีเพศสัมพันธ์กับหญิงสาวเพื่อหันเหหล่อนจากการ
 กระทำอันชั่วร้าย อาจพูดคำหยาบเพื่อตักเตือนและป้องกันไม่ให้คนชั่วประพฤติบาปอกุศลอาจพูดเท็จ
 เมื่อจำเป็นต้องช่วยเหลือผู้อื่นอาจมีส่วนร่วมในกิจกรรมบันเทิงทางโลกเพื่อผ่อนคลายทุกข์โศกของ
 มหาชนและกิจกรรมอื่น ๆ ในทำนองเดียวกัน ข้อผ่อนคลายนี้อาจเป็นสิ่งที่ตั้งข้อสังเกตของ
 นักปราชญ์พระพุทธปรัชญาสมัยต่อมาว่า จะไม่มีหลักจริยธรรมสากลที่ใช้ได้กับทุกสถานการณ์

๓) กษานติบารมี กษานติ แปลว่า “ความอดทน” เป็นธรรมที่เป็นข้าศึกต่อโทสะและความ
 พยาบาท พระธรรมบทพุทธทศนิกาย กล่าวว่า “ความอดทนเป็นตบะอย่างยิ่งยวด ” ศึกษาสมุจจัย แบ่ง
 ความอดทนออกเป็น ๓ ชนิดคือ

(๑) อุดหนุนต่อความทุกข์

(๒) อุดหนุนต่อคำสอน

(๓) อุดหนุนต่อความเจ็บปวดและการถูกรังแกเหยียดหยาม

ความทุกข์มีอยู่ในสังสารวัฏ ควรที่ทุกคนจะเผชิญหน้ากับมันด้วยความกล้าหาญนอกจากนั้น ความทุกข์ยังช่วยให้เจริญก้าวหน้าในธรรมหลายประการ เช่น ทำให้ไม่ประมาทมัวเมาในชีวิต ทำให้ รู้จักเห็นใจผู้อื่นและเพิ่มพูนศรัทธาในพระพุทธเจ้า เป็นต้น อนัตตา เป็นคำสอนสำคัญในพระพุทธ ปรัชญา สำหรับสามัญชนที่มีปกติยึดถือในตัวตนแล้วยากที่จะเข้าใจได้ จะต้องอาศัยการศึกษาอบรม และพอกพูนเพาะบ่มอุปนิสัยด้วยความอดทนจึงจะเข้าใจได้ ส่วนความอดทนข้อที่สามหมายถึงความ อดกลั้นต่อคำตำหนิและการทำร้ายทุบตีของผู้อื่น ไม่ถือโทษโกรธตอบและพร้อมที่จะให้อภัย เป็นการ แสดงความรักและความเมตตาตอบแทน ทั้งนี้เพราะพิจารณาเห็นว่า ผู้ที่กำลังตำหนิทำร้ายตนนั้น ในอดีตชาติ อาจเป็นมิตรสหาย ญาติพี่น้องหรือครูอาจารย์กันมาก่อน จริง ๆ แล้วไม่มีผู้ตำหนิและผู้ถูกตำ หนิทุกอย่างสักว่าแต่เป็นธาตุ จึงไม่มีประโยชน์อะไรจะต้องโกรธ เพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน เพราะ ต่างร่วมชะตากรรมเดียวกันทั้งหมด

๔) วิริยบารมี วิริยะ คือความขยันและกล้าหาญ คำสอนของพระพุทธเจ้า นอกจากจะเป็น “กรรมวาที” แล้ว ยังเป็น “วิริยวาที” อีกด้วย ซึ่งหมายความว่า การจะบรรลุจุดหมายสูงสุดทาง ศาสนานั้น ต้องอาศัยความเพียรพยายาม ไม่ใช่อาศัยความเกียจคร้าน วิริยะหรือความเพียรอย่างไม่ย่อ ท้อ จึงจำเป็นต่อการบรรลุพระโพธิญาณ นอกจากจะมั่นคงไม่เบื่อง่ายในเป้าหมายแล้ว ผู้บำเพ็ญวิริย บารมีจะต้องเพียรป้องกันตนเองจากบาปอกุศลต่างๆ ด้วย จะหักห้ามใจตนเอง จากความเพลิดเพลิน ในกาม เพราะกามสุข เป็นเสมือนหนึ่งคมมีดอบน้ำผึ้ง ที่พร้อมจะบาดผู้ที่หลงระเริงดื่มกินได้ทุกเมื่อ พระโพธิสัตว์จะกระทำสิ่งต่างๆ ด้วยความระมัดระวังรอบคอบเสมอแต่เมื่อได้ตัดสิ้นใจกระทำสิ่งใดแล้ว จะหาด้วยความมุ่งมั่น ไม่ย่อท้อจนกว่าจะบรรลุผลสำเร็จ^๕

๕) สมถบารมี หลังจากบำเพ็ญวิริยบารมีจนเต็มกำลังแล้ว พระโพธิสัตว์ควรทำให้สงบ การ สัมสมบารมีของพระโพธิสัตว์ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับความเมตตากรุณาต่อผู้อื่นอย่างเดียวแต่ความสงบ ภายในตน ไม่ว่าจะเป็นกายวิเวก จิตวิเวกและอุปจิตวิเวก พระโพธิสัตว์ต้องสั่งสมให้เต็มเปี่ยมบริบูรณ์ เช่นกัน เพราะความสุขสงบภายในตน ย่อมทำให้เข้าใจธรรม เอาชนะกิเลสในใจตนและมองเห็นความ เท่าเทียมกันระหว่างตนกับผู้อื่น กระบวนการทำให้สงบมี ๒ ประการคือ (๑) สมถภาวนา และ (๒) วิปัสสนาภาวนา

^๕ พระครูปรียัตติคณานุรักษ์ (พงษ์สันต์ ศรีสมงาม), “การศึกษาเปรียบเทียบบารมีใน พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒, หน้า ๔๕.

การอารมณฺ์ของทั้ง ๒ ภาวนา จะทำให้เกิดดวงปัญญาและคลายความลุ่มหลงมัวเมาในกาม และสมบัติทางโลกทั้งมวล

๖) ปัญญาบารมี ปัญญาคือความเห็นแจ้งในกุศลและอกุศล ซึ่งถือว่าเป็นบูรณาการขั้นสุดท้าย ของทุกบารมีดังกล่าวมาแล้ว “พระตถาคตเจ้าทรงตรัสรู้และทรงได้รับพระสมยานามเช่นนั้นก็ด้วย พระปัญญาบารมี” จะเห็นว่าปัญญาบารมีที่เต็มเปี่ยมยังประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่เทพและมนุษย์ ทั้งหลาย ในอัฐสหัสสริกาปรัชญาปารมิตา ได้แสดงรายละเอียดไว้ว่า “มารและเสนามารจะไม่สามารถทำร้ายผู้บำเพ็ญปัญญาบารมีได้เลย ผู้บำเพ็ญปัญญาบารมีเป็นผู้องอาจกล้าท้ามกลาง บริษัท ๔ ไม่มีอาการประหวั่นพรั่นพรึงต่อคำถาม ของผู้ประสงคร้าย เป็นที่รักของมารดาบิดา มิตร หาย ญาติพี่น้องและสมณพราหมณ์ทั้งปวง สามารถข่มเสียซึ่งคำถามและคำตอบของปรวาที่ด้วยวิธี แห่งธรรมความรู้ที่พระโพธิสัตว์ได้ตรัสรู้ ได้แก่ อนัตตา กล่าวคือสิ่งทั้งหลายดำรงอยู่ในสภาพศูนย์”^๖

พระคัมภีร์ทางพระพุทธปรัชญาฝ่ายมหายานมิได้กล่าวถึงพละ ๕ ไว้มากนักและมีได้มีการจัด ระดับพละ ๕ เป็นที่แน่นอน คัมภีร์ที่ปรากฏเรื่องนี้มีเพียงลังกาวดารสูตร ดังที่ประพจน์ อัครวิรุฬหการ กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์ มหายาน” ว่าบุคคลผู้บำเพ็ญบารมี ๖ ประการ คือ ทานปารมิตา ศีลปารมิตา กษานติปารมิตา วิริย ปารมิตา ฌยานปารมิตาและปรัชญาปารมิตา ให้บริบูรณ์พึงบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า การบำเพ็ญ บารมีแต่ละบารมีนั้นแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ

- (๑) เลากิกะ เกี่ยวด้วยโลก
- (๒) โลโกตตร พ้นจากโลก
- (๓) โลโกตตรตม พ้นโลกอย่างที่สุด

ยกตัวอย่างทานปารมิตา การบำเพ็ญบารมีในระดับที่เป็นเลากิกะ ได้แก่ บำเพ็ญด้วยการติด ยึดในตัวตน ระดับที่เป็นโลโกตตร ได้แก่ พระศราวกะและพระปรตแยกพุทธบำเพ็ญพละ ๕ ทั้งหลายมี ทาน จนถึงสมาธิ เป็นต้น เพื่อมุ่งไปสู่นิรวาณ ส่วนระดับที่เป็นโลโกตตร นั้น เป็นบารมีที่พระโพธิสัตว์ พระมหาสัตว์บำเพ็ญเพื่อมุ่งหวังประโยชน์สุขแก่สรรพสัตว์นอกจากนั้น ในคัมภีร์ธรรมสังเคราะห์ได้ แบ่งระดับบารมีออกเป็น ๓ ประการเช่นกันแต่มีเรียงลำดับสูงสุดไว้เป็นลำดับต้น เช่น ทานปารมิตา จัดธรรมทานเป็นขั้นสูงสุด แสดงจุดมุ่งหมายโพธิหรือหน้าที่ในอันจะนำสรรพสัตว์ให้พ้นสังสารวัฏ รongลงมาได้แก่ อภัยทาน แสดงจุดมุ่งหมายคือความกรุณาและสุดท้ายได้แก่ อามิขทาน แสดงความ เอื้อเพื่อแก่ผู้อื่นเพื่อขจัดความยึดถือตัวตน กษานติบารมี จัดธรรมนิชยานกษานติขั้นสูงสุด เพราะเกิด

^๖ ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและ คัมภีร์มหายาน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๔, หน้า ๒๕๘.

ได้ด้วยปัญญาให้เห็นยอมรับสภาพธรรม เป็นเรื่องของปัญญาโดยตรง ลำดับต่อมาได้แก่ อุตหนทุกซ์ที่
เกิดในตนเองและอุตหนทุกซ์ที่เกิดเมื่อช่วยผู้อื่นเป็นต้น^๗

หลักปฏิบัติ ๑๐ ข้อของพระโพธิสัตว์ที่เกี่ยวข้องเนื่องการบรรลุธรรมซึ่งมีหลักธรรมพละ ๕
ประกอบด้วย

- (๑) ผู้บรรลุธรรม ต้องเป็นคนมีใจมั่นคง ไม่ท้อถอย ไม่เลิกกลางคัน
- (๒) ผู้บรรลุธรรม ต้องเป็นคนมีปณิธานแน่วแน่
- (๓) ผู้บรรลุธรรม ต้องเป็นคน ที่ ไม่ยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นตัวเราของเรา
- (๔) ผู้บรรลุธรรม ต้องเป็นคนมีจิตเมตตากรุณา
- (๕) ผู้บรรลุธรรม ต้องเป็นคน มีความขยันหมั่นเพียร
- (๖) ผู้บรรลุธรรม ต้องเป็นคน ที่ถือศีลห้า (เป็นอย่างน้อย)
- (๗) ผู้บรรลุธรรม ต้องเป็นคน มีจิตกุศล ทาแต่ความดี หมั่นสร้างกุศล
- (๘) ผู้บรรลุธรรม ต้องเป็นคน รู้จักแยกแยะความชั่ว กับความดี
- (๙) ผู้บรรลุธรรม ต้องเป็นคน มีความอดกลั้น
- (๑๐) ผู้บรรลุธรรม ต้องเป็นคน มีจิตสงบมีสมาธิ

จะเห็นได้ว่า การบำเพ็ญเป็นพระโพธิสัตว์ มี ๓ ระดับ คือ (๑) ระดับต้นหรือ บำเพ็ญอย่าง
ธรรมดาเรียกว่า บารมีระดับต้น (๒) ระดับกลาง ผู้บำเพ็ญจะต้องยอมเสียเลือดเนื้ออวัยวะน้อยใหญ่
เรียกว่า อุบารมี (๓) ระดับสูงสุด ผู้บำเพ็ญจะต้องยอมเสียแม้ชีวิต เรียกว่า ปรมัตถบารมี เป็นความ
เพียร ทางจิตของตนให้แข็งแกร่ง การเป็นพระโพธิสัตว์นั้น ต้องใช้ทุกวินาทีให้เป็นประโยชน์ต่อสัตว์
โลกและต่อตนเอง สมมติว่ากลางวันเราโปรดสัตว์ กลางคืนเราต้องโปรดจิตวิญญาณของเราเอง
พระโพธิสัตว์ไม่เห็นแก่นอน ไม่เห็นแก่กิน ไม่เห็นแก่พูดและไม่เห็นแก่นั่ง

Har Dayal ได้อธิบายหลักการปฏิบัติธรรมขั้นสูงของพระโพธิสัตว์ว่า พระโพธิสัตว์ต้องมี
อารมณ์แห่งความแน่วแน่ ที่จะทำทุกวิถีทางให้จิตวิญญาณของสัตว์โลกสูงขึ้น มีคุณธรรมแห่งการรับ
กระแสโพธิญาณนั้นคืออารมณ์และสัจจะของพระโพธิสัตว์ไม่เห็นแก่นอน เรื่องราวของการแบ่งระดับ
ของบารมีในพระพุทธปรัชญามหายาน ไม่ค่อยมีกล่าวถึงอย่างชัดเจนมากนัก ยกเว้นที่ปรากฏในลังกาว
ตารสูตร ความคิดในลังกาวตารสูตรมีประเด็นคล้ายคลึงกับอรรถาจริยาปิฎกในบางกรณีด้วย แต่
ลักษณะความคิดมิได้สัมพันธ์กันโดยตรง เรื่องของระดับบารมีจึงค่อนข้างเป็นเรื่องที่คัมภีร์ฝ่ายเถรวาท
บาลีให้ความสนใจมากกว่าคัมภีร์มหายาน แนวคิดเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีที่เกี่ยวกับพละ ๕ปรากฏ
ในพระพุทธปรัชญามหายาน มีรายละเอียดไม่แตกต่างจากพุทธปรัชญาเถรวาทมากนัก โดยสามารถที่
จะแบ่งได้เป็น ๑๐ ประเภท เช่นกัน ในแต่ละประเภทจะเน้นหนักในเรื่องของการบำเพ็ญคุณธรรมที่

^๗เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๑.

แตกต่างกัน ปารมิตา ๕ เป็นชั้นบารมีของพระพุทธปรัชญามหายาน มีชื่อธรรมตรงกับพุทธปรัชญาเถรวาทสรวาสตีวาทิน แต่มีประเด็นที่น่าพิจารณาในพุทธปรัชญามหายาน ซึ่งยกเอาคัมภีร์สังฆธรรมปุณฑริกสูตร ที่กล่าวถึงบารมี ๕ ประการเป็นส่วนที่แยกออกมาหรือเว้นปรัชญาปารมิตา เช่น “อชิตกุลบุตรผู้หวังพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ พึงบำเพ็ญปารมิตาทั้ง ๕ สิ้นเวลาแสนโกฏฐิ ปารมิตาทั้ง ๕ คือ

- (๑) ทานปารมิตา
- (๒) ศีลปารมิตา
- (๓) กษานติปารมิตา
- (๔) วีรยปารมิตา
- (๕) ฌยานปารมิตา

ปารมิตา ๖ ในคัมภีร์จรรยาวดาร ได้กล่าวถึงปารมิตาทั้ง ๖ ไว้ได้แก่

- (๑) สมถุติ
- (๒) สัมประชันยะ
- (๓) กษานติ
- (๔) วีรยะ
- (๕) ฌยาน
- (๖) ปรัชญา^๕

พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร) ได้อธิบายถึงพละ ๕ ที่มีอยู่ในสมถุติ สัมประชันยะ เป็นหลักการที่เป็นการเพ่งเล็งทางด้านอบรมจิตใจเป็นสำคัญปารมิตา ๗ ตามคัมภีร์สังฆธรรมปุณฑริกสูตร มีการกล่าวถึงพละ ๕ บ่อยครั้งมาก พละ ๕ ที่ปรากฏในสังฆธรรมปุณฑริกสูตรในชั้นสุดท้ายมี ๗ บารมี คือ

- (๑) ทานปารมิตา
- (๒) ศีลปารมิตา
- (๓) กษานติปารมิตา (ขันติบารมี)
- (๔) วีรชนปารมิตา
- (๕) ฌยานปารมิตา
- (๖) ปรัชญาปารมิตา

^๕Har Dayal, *The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature*, อ้างใน ผดุงพรหม ศุภพันธ์. “การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในพุทธปรัชญาเถรวาทกับพุทธปรัชญามหายาน”. *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,๒๕๒๙, หน้า ๑๙,

(๗) อุปายเภคัลยปารมิตา^๙

ในปารมิตา ๑๐ ในพุทธปรัชญามหายาน คัมภีร์สมัยหลังจำนวนบารมีได้เพิ่มขึ้นจาก ๖ เป็น ๗และเป็นบารมี ๑๐ ประการจะปรากฏหลักพละ ๕ เช่นกัน ดังนี้

๑) ทานปารมิตา (ทานบารมี) คำว่า ทาน แปลว่า การให้ ผู้เป็นพระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญความดี คือ การบริจาคสิ่งของตน คัมภีร์พุทธวงศ์ดังกล่าวเปรียบลักษณะการให้ไว้ว่า จะต้องให้เหมือนกับหมอน้ำที่มีน้ำเต็มถูกคว่ำลง แสดงให้เห็นว่า การให้หรือการบำเพ็ญทานบารมีจะต้องทำด้วยการบริจาคมดไม่มีเหลืออีก พระโพธิสัตว์เมื่อจะให้ทาน จะต้องพิจารณาดังนี้

(๑) ของที่จะให้ต้องเป็นของที่ตีงาม ต้องไม่ให้ของที่เป็นศาสตรา ของหลอกเล่น ของไม่เป็นประโยชน์

(๒) เมื่อจะให้ทานต้องให้แก่ผู้ต้องการ แม้ไม่ได้ขอก็ให้ก่อนที่ผู้ต้องการนั้นจะขอต้องเป็นผู้สละให้อย่างจริงๆ ต้องรู้จักให้พอควรแก่ของที่มียอยู่ ต้องไม่ให้อาหารและน้ำเกินประมาณแก่ผู้ขอที่เจ็บป่วย ให้ของควรแก่คฤหัสถ์แต่คฤหัสถ์ ให้ของควรแก่ของแก่บรรพชิตแต่บรรพชิตไม่ได้ให้เพราะถือมงคล ไม่ได้ให้ด้วยหวังผล เมื่อจะเป็นผู้ยืมแย้มเจรจาไพเราะกับผู้ขอก่อน ไม่ดูถูกผู้ขอ ถ้าจะให้ลูกเมียบ่าวไพร่ ต้องให้เขายินยอมก่อนแล้วจึงให้

๒) ศิลปารมิตา คือศิลปบารมี ศิลที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธปรัชญามหายานแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) กุศลกรรมบถ

(๒) ศิลที่บำเพ็ญเมื่อเป็นคฤหิโพธิสัตว์

(๓) ศิลที่บำเพ็ญเมื่อออกบวชสละบ้านเรือน

คัมภีร์พุทธปรัชญามหายานส่วนใหญ่ เมื่อกล่าวถึงการบำเพ็ญศิล มักจะกล่าวถึงกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นส่วนใหญ่ เพราะมีเนื้อหารครอบคลุมนรายละเอียดความประพฤติได้ทั้งกาย วาจา ใจอยู่ตัว เบ็ดเสร็จ แนวความคิดของพุทธมหายานที่ขยายออกไป จุดประสงค์หลักคือต้องการเน้น การทำทาน การช่วยเหลือผู้อื่น

๓) กษานติปารมิตา ชั้นติบารมี พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญความอดทน อดกลั้นในกรณีต่างๆแต่เดิมปารมิตานี้มิได้มีความสำคัญมากนัก ในคัมภีร์ธรรมสังเคราะห์ได้จำแนกกษานติปามิตาเป็น ๓ ประเภทด้วยกันคือ

(๑) ธรรมนิยานกษานติ การยอมรับความจริงของสภาวะด้วยปัญญา

(๒) ทุกขาทิวาสนากษานติ อดกลั้นต่อความทุกข์ที่เกิดขึ้นในตน

^๙พระเทพมุนี (วิลาศ ญาณวโร), ศาสตราจารย์ด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : สารมวลชน, ๒๕๔๔), หน้า ๖.

(๓) ปโรปการธรรมกษานติดตทนในการที่จะประกอบกิจการช่วยเหลือผู้อื่น

๔) วิรยปารมิตา (วิรยบารมี) วิรยะ หมายถึง ความพากเพียร ความมีพลังที่จะบำเพ็ญธรรม เพื่อให้บรรลุถึงความเป็นพระพุทธรเจ้า เป็นปารมิตาที่สำคัญในอันที่จะก่อพลังในการบำเพ็ญธรรมของ พระโพธิสัตว์ถือเป็นธรรมรากฐาน จนกระทั่งกล่าวว่าที่ใดมีวิรยะที่นั่นก็มีโพธิแล้ว กล่าวว่าเป็นเหตุที่เป็นประธานของธรรมอันเป็นเป็นกุศลทั้งหลายของพุทธการกธรรม ๗ พุทธการกธรรม บางครั้งก็เรียกว่า “โพธิปริปาจนธรรม ” หมายถึง ธรรมสำหรับบ่มเพาะภูมิ เป็นธรรมะที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายผู้ปรารถนาพุทธภูมิจะต้องมุ่งบำเพ็ญ เพื่ออบรมบ่มให้พระพุทธรภูมิ ถึงความแกร่งอบ จึงจะได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธรเจ้า

๕) ธยานปารมิตา ธยานบารมี ธยาน หมายถึงการตั้งมั่นของจิต สภาพที่ยังมนัส คืออธยาตมะ ให้ทรงไว้ชื่อว่า ธยานะ คำว่า ธยาน นี้ในคัมภีร์มหายานใช้เท่ากับคำว่า สมาธิ เมื่อพิจารณาจากความหมายการบำเพ็ญธยานปารมิตาจะทำได้ก็ต่อเมื่อได้สละบ้านเรือน ๓ นับเป็นการแยกพระโพธิสัตว์ออกจากสังคัมในปารมิตานี้การบำเพ็ญธยานปารมิตาในพุทธปรัชญามหายาน หมายถึง การบำเพ็ญสมาธิต่างๆ เพื่อขจัดกิเลสเพื่อให้ได้บรรลุถึงความเป็นจริง ในกรณีนี้ เอช. ดายัล (H. Dayal) ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญธยานไว้เป็น ๓ ขั้นตอนด้วยกันคือ

(๑) ขั้นเตรียมตัวเพื่อบำเพ็ญ ผู้บำเพ็ญจะต้องออกบวชและแสวงหาความวิเวก โดยการเจริญพรหมวิหาร

(๒) ขั้นการบำเพ็ญธยาน ได้แก่ รูปธยาน ๓ อรูปธยาน ๓หรือ สมบัติ ๓และนิโรธสมบัติ ซึ่งเหมือนกับการบำเพ็ญธยานในคัมภีร์ดั้งเดิม

(๓) ขั้นการบำเพ็ญธยานหรือสมาธิของมหายาน คัมภีร์มหายานได้เพิ่มสมาธิ มีชื่อต่างๆมากมายเช่น วัชรโรปมา รัตนมูทรา ประทีปะเตโชวติ ๓ สมาธิเหล่านี้เป็นทางไปสู่ความหลุดพ้นรวมทั้งทำให้มีฤทธิ์อำนาจ เช่น เหาะเหินได้ ช่วยบุคคลผู้เรือแตกได้สามารถทำให้เป็นหนุ่มอยู่เสมอ ธยานปารมิตาของพุทธปรัชญาฝ่ายมหายานจึงกลายเป็นสิ่งที่ลึกล้ำยากแก่การอธิบาย เป็นของที่ผู้สละบ้านเรือนเท่านั้นอาจทำได้ อันเป็นข้อขัดุดมคติทางสังคัมของมหายาน ความข้อนี้แสดงให้เห็นได้ชัดลึกอีกชั้นหนึ่งว่า ธยานปารมิตา ก็คือ หน่วยสมาธิพรหมจรรย์ดั้งเดิมนั่นเอง

๖) ปรัชญาปารมิตา (ปัญญาบารมี) คำว่า ปรัชญา มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า ปัญญาในภาษาบาลี คือ หมายถึงความรู้อย่างยอดเยี่ยม เป็นความรู้ที่รู้สึกซึ่ง อันจะก่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง หรือความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล ความภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงและได้ทำให้แจ้งในบุคคลศุนยตาและธรรมศุนยตา พระโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อมแสวงหาวิชาความรู้ พอใจในการอบรมจิต ให้ประกอบด้วยปัญญาอยู่เสมอ โดยไม่เลือกทำให้ความรู้เป็นคนชั้นใด ท่านเปรียบน้ำใจของ พระโพธิสัตว์ต่อการชวนชวายในปัญญาว่า เหมือนภิกษุผู้บิณฑบาตรับภัตตาหารเพื่อยังชีพยอมไม่เลือก

ตระกูลสูง ต่ำ ไพร่ ผู้ดีของผู้ใ่บาตรณะนั้นในพุทธปรัชญามหายาน ได้เพิ่มอีก ๓ ประการ ถือเป็นปารมิตาเสริม เพื่อให้ครบกับภูมิธรรม ดังขยายภูมิธรรมที่อธิบายในทศภูมิสูตรเพื่อความเข้าใจดังต่อไปนี้

(๑) ประมุขิตาภูมิ คือ ชั้นแห่งความยินดี บันเทิงทั่ว พระโพธิสัตว์จะมีความยินดีที่ได้เห็นตนเองเป็นผู้มุ่งต่อโพธิและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ มีความเคารพต่อการสักการบูชาพระพุทธเจ้ามีความคิดที่จะรักษาคุ้มครองพระธรรมและดำเนินตามพระธรรมของพระตถาคต ในภูมินี้เป็นการเริ่มต้นความคิดของ พระโพธิสัตว์โดยตรง คือ มุ่งบรรลุโพธิและมีเมตตาที่ช่วยเหลือสัตว์โลกเป็นหลัก ในภูมินี้มีการบำเพ็ญทานบารมีเป็นหลักเพื่อขจัดความมัจฉริยะ

(๒) วิมลตาภูมิ คือปราศจากมลทิน หมายถึง มลทินแห่งความเป็นผู้ทุศีล มีความเอื้อเฟื้อ ไม่เห็นแก่ตัว เป็นผู้ประพฤดิแต่สัมมาจริยา ในภูมินี้มีการบำเพ็ญศีลบารมีเป็นหลัก

(๓) ประภาการิภูมิ คือ ชั้นแห่งผู้มีรัศมีแสงสว่าง พระโพธิชั้นนี้จะมีหน้าตาผ่องใสเป็นประกาย มีความเปื้อน่ายต่อโลกียวิสัยอย่างมั่นคง มีความบากบั่นอดทน เพื่อค้นหาความจริงในสิ่งทั้งหลาย รวมถึงอุทิศตนเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยอย่างจริงจัง ในภูมินี้มีการบำเพ็ญขันติบารมีเป็นหลัก

(๔) อรรถจีสมภูมิ คือ ชั้นสุกสว่าง เปล่งรัศมีออกไป พระโพธิสัตว์ชั้นนี้มีความเพียรกล้าในการทำลายความคิดที่ชั่วร้ายออกหมด คือ ไม่ถือตัวถือตนและเพียรกล้าในการบำเพ็ญคุณประโยชน์ต่อผู้อื่น ในภูมินี้มีการบำเพ็ญวิริยบารมีเป็นหลัก

(๕) สุตุรชยาภูมิ แปลว่า เอาชนะได้อยากพระโพธิสัตว์ชั้นนี้ต้องทากิจที่ยาก อย่างเป็นผู้สั่งสอนสัตว์โลกและบำเพ็ญจิตของตนให้แน่วแน่ ในภูมินี้มีการบำเพ็ญฌานบารมีเป็นหลัก

(๖) อภิมุขิภูมิ หมายความว่า มีหน้ามุ่งไปสู่ พระโพธิสัตว์ชั้นนี้ต้องกล้าเผชิญหน้ากับโลกแห่งความเป็นจริงตลอดเวลา มีความเข้าใจในหลักปฏิจจสมุปบาท ในภูมินี้มีการบำเพ็ญปัญญาบารมีเป็นหลัก

(๗) ทูริงคมาภูมิ แปลว่า ไปไกล ไปได้ยาก พระโพธิสัตว์ชั้นนี้ต้องใช้สติปัญญามากมุ่งหาอุบายโดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ ในภูมินี้มีการบำเพ็ญอุบายบารมีเป็นหลัก

(๘) อจภูมิ แปลว่า ผู้ไม่หวั่นไหว พระโพธิสัตว์ชั้นนี้มีความไม่หวั่นไหวเรรวน มีจิตใจแน่วแน่มั่นคงและย่อมรู้ตัวเองว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ภูมินี้ย่อมไม่ตกไปสู่ที่ต่ำอีก เป็นผู้เข้าถึงแดนพุทธเกษตร ในภูมินี้มีการบำเพ็ญปณิธานบารมีเป็นหลัก

(๙) สารุติภูมิ แปลว่า ผู้มีความคิดที่ดีงาม เป็นผู้ปราศจากอคติ มีการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสัตว์โลกทุกถ้วนหน้าพระโพธิสัตว์ชั้นนี้มีปัญญาสมบูรณ์แล้ว รู้ความคิดความปรารถนาทั้งหมดของมวลมนุษย์ สามารถสั่งสอนสรรพสัตว์ให้เข้าถึงนิพพานได้ ในภูมินี้มีการบำเพ็ญพลบารมีหลัก

(๑๐) ธรรมเมฆา หมายเอา ความสูงสุดของธรรม พระโพธิสัตว์ชั้นนี้มีอิสระเสรีไม่ผูกติดกับสิ่งทั้งปวงมีสมาธิและธารณียอยู่เต็มเปี่ยม ประดุจเมฆที่ลอยลอยอยู่เต็มบนท้องฟ้าอย่างเสรี ถึง

ฐานะอันยอดเยี่ยมเท่าเทียมกับพระพุทธเจ้า ได้รับอภิเษกจากพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นพระพุทธเจ้า และสามารถแสดงฤทธิ์ต่างๆได้

ดังจะเห็นได้ว่าพละ ๕ มีปรากฏในปารมิตาเป็นธรรมที่กำหนดไว้ มีคุณสมบัติในเรื่องของการบำเพ็ญความเพียร

๗) อุปายเภคัลยปารมิตา (อุปายบารมี) หมายถึง ความเป็นผู้ฉลาดในการจัดการเรื่องราวต่างๆรวมทั้งความรู้ที่แตกฉาน การมีสมบัติดังกล่าวก็เพื่อจะให้ พระโพธิสัตว์มีความสามารถในการกรู้ออกสั่งสอนชาวโลกผู้มีพื้นฐานต่างๆกันไป ให้สามารถเข้าถึงธรรมที่แท้ได้ ดังนั้น การจะเป็นผู้สามารถสั่งสอนให้เข้าใจนั้น ต้องมี อุปายโกศลอันประกอบไปด้วย

(๑) สังครหวัสดุ (สังคหวัตถุ) ได้แก่ ทาน ปริยาวาทิตา (ปรียวัทย) อรรถจรรยา (อรรถกรรยา) สมานารถตา

(๒) ประติสัมมิท (ปฏิสัมมิทา) ได้แก่ ธรรมประติสัมมิท อรรถประติสัมมิท นิรุกติประติสัมมิท ประติภาณประติสัมมิท

(๓) ธารณี หมายถึง มนต์ที่ใช้ท่องบ่นคุ้มกัน พระโพธิสัตว์ผู้สั่งสอนเทศนาผู้อื่นต้องเป็นผู้ปราศจากภัยอันตราย ธารณีจะเป็นสิ่งที่คุ้มกันพระโพธิสัตว์ให้ปลอดภัย

๘) ประณิธานปารมิตา(ปณิธานบารมี) หมายถึง ความตั้งใจอย่างแน่วแน่ต่อหลักการหรืออุดมการณ์ของตนความตั้งใจมั่นที่จะเป็นพระพุทธเจ้านั้น ย่อมปรากฏในทุกขั้นของการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ ความต้องการเน้นเป็นเหตุให้ยกประณิธานขึ้นเป็นความดีสูงสุด ปณิธานบารมีของพระโพธิสัตว์ ที่ตั้งไว้มี ๓ อย่าง ๗ คือ

(๑) เราจะต้องโปรดสัตว์ทั้งหลายให้หมดสิ้น จะสัตว์เหล่านั้นให้พ้นทุกข์ พระโพธิสัตว์กำหนดรู้ทุกข์แห่งตนแล้ว เอาตนเป็นเครื่องเปรียบเทียบ ย่อมเห็นชัดแจ้งว่า สัตว์เหล่าอื่นก็เต็มไปด้วยทุกข์เช่นกัน เหมือนคนไข้ที่อยู่ในโรงพยาบาลเดียวกัน คือ โลกนี้

(๒) เราจะต้องทำลายกิเลสให้หมดสิ้นและจะช่วยผู้อื่นให้ทำลายกิเลสด้วยเหมือนคนเป็นโรคอยู่ด้วยกัน เห็นพิษร้ายของโรคแล้ว ช่วยการทำลายโรคนั้นเสีย

(๓) เราจะต้องศึกษาพระธรรมทั้งหมดให้เจนจบและช่วยให้ผู้อื่นได้ศึกษาด้วยเปรียบเหมือนการศึกษาวิธีป้องกันและวิธีกำจัด ใครศึกษาล่วงหน้า ไปก่อนต้องพยายามช่วยผู้อื่นที่เริ่มศึกษาภายหลัง

(๔) เราจะต้องบรรลุปุทธภูมิให้จงได้และจะช่วยเหลือผู้อื่นให้บรรลุด้วย เปรียบเหมือนผู้มุ่งการหายโรคด้วยตนแล้ว บรรณาช่วยเหลือผู้อื่นให้หายโรคด้วย

๙) พลปารมิตา (พลบารมี) คือ ความสามารถในการเข้าใจในธรรมตามเหตุผลและความเข้าใจในธรรมที่ตนเองอบรมบำเพ็ญมา หมายถึง กำลังความแน่วแน่ในเรื่องที่ตั้งใจไว้ รวมถึงการที่ได้ฟัง

พระสัทธรรมแล้วมีโยนิโสมนสิการตามแล้วก็ได้บรรลุอนุตตรโพธิญาณ แล้วนาเอาหลักธรรมเพื่อสั่งสอนสรรพสัตว์ให้เข้าถึงความจริง

๑๐) ญาณปารมิตา (ญาณบารมี) หมายถึง ญาณอันเกิดแต่บารมี ๖ เป็นปัญญาในระดับสูง เป็นโลกุตตรปัญญาหรือญาณหยั่งรู้แจ้งในสรรพสิ่งบารมี ๓ ประการนี้ สงเคราะห์เป็นปัญญาบารมีทั้งหมด ดังนั้นบารมีที่สำคัญจึงเหลือเพียง ๖ ข้อข้างต้นเท่านั้น^{๑๐} สรุปว่า ประเภทของพละ ๕ เป็นการบำเพ็ญบารมีของของพระโพธิสัตว์ในพุทธปรัชญามหายาน คือ ปณิธานที่จะนาเวไนยสัตว์ให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏและอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมที่ เกิดจากการเผยแผ่พุทธปรัชญาของเหล่าบรรดาพุทธสาวกในสมัยต่อๆ มา จนกลายเป็นส่วนหนึ่งที่ต้องมีการเสริมแต่งหลักการบางอย่างเพื่อความเหมาะสมและคล่องตัวในการเผยแผ่และเป็นการเรียกศรัทธาจากพุทธบริษัท ด้วยความกรุณาต่อเพื่อนมนุษย์เป็นศูนย์กลางของทุกบารมีธรรม ให้ความ เมตตาต่อผู้อื่นก่อให้เกิดผลดีต่อคุณภาพชีวิตอย่างยิ่ง เพราะหมายถึงการจัดความโกรธและความพยาบาทออกจากจิตใจ ช่วยบรรเทาความเครียดและมีชีวิตอย่างผาสุก การอาศัยความกรุณาต่อผู้อื่นเป็นอันดับแรกแม้กระทั่งว่าสามารถถ่ายโอนความดีของตนให้ผู้อื่นได้ ซึ่งตรงข้ามกับคำสอนของพระพุทธปรัชญายุคแรก จริยธรรมดังกล่าวนี้ทำให้ พระพุทธปรัชญาฝ่ายมหายานเป็นที่สะดุดใจของประชาชน

นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่า พละ ๕ ในการบำเพ็ญบารมีในมหายาน มีการพิจารณาใน ๓ ประเด็นเหมือนในเถรวาท คือ

๑) เป็นผู้ที่มีใจผูกพันอยู่กับการตรัสรู้ ในกรณีนี้ ศาสนิกชนทั้งหลายของนิกายมหายานตั้งใจจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามากกว่าที่จะเป็นพุทธสาวก ในขณะที่บำเพ็ญบารมีอยู่แต่ละชาติ แม้จะมีโอกาสบรรลุอรหัตตภูมิก็ปฏิเสธภาวะนั้น ๒) เป็นผู้ที่มีคุณอันสูงส่ง คือ การตรัสรู้ที่มุ่งหวังเอาไว้ในอนาคต แม้จะต้องลำบากเพียงใดในการบำเพ็ญบารมี ก็ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคนั้น ๓) มีธาตุแห่งความดี ได้แก่ สภาวะจิตของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายจะหมกมุ่นอยู่แต่การช่วยเหลือสัตว์โลกและการทำความดีอื่นๆ ในขณะที่เดียวกัน จิตก็จะรู้แจ้งในสิ่งต่างๆ อย่างง่ายดายตามใจปรารถนาพระคัมภีร์ฝ่ายพระพุทธปรัชญามหายานมิได้กล่าวถึงเรื่องระดับการบำเพ็ญบารมีนี้มากนักและมิได้มีการจัดระดับของการบำเพ็ญที่แน่นอน ลักษณะการแบ่งระดับของปารมิตาในพุทธปรัชญามหายานยังอาจพิจารณาได้จากการแบ่งปารมิตาต่างๆ ออกเป็น ๓ ประการ แต่มักเรียงลำดับสูงสุดไว้ลำดับต้น เช่น ทานปารมิตา ธรรมทานเป็นขั้นสูงสุด แสดงจุดมุ่งหมายโพธิหรือหน้าที่ในอันจะนาสรรพสัตว์ให้พ้นจากสังสารวัฏ อภัยทานแสดงจุดมุ่งหมายคือ ความกรุณาและอามิขทานแสดงความเอื้อเฟื้อแก่ผู้อื่น เพื่อขจัดความยึดถือตัวตน กษานติปารมิตา ธรรมนิยานกษานติเป็นกษานติขั้นสูงสุด เพราะเกิดได้ด้วยปัญญา รู้เห็นยอมรับสภาพธรรมเป็นเรื่องของปัญญาโดยตรงลำดับต่อมาอดทนทุกข์ที่เกิดในตนเองและอดทน

^{๑๐} พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร), ศาสตร์ว่าด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า, อ่างแก้ว, หน้า ๘.

ทุกข์ที่เกิดเมื่อช่วยผู้อื่น แต่พระพุทธปรัชญามหาญาณกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ เบื้องต้นจะต้องบำเพ็ญบารมี ๖ ประการ คือ

(๑) ทานปารมิตา หมายถึง การให้ การบริจาคหรือเสียสละสิ่งของ แม้กระทั่งชีวิตในคราวจำเป็น

(๒) ศีลปารมิตา หมายถึง การปฏิบัติและดำเนินชีวิตตามบทบัญญัติของศีลทั่วไปและรวมทั้ง โพธิสัตว์ศีลด้วย

(๓) กษานติปารมิตา หมายถึง ความสามารถอดทนต่อการใช้อารมณ์ร้ายของผู้อื่น

(๔) วีรยปารมิตา หมายถึง ความเพียรพยายาม

(๕) ธยานปารมิตา หมายถึง การบำเพ็ญสมาธิภาวนาจนได้ฌานระดับสูง

(๖) ปรัชญาปารมิตา หมายถึง ปัญญาในการหยั่งรู้ถึงความเป็นสุญญตาของสิ่งทั้งหลาย ต่อมา ภายหลังคัมภีร์ทศภูมิสูตรได้เพิ่มอีก ๔ ประการเพื่อให้ครบกับภูมิธรรม ๑๐ คือ

(๑) มุทิตาภูมิ พระโพธิสัตว์มีความยินดีในความไร้อำนาจของสัตว์ (ภูมินี้บำเพ็ญหนักในทานบารมี)

(๒) วิมลภูมิ (ปราศจากมลทิน) พระโพธิสัตว์ละสมิถจาริยาได้เด็ดขาด ปฏิบัติแต่ในสัมมาจาริยา (ภูมินี้มีศีลบารมีเป็นใหญ่)

(๓) ประภาคาริภูมิ (มีความสว่าง) พระโพธิสัตว์ทำลายอวิชชาได้เด็ดขาด มีความอดทนทุกประการ (ภูมินี้มีขันติบารมีเป็นใหญ่)

(๔) อรรถจีสมติภูมิ (รุ่งเรือง) พระโพธิสัตว์มีความเพียรในการบำเพ็ญธรรม(ภูมินี้มีวิริยะบารมีเป็นใหญ่)

(๕) ทุรชยาภูมิ (ผู้อื่นชนะยาก) พระโพธิสัตว์ละสภาวะสาวกญาณ กับปัจเจกโพธิญาณ ซึ่งเป็นธรรมเครื่องกั้นพุทธภูมิ (ภูมินี้มีญาณบารมีเป็นใหญ่)

(๖) อภิมุขิภูมิ (มุ่งหน้าต่อทางนิพพาน) พระโพธิสัตว์บำเพ็ญยิ่งในปัญญาบารมีเพื่อรู้แจ้งเห็นชัดในปฏิจจสมุปบาท (ภูมินี้มีปัญญาบารมีเป็นใหญ่)

(๗) ทูรังคมาภูมิ (ไปไกล) พระโพธิสัตว์มีอุบายอันฉลาดแม้บำเพ็ญกุศลน้อยแต่ได้ผลแก่สรรพสัตว์มาก (ภูมินี้มีอุบายบารมีเป็นใหญ่)

(๘) อจลาภูมิ (ไม่คลอนแคลน มั่นคง) พระโพธิสัตว์บำเพ็ญหนักในปณิธานบารมี

(๙) สารุบัติภูมิ พระโพธิสัตว์แตกฉานในอภิญาและปฏิสัมภิทาญาณ (ภูมินี้บำเพ็ญหนักในพลบารมี)

(๑๐) ธรรมเมฆภูมิ พระโพธิสัตว์บำเพ็ญหนักในญาณบารมีมีจิตอิสระ ไม่ติดในรูปธรรม นามธรรม (บำเพ็ญหนักญาณบารมี)

อาจกล่าวได้ว่าพละ ๕ ที่ปรากฏในบารมีทั้ง ๑๐ มหาญาณกล่าวถึงลำดับขั้นของโพธิสัตว์ในการปฏิบัติ เป็นวิธีการกว้างๆ ซึ่งแสดงระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติไปตามลำดับจนถึงขั้นสุดท้ายและบรรลุเป้าหมายและลำดับการบำเพ็ญพละ ๕ ในพุทธปรัชญามหาญาณ สรุปเป็น ๒ กลุ่ม คือ

(๑) การบำเพ็ญเป็นไปตามลำดับและการบำเพ็ญให้บริบูรณ์ก่อนแล้วจึงบำเพ็ญบารมีข้ออื่นต่อไป กลุ่มนี้ได้แก่ มหายานสูตราลังการ

(๒) การบำเพ็ญบารมีทุกบารมีพร้อมกัน แต่ในแต่ละช่วงจะมีบารมีเดียวที่ปรากฏเด่นออกมาเป็นพิเศษกว่าบารมีข้ออื่นๆ กลุ่มนี้ได้แก่ ทศภูมิสูตร

๓.๒.๒ ประเภทพละ ๕ ในการบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์

สุภัทร ปัญญาทีป ได้กล่าวถึง การบำเพ็ญพละ ๕ ซึ่งในจะมีความเกี่ยวเนื่องกับการบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์ มีหลักธรรมประกอบไปด้วย คือ

๑) ทานปารมิตา (ทานบารมี) คำว่า ทาน แปลว่า การให้ ผู้เป็นพระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญความดี ความ คือ การบริจาคสิ่งของตน คัมภีร์พุทธวงศ์ดังกล่าวเปรียบลักษณะการให้ไว้ว่าจะต้องให้เหมือนกับหมอน้ำที่มีน้ำเต็มถูกคว่ำลง แสดงให้เห็นว่า การให้หรือการบำเพ็ญทานบารมีจะต้องทำด้วยการบริจาคมตมามีเหลืออีก ดังนั้น เมื่อพระโพธิสัตว์เมื่อจะให้ทาน จะต้องพิจารณาดังนี้

(๑) ของที่จะให้ต้องเป็นของที่ดีงาม ต้องไม่ให้ของที่เป็นศาสตรา ของหลอกเล่น ของไม่เป็นประโยชน์ที่จะนำไปสู่ความประภพ

(๒) เมื่อจะให้ทานต้องให้แก่ผู้ต้องการ แม้ไม่ได้ขอก็ก่อนที่ผู้ต้องการนั้นจะขอ ต้องเป็นผู้สละให้อย่างจริงๆต้องรู้จักให้พอควรแก่ของที่มีอยู่ ต้องไม่อาหระและน้ำเกินประมาณแก่ผู้ขอที่เจ็บป่วย ให้ของควรแก่คฤหัสถ์แต่คฤหัสถ์ ให้ของควรแก่ของแก่บรรพชิตแต่บรรพชิต ไม่ได้ให้เพราะถือมงคล ไม่ได้ให้ด้วยหวังผล เมื่อจะเป็นผู้ยืมแยมเจรจาไพเราะกับผู้ขอก่อน ไม่ดูถูกผู้ขอ ถ้าจะให้ลูกเมียบ่าวไพร่ ต้องให้เขายินยอมก่อนแล้วจึงให้

๒) ศีลปารมิตา ศีล หมายถึง คุณธรรมพื้นฐานของความซื่อสัตย์และผู้ปกครองฆราวาสผู้นำนับถือทั้งหมด ศีลได้รับการชี้แจงว่ามาจากรากศัพท์ว่า “ศีล ซึ่งมีความหมายว่า ข้อฝีกหัดข้อปฏิบัติ” ฝีกหัด ปฏิบัติ ในที่นี้คือฝีกหัด ปฏิบัติกาย วาจาและใจต้องควบคุม ต้องซักฟอกให้สะอาด บริสุทธึอยู่เสมออย่างต่อเนื่อง เพราะกายสามารถควบคุมชำระให้สะอาดได้โดยการปฏิบัติการงดเว้นจากความชั่วที่ทำลายชีวิตของสัตว์ การลักขโมยและการประพฤตผิดในกาม วาจาสามารถควบคุมและชำระให้บริสุทธึได้โดยการงดเว้นจากการพูดเท็จ พูดคำหยาบ คำไม่สุภาพ คำไม่จริง ไร้เหตุผลและใจ สามารถควบคุมและชำระให้บริสุทธึได้โดยการหลีกเลี่ยงจากความโลภโกรธและความหลง ความเห็นผิดจากคลองธรรม ศีลที่กล่าวถึงในคัมภีร์มหายาน แบ่งออกได้เป็น ๓ ประเด็นด้วยกัน คือ

(๑) กุศลกรรมบถ

(๒) ศีลที่บำเพ็ญเมื่อเป็นคฤหิโพธิสัตว์

(๓) ศีลที่บำเพ็ญเมื่อออกบวชสละบ้านเรือน

คัมภีร์ในฝ่ายพุทธปรัชญามหายานส่วนมากเมื่อกกล่าวถึงการบำเพ็ญพละ ๕ จะครอบคลุมรายละเอียดความประพฤติได้ทั้งกาย วาจาและใจ ความคิดของมหายานต้องการเน้นประเด็น เช่น

การทำความเพียร ศรัทธาและปัญญา เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นก็ย่อมจะทำให้การบำเพ็ญปารมิตานี้มีข้อกำหนดในส่วนนั้นอยู่ด้วย จึงได้เกิดการบำเพ็ญปารมิตของคฤทธิโพธิสัตว์ คือ ปัญหาของคฤทธิโพธิสัตว์และในเมื่อกลับนิยมให้พระโพธิสัตว์ออกบรรพชา จึงได้สร้างปัญญาขึ้น

๓) กษานติปารมิตา (ขันติบารมี) พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญความอดทน อดกลั้นในกรณีต่างๆ แต่เดิมปารมิตานี้มิได้มีความสำคัญมากนัก ต่อมาในคัมภีร์รุ่นหลัง เช่นสมาธิราชสูตร เน้นเรื่องกษานติปารมิตามาก เพราะกษานติเป็นพื้นฐานสำคัญในอันที่จะให้จิตเป็นสมาธิหรือบำเพ็ญชยานปารมิตาได้ พระคัมภีร์ธรรมสังเคราะห์ได้จำแนกกษานติปารมิตาเป็น ๓ ประเภทด้วยกันคือ

(๑) ธรรมนิยานกษานติ การยอมรับความจริงของสภาวะด้วยปัญญา

(๒) ทุกขาธิวาสนากษานติ อดกลั้นต่อความทุกข์ที่เกิดขึ้นในตน

(๓) บิโรปการธรรมกษานติ อดทนในการที่จะประกอบกิจการช่วยเหลือผู้อื่น^{๑๑}

กษานติ ๒ ประการหลังชัดเจนอยู่แล้ว กษานติประเด็นแรกถือเป็นกษานติอย่างสูงสุดเพราะต้องใช้ญาณทัสสนะอันถูกต้องจึงจะมองเห็นธรรมะต่างๆตามความเป็นจริงได้ พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญกษานติประเภทนี้จะศึกษาธรรมะอย่างละเอียดลอออันจะก่อให้เกิดความเสื่อมใสในพระคุณของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ รู้เหตุรู้ผลในทุกสิ่งทุกอย่าง กษานติประเภทนี้แบ่งขึ้นเป็น ๓ ประเภทด้วยกัน คือ

๑) โฆษานุกา กษานติ พระโพธิสัตว์ได้ฟังคำสอนจากผู้ใดผู้หนึ่งแล้วยอมรับคำสอนนั้น

๒) อานุลอมกีก กษานติ พระโพธิสัตว์บำเพ็ญตนตามพระธรรมวินัยและกระทำทบตนตามคำสอนเหล่านั้นได้

๓) อนุปัตติกธรรม กษานติ พระโพธิสัตว์อดทนต่อการประพฤติปฏิบัติตามธรรมแห่งศาสนา บัญญัติอย่างสม่ำเสมอ

ในคัมภีร์โพธิจริยาวตาร ถือว่า “การฝึกหัดอบรมในเรื่องความอดทน นับว่าเป็นการบำเพ็ญบารมีที่สำคัญในเรื่องโพธิจิต ในเรื่องการบำเพ็ญนี้ ท่านศานติเทวะอธิบายว่าความโกรธแค้นเกิดขึ้นง่ายและรุนแรง โดยโทษะอาจทำอันตรายได้ใหญ่หลวงและรวดเร็ว แต่ถ้าผู้ใดเจริญขันติธรรมแล้วอาจระงับโทษจริตได้ง่าย”^{๑๒}

๔) วิริยปารมิตา (วิริยบารมี) วิริยะ หมายถึง ความพากเพียร ความมีพลังที่จะบำเพ็ญธรรม เพื่อให้บรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้า เป็นปารมิตาที่สำคัญในอันที่จะก่อพลังในการบำเพ็ญธรรมของ

^{๑๑}สุภัทร ปัญญาที่ป, พุทธปรัชญาลัทธิพระโพธิสัตว์จากหลักฐานวรรณคดีสันสกฤต, (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๖.

^{๑๒}ส, ศิวรักษ์, ความเข้าใจเรื่องมหายาน, (กรุงเทพมหานคร : ส่องศยาม จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๘๐.

พระโพธิสัตว์ถือเป็นธรรมรากฐาน จนกระทั่งกล่าวว่าที่ใดมีวิริยะที่นั่นก็มีโพธิแล้วกล่าวว่า “เป็นเหตุที่เป็นประธานของธรรมอันเป็นเป็นกุศลทั้งหลายของพุทธการกธรรม พุทธการกธรรม บางครั้งก็เรียกว่า โพธิปริพาจนธรรม ” ซึ่งหมายถึง ธรรมสำหรับบ่มเพาะภูมิ เป็นธรรมะที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายผู้ปรารถนาพุทธภูมิจะต้องมุ่งบำเพ็ญ เพื่ออบรมบ่มให้พระพุทธรูมิ ถึงความแกร่งบ จึงจะได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความคิดในเรื่องการบำเพ็ญปารมิตานี้ก่อให้เกิดการเรียกพระโพธิสัตว์ว่าเป็นวีระบุรุษเพราะเป็นผู้มีความวิริยะอุตสาหะในการที่จะทำในการต่างๆโดยไม่สนใจตนเองว่าเป็นอย่างไร วิริยะมี ๓ ประการด้วยกัน คือ

- (๑) สัมมนาวิริยะ ความเพียรแรกเริ่ม
- (๒) ประโยควิริยะ ความเพียรในการบำเพ็ญ
- (๓) ปรีนิชฐาวิริยะ ความเพียรที่นำไปสู่ความสูงสุด

การแบ่งวิริยปารมิตา ในลักษณะนี้ แบ่งตามช่วงเวลาของการบำเพ็ญจรยาของพระโพธิสัตว์ เอช. ดายัล ได้รวบรวมความคิดเรื่องวิริยปารมิตานี้ไว้เป็น ๓ ประการด้วยกัน คือ

(๑) ความเพียรในการบำเพ็ญความดี พระโพธิสัตว์เป็นผู้ตั้งพระทัยมั่นในอันที่จะไม่ประพลิตินทางชั่วร้ายไม่พอใจต่อคุณความดีที่ทำได้เพียรเล็กน้อย แต่ตั้งพระทัยจะทำความดีให้มากเท่ากับพระโพธิสัตว์ในอดีต มีความพากเพียรที่จะทำความดีอยู่เป็นนิจ

(๒) ความเพียรในการศึกษา (ศึกษาวิริย คำว่า ศึกษาในที่นี้หมายถึง ไตรสิกขาและการหาความรู้อื่นๆที่จะเป็นศิลปะศาสตร์) แต่เดิมในพุทธปรัชญามหายานมิได้สนใจเรื่องนี้มากนัก แต่ต่อมามีการกล่าว พระโพธิสัตว์ต้องเป็นผู้แตกฉานในคำสอนของพระพุทธรเจ้าและมีการกล่าวถึง วิทยาลัย ๕ ประการ คือ พุทธปรัชญา, ธรรมศาสตร์หรือวิชาวิธี, ไวยากรณ์, แพทย์และศิลปหัตถกรรมวิชาเหล่านี้จะช่วยพระโพธิสัตว์ในอันที่จะกลับใจคนให้มาถือพุทธปรัชญา รักษาป่วย และสามารถช่วยหรือผู้อื่นทางวัตถุได้ พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญศึกษาวิริยะจาต้องตั้งใจไม่ย่อท้อและเรียนอย่างมีสมาธิ เพื่อที่จะให้มีความรอบรู้ดังกล่าว

(๓) ความเพียรในการกระทำเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญสัตตวารกกริยาวิริยะเป็นผู้มุ่งมั่งในอันช่วยเหลือผู้อื่น บากบั่นช่วยเหลือจนกระทั่งลุล่วง ไม่กระทำการใดๆครั้งๆ กลางๆ ไม่เกรงกลัวอุปสรรคและภัยอันตราย เป็นผู้เห็นผู้อื่นเสมอตนและเห็นแก่ผู้อื่นก่อนตนเองเมื่อพระโพธิสัตว์ทรงพิจารณาเห็นดังนั้น ก็มีความต้องการช่วยเหลือผู้อื่นแม้สิ่งนั้นจะยากเย็นเพียงไรก็ตาม พระโพธิสัตว์ผู้มีความเพียรดังกล่าว ย่อมสามารถบำเพ็ญธรรมะโดยไม่เหน็ดเหนื่อย มีความสุขในอันจะบำเพ็ญธรรมะเหล่านั้น จึงทำให้พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีพลังในอันที่จะทำความดีอยู่เสมอลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะที่เดิมจากวิริยะของคัมภีร์ดั้งเดิมซึ่งมีความหมายเป็นไปในทางความเพียรเพื่อเพื่อกิเลสโดยแง่เดียว

๕) ฌยานปารมิตา (ฌยานบารมี) ฌยาน หมายถึงการตั้งมั่นของจิต,สภาวะที่ยังมนัส คือ อธิษัตถะให้ทรงไว้ชื่อว่า ฌยานะ คำว่า ฌยาน นี้ในคัมภีร์มหายานใช้เท่ากับคำว่า สมาธิ เมื่อพิจารณาจากความหมายการบำเพ็ญฌยานปารมิตาจะทำได้ก็ต่อเมื่อได้สละบ้านเรือน นับเป็นการแยกพะโพธิสัตว์ออกจากสังคัมในปารมิตานี้ การบำเพ็ญฌยานปารมิตาในพุทธปรัชญามหายานหมายถึง การบำเพ็ญสมาธิต่างๆเพื่อขจัดกิเลสเพื่อให้ได้บรรลุถึงความเป็นจริง ในกรณีนี้ เอช. ดายล์ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญฌยานไว้เป็น ๒ ขั้นตอนด้วยกันคือ

(๑) ขั้นเตรียมตัวเพื่อบำเพ็ญ ผู้บำเพ็ญจะต้องออกบวชและแสวงหาความวิเวก เจริญพรหมวิหาร ๔ พิจารณา

(๒) ขั้นการบำเพ็ญฌยาน ได้แก่ รูปฌยาน ๔ อรูปฌยาน ๔ หรือ สมบัติ ๔ และนิโรธสมบัติ ซึ่งเหมือนกับการบำเพ็ญฌยานในคัมภีร์ดั้งเดิมขั้นการบำเพ็ญฌยานหรือสมาธิของมหายานคัมภีร์มหา คัมภีร์มหายานได้เพิ่มสมาธิ มีชื่อต่างๆมากมายเช่น วัชโรปมา รัตนมูทรา ประทีปะเตโชวตี “สมาธิเหล่านี้เป็นทางไปสู่ความหลุดพ้นรวมทั้งทำให้มีฤทธิ์อำนาจ เช่น เหาะเหินได้ ช่วยบุคคลผู้เรื้อแตกได้สามารถทำให้เป็นหนุ่มอยู่เสมอ ” ฌยานปารมิตของมหายานจึงกลายเป็นสิ่งที่ลึกล้ำยากแก่การอธิบาย เป็นของที่ผู้สละบ้านเรือนเท่านั้นอาจทำได้ อันเป็นข้อขัดุดมคติทางสังคัมของมหายาน ความข้อนี้แสดงให้เห็นได้ชัดอีกขั้นหนึ่งว่า ฌยานปารมิตา ก็คือ หนวยสมาธิพรหมจรรย์ดั้งเดิมนั่นเอง

๖) ปรัชญาปารมิตา (ปัญญาบารมี) คำว่า ปรัชญา มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า ปัญญาในภาษาบาลี คือ หมายถึงความรู้ที่ยอดเยี่ยม เป็นความรู้ที่รู้ลึกซึ้ง อันจะก่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงหรือความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล ความภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงและได้ทำให้แจ้งในบุคคลศูนยตาและธรรมศูนยตา พระโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อมแสวงหาวิชาความรู้ พอใจในการอบรมจิตให้ประกอบด้วยปัญญาอยู่เสมอ โดยไม่เลิอกว่าให้ความรู้เป็นคนชั้นใด ท่านเปรียบน้ำใจของพระโพธิสัตว์ต่อการขวนขวายในปัญญาว่า เหมือนภิกษุผู้บิณฑบาตรับภัตตาหารเพื่อยังชีพ ย่อมไม่เลิอกตระกุลสูง ต่ำ ไพร์ ผู้ดีของผู้ใส่บาตรฉะนั้นในพุทธปรัชญามหายาน ได้เพิ่มอีก ๔ ประการ ถือเป็นปารมิตาเสริม เพื่อให้ครบกับภูมิธรรม ดังขยายภูมิธรรมที่อธิบายในทศภูมิสูตรเพื่อความเข้าใจดังต่อไปนี้

(๑) ประมุขิตาภูมิ คือ ขั้นแห่งความยินดี บันเทิงทั่ว พระโพธิสัตว์จะความยินดีที่ได้เห็นตนเองเป็นผู้มุ่งต่อโพธิและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ มีความเคารพต่อการสักการบูชาพระพุทธเจ้ามีความคิดที่จะรักษาคุ้มครองพระธรรมและดำเนินตามพระธรรมของพระตถาคต ในภูมินี้เป็นการเริ่มต้นความคิดของพระโพธิสัตว์โดยตรง คือ มุ่งบรรลุโพธิและมีเมตตาที่ช่วยเหลือสัตว์โลกเป็นหลัก ในภูมินี้มีการบำเพ็ญทานบารมีเป็นหลักเพื่อขจัดความมัจฉริยะ

(๒) วิมลภาภูมิ คือปราศจากมลทิน หมายถึง มลทินแห่งความเป็นผู้ทุศีล มีความเอื้อเฟื้อ ไม่เห็นแก่ตัว เป็นผู้ประพฤติแต่สัมมาจริยา ในภูมินี้มีการบำเพ็ญศีลบารมีเป็นหลัก

(๓) ประภาคาริฎุมิ คือ ชั้นแห่งผู้มีรัศมีแสงสว่าง พระโพธิชนั้นจะมีหน้าตาผ่องใสเป็นประกาย มีความเปื้อน่ายต่อโลกียวิสัยอย่างมั่นคง มีความบากบั่นอดทน เพื่อค้นหาความจริงในสิ่งทั้งหลาย รวมถึงอุทิศตนเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยอย่างจริงจัง ในภูมินี้มีการบำเพ็ญขันติบารมีเป็นหลัก

(๔) อรรถจีสมภูมิ คือ ชั้นสุกสว่าง เปล่งรัศมีออกไป พระโพธิสัตว์ชั้นนี้มีความเพียรกล้าในการทำลายความคิดที่ชั่วร้ายออกหมด คือ ไม่ถือตัวถือตนและเพียรกล้าในการบำเพ็ญคุณประโยชน์ต่อผู้อื่น ในภูมินี้มีการบำเพ็ญวิริยบารมีเป็นหลัก

(๕) สุทฺรชยาภูมิ แปลว่า เอาชนะได้ยาก พระโพธิสัตว์ชั้นนี้ต้องหากิจที่ยาก ๒ อย่าง คือ เป็นผู้สั่งสอนสัตว์โลกและบำเพ็ญจิตของตนให้แน่วแน่ ในภูมินี้มีการบำเพ็ญอุทานบารมีบารมีเป็นหลัก

(๖) อภิมุขิภูมิ หมายความว่า มีหน้ามุ่งไปสู่ พระโพธิสัตว์ชั้นนี้ต้องกล้าเผชิญหน้ากับโลกแห่งความเป็นจริงตลอดเวลา มีความเข้าใจในหลักปฏิจจสมุปบาท ในภูมินี้มีการบำเพ็ญปัญญาบารมีเป็นหลัก

(๗) ทูรังคมาภูมิ แปลว่า ไปไกล ไปได้ยาก พระโพธิสัตว์ชั้นนี้ต้องใช้สติปัญญามากมุ่งหาอุบายโดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ ในภูมินี้มีการบำเพ็ญอุบายบารมีเป็นหลัก

(๘) อจภูมิ แปลว่า ผู้ไม่หวั่นไหว พระโพธิสัตว์ชั้นนี้มีความไม่หวั่นไหวเรรวน มีจิตใจแน่วแน่นิ่งคงและย่อมรู้ตัวเองว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ภูมินี้ย่อมไม่ตกไปสู่ที่ต่ำอีก เป็นผู้เข้าถึงแดนพุทธเกษตร ในภูมินี้มีการบำเพ็ญปณิธานบารมีเป็นหลัก

(๙) สาธุตีภูมิ แปลว่า ผู้มีความคิดที่ดีงาม เป็นผู้ปราศจากอคติ มีการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสัตว์โลกทุกถ้วนหน้า พระโพธิสัตว์ชั้นนี้มีปัญญาสมบูรณ์แล้ว รู้ความคิดความปรารถนาทั้งหมดของมวลมนุษยชน สามารถสั่งสอนสรรพสัตว์ให้เข้าถึงนิพพานได้ ในภูมินี้มีการบำเพ็ญพลบารมีเป็นหลัก

(๑๐) ธรรมเมฆา หมายถึง ความสูงสุดของธรรม พระโพธิสัตว์ชั้นนี้มีอิสระเสรีไม่ผูกติดกับสิ่งทั้งปวงมีสมาธิและธารณีอยู่เต็มเปี่ยม ประดุจเมฆที่ลอยลอยอยู่เต็มบนท้องฟ้าอย่างเสรี ถึงฐานะอันยอดเยี่ยมเท่าเทียมกับพระพุทธเจ้า ได้รับอภิเษกจากพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นพระพุทธเจ้า และสามารถแสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ภูมิธรรมทั้ง ๑๐ประการนี้ มีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับปารมิตาทั้ง ๔ ที่เสริมเข้ามาเพื่อให้ครบกับภูมิธรรมที่กำหนดไว้ ดังนั้น ลักษณะของปารมิตาทั้ง ๔ นี้ เป็นไปเรื่องคุณสมบัติมากกว่าจะเป็นเรื่องของการบำเพ็ญความดีและมีได้มีความสำคัญเสมอกับ ๖ ประการข้างต้น ดังนี้

๗) อุบายเภาศัลยปารมิตา (อุบายบารมี) หมายถึง ความเป็นผู้ฉลาดในการจัดการเรื่องราวต่างๆรวมทั้งความรู้ที่แตกฉาน การมีสมบัติดังกล่าวก็เพื่อให้พระโพธิสัตว์มีความสามารถในการ

ซึ่งบอกสั่งสอนชาวโลกผู้มีพื้นฐานต่างๆกันไป ให้สามารถเข้าถึงธรรมที่แท้ได้ ดังนั้น การจะเป็นผู้
สามารถสั่งสอนให้เช่นนั้น ต้องมีอุปายโกศลอันประกอบไปด้วย

(๑) สังครหวัสดุ (สังคหวัตถุ) ได้แก่ ทาน ปรียวาทีตา (ปรียวัถย) อรรถจรรยา
(อรรถกริยา) สมานารถตา

(๒) ประติสัมมิท (ปฏิสัมมิทา) ได้แก่ ธรรมประติสัมมิท อรรถประติสัมมิท นิรุกติประ
ติสัมมิท ประติทานประติสัมมิท

(๓) ธารณี หมายถึง มนต์ที่ใช้ท่องบ่นคุ้มกัน พระโพธิสัตว์ผู้สั่งสอนเทศนาผู้อื่นต้อง
เป็นผู้ปราศจากภัยอันตราย ธารณีจะเป็นสิ่งที่คุ้มกันพระโพธิสัตว์ให้ปลอดภัย พระโพธิสัตว์ผู้มีสมบัติ
ทั้ง ๓ ประการนี้ครบ ย่อมจะเทศนาสั่งสอนให้บรรลุจุดหมายตามที่ประสงค์เพราะมีทั้งคุณธรรมที่เข้า
กับผู้อื่น มีความสามารถแตกฉานและมีมนต์ป้องกันภัยอันตรายต่างๆ

๘) ประณิธานปารมิตา (ปณิธานบารมี) หมายถึง ความตั้งใจอย่างแน่วแน่ต่อหลักการหรือ
อุดมการณ์ของตนความตั้งใจมั่นที่จะเป็นพระพุทธเจ้านั้น ย่อมปรากฏในทุกขั้นของการบำเพ็ญตนเป็น
พระโพธิสัตว์ ความต้องการเน้นเป็นเหตุให้ยกประณิธานขึ้นเป็นความดีสูงสุด ปณิธานบารมีของพระ
โพธิสัตว์ ที่ตั้งไว้มี ๔ อย่าง คือ

(๑) เราจะต้องโปรดสัตว์ทั้งหลายให้หมดสิ้น จะสัตว์เหล่านั้นให้พ้นทุกข์ พระ
โพธิสัตว์กำหนดรู้ทุกข์แห่งตนแล้ว เอาตนเป็นเครื่องเปรียบเทียบ ย่อมเห็นชัดแจ้งว่า สัตว์เหล่าอื่นก็
เต็มไปด้วยทุกข์เช่นกัน เหมือนคนไข้ที่อยู่ในโรงพยาบาลเดียวกัน คือ โลกนี้

(๒) เราจะต้องทำลายกิเลสให้หมดสิ้นและจะช่วยผู้อื่นให้ทำลายกิเลสด้วย เหมือน
คนเป็นโรคอยู่ด้วยกัน เห็นพิษร้ายของโรคแล้ว ช่วยการทำลายโรคนั้นเสีย

(๓) เราจะต้องศึกษาพระธรรมทั้งหมดให้เจนจบและช่วยให้ผู้อื่นได้ศึกษาด้วยเปรียบ
เหมือนการศึกษาวิธีป้องกันและวิธีกำจัด ใครศึกษาล่วงหน้า ไปก่อนต้องพยายามช่วยผู้อื่นที่เริ่มศึกษา
ภายหลัง

(๔) เราจะต้องบรรลุพุทธภูมิให้จงได้และจะช่วยเหลือผู้อื่นให้บรรลุด้วย เปรียบ
เหมือนผู้มุ่งการหายโรคด้วยตนแล้ว พรารถนาช่วยเหลือผู้อื่นให้หายโรคด้วย

๙) พลปารมิตา (พลบารมี) คือ ความสามารถในการเข้าใจในธรรมตามเหตุผลและความเข้าใจ
ในธรรมที่ตนเองอบรมบำเพ็ญมา หมายถึง กำลังความแน่วแน่ในเรื่องที่ตั้งใจไว้ รวมถึงการที่ได้ฟัง
พระสัทธรรมแล้วมีโยนิโสมนสิการตามแล้วก็ได้บรรลุอนุตตรโพธิญาณ แล้วนำเอาหลักธรรมเพื่อสั่ง
สอนสรรพสัตว์ให้เข้าถึงความจริง แยกได้เป็น ๒ อย่าง คือ

(๑) จินตามัยพะละ หมายถึง กำลังแห่งความเข้าใจในธรรมตามเหตุผล

(๒) ภาวนามัยพะละ หมายถึง กำลังแห่งความเข้าใจตามที่ทำเพ็ญอบรมมา

๑๐) ชญาณปารมิตา (ชญาณบารมี) หมายถึง ญาณอันเกิดแต่บารมี ๖ เป็นปัญญาระดับสูง เป็นโลกุตตรปัญญาหรือญาณหยั่งรู้แจ้งในสรรพสิ่งบารมี ๔ ประการนี้ สงเคราะห์เป็นปัญญาบารมี ทั้งหมดดังนั้น บารมีที่สำคัญจึงเหลือเพียง ๖ ข้อข้างต้นเท่านั้น^{๑๓}

สรุปว่า พุทธปรัชญามหายานเรียกปณิธานของพระโพธิสัตว์ซึ่งทุกคนเริ่มตั้งปณิธานได้ เหมือนกันเรียกว่ามหายานปณิธาน มี ๔ ประการ คือ ๑) เราจะละกิเลสทั้งหลายให้หมดสิ้น ๒) เราจะ ตั้งใจศึกษาพระธรรมทั้งหลายให้เจนจบ ๓) เราจะโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลายให้สิ้น ๔) เราจะบำเพ็ญตน ให้บรรลุถึงอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ปณิธานทั้ง ๔ ข้อนี้ กล่าวได้ว่าอยู่ในฐานะเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด ของพระโพธิสัตว์และเปรียบเสมือนสิ่งอันเป็นเครื่องกระตุ้นความมุ่งมั่นทะเยอทะยานอันแรงกล้าใน การบำเพ็ญบารมีธรรมของผู้เป็นพระโพธิสัตว์ในพระพุทธรูปปรัชญามหายานและบารมีในพุทธรูปปรัชญา มหายานแต่เดิมมี ๕ ประการและค่อยๆพัฒนาได้รับการเพิ่มจำนวนเป็น ๖ เป็น ๗ และในที่สุดเพิ่ม เป็น ๑๐ ในบารมี ๑๐ บารมี ๖ ประการแรกเป็นบารมีหลัก อีก ๔ ประการหลังเป็นบารมีเสริม สาเหตุที่เกิดการเพิ่มเติมจำนวนบารมีในพุทธรูปปรัชญามหายานนั้น สันนิษฐานต่างกันเป็นสองทาง คือ ๑) ได้อย่างมาแต่บารมี ๑๐ ในพุทธรูปปรัชญาเถรวาท ๒) เป็นการเพิ่มเติมขึ้นเพื่อให้เข้ากับระบบนับสิบ สาเหตุของการเพิ่มจำนวนบารมีมากขึ้นในภายหลังเป็นเพราะวิวัฒนาการความคิดเกี่ยวกับพระ โพธิสัตว์ของมหายานเอง ที่ภายหลังแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์มีอิทธิพลที่สำคัญถือเป็นแนวคิดหลัก ของมหายาน เมื่อพิจารณาคุปารมิตาของมหายานแล้ว จะเห็นว่าปรัชญาปารมิตาได้กล่าวถึงผล ๕ ในทางปัญญา ความเฉลียวฉลาดความมีปัญญาในอันจะสอนผู้อื่นและลักษณะสัพพัญญูขาดหายไป จึง จำเป็นต้องนับเอาอุปายเก่าเข้าเป็นปารมิตา ปณิธานเดิมเข้ามา เพื่อเน้นความตั้งใจช่วยเหลือผู้อื่น ด้วยระยะหลังพระโพธิสัตว์ได้พัฒนานำไปในลักษณะของเทพเจ้า พละและชญาณ อันเป็นคุณสมบัติ สุดท้ายของพระพุทธเจ้า จึงเดิมเข้ามาเพื่อให้พระโพธิสัตว์มีอำนาจเท่าเทียมกับพระพุทธเจ้า เพื่อจะได้ มีอำนาจช่วยเหลือผู้อื่นได้ แม้ยังไม่ได้เป็นพระพุทธเจ้า

๓.๓ คุณลักษณะและความสำคัญของผล ๕

ผล ๕ สำหรับพุทธรูปปรัชญามหายานเป็นการปฏิบัติธรรมเพื่อบำเพ็ญ ให้ถึงจุดมุ่งหมายซึ่ง คุณลักษณะของผล ๕ ในพุทธรูปปรัชญามหายาน ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึง ลักษณะผล ๕ ในการบำเพ็ญ เพียรและลักษณะผล ๕ ที่เป็นจุดมุ่งหมาย ดังนี้

๓.๓.๑ ลักษณะผล ๕ ที่ปรากฏในการบำเพ็ญบารมี

^{๑๓} พระเทพมุนี (วิลาศ ญาณวโร), ศาสตราจารย์ว่าด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : สารมวชน, ๒๕๔๔), หน้า ๖๑.

การบำเพ็ญบารมีในพุทธปรัชญามหายาน โดยส่วนใหญ่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับนิกายเถรวาท คือสอนเรื่องอริยสัจจ์และมีข้อปฏิบัติ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกันคือความหลุดพ้นทุกข์ มีส่วนที่แตกต่างกัน คือ “นโยบายการเผยแผ่กับทั้งวิธีการเผยแผ่เท่านั้นพระพุทธรูปปรัชญาฝ่ายเถรวาท ถือคุณภาพของศาสนิกชนเป็นจุดสำคัญ แต่พระพุทธรูปปรัชญาฝ่ายมหายานถือปริมาณเป็นจุดสำคัญ คือเขาถือว่าเมื่อมีปริมาณมากแล้วคุณภาพก็จะค่อย ๆ ตามมาด้วยการอบรมบ่มนิสัยได้ ฉะนั้นฝ่ายมหายานจึงบัญญัติพิธีกรรมและจารีตแบบแผนต่างๆ ขึ้นชนิดที่ฝ่ายเถรวาทไม่มี เพื่อให้เป็นอุบายโกศลชักจูงประชาชนให้มาเลื่อมใสและมีการลดหย่อนพระวินัยได้ตามกาลเทศะ แนวคิดและหลักธรรมต่างๆ ของพระพุทธรูปปรัชญาดั้งเดิมก็ได้ถูกเปลี่ยนแปลงขึ้น เช่นเรื่องบารมีและหลักธรรมต่างๆ จึงเกิดขึ้นมา ” ในพระคัมภีร์มหายานคำว่า บารมีหรือ ปารมิตาซึ่งมีความหมายว่า “สูงสุด ความเป็นเลิศความสำเร็จ ” แต่เป็นความสูงสุดในธรรมะที่ไม่จำกัดเฉพาะเรื่องการบำเพ็ญธรรมของพระโพธิสัตว์ เท่านั้น (พระครูปริยัติคณานุกรักษ์ (พงษ์สันต์ ศรีสมงาม), ๒๕๔๒, หน้า ๔๑)

ในหมวดบารมี เมื่อกล่าวถึงไม่ปรากฏว่าเป็นการเริ่มหรือเป็นการสิ้นสุดในลักษณะดังกล่าวคงเป็นเพียงการเสนอธรรมะแต่ละข้อให้เห็นว่าเป็นความดีงามพระโพธิสัตว์บำเพ็ญ แม้เมื่อเกิดการจัดภูมิของพระโพธิสัตว์มีการจัดบารมีแบ่งไปตามภูมิต่างๆ ก็มีได้กล่าวบารมีเหล่านั้นมีความดีงามยิ่งหย่อนกว่ากัน ประเด็นที่กล่าวถึงเป็นแค่ความง่ายง่ายของการปฏิบัติ วิวัฒนาการความคิดเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ของมหายานที่ภายหลังแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์มีอิทธิพลที่สำคัญ ถือเป็นแนวคิดหลักของมหายาน เมื่อพิจารณาอุปารมิตาของมหายานแล้วจะเห็นว่าปรัชญาปารมิตานั้น ได้แก่ศูนยตา ประเด็นที่ขาดหายไป คือ ปัญญาความเฉลียวฉลาดความมีปัญญาในอันจะสอนผู้อื่นและลักษณะสัพพัญญูขาดหายไป จึงจำเป็นต้องนับเอาอุบายเก่าเข้าเป็นปารมิตา ปณิธานเดิมเข้ามา เพื่อเน้นความตั้งใจช่วยเหลือผู้อื่น ด้วยระยะหลังพระโพธิสัตว์ได้พัฒนาไปในลักษณะของเทพเจ้า พลและชญาณอันเป็นคุณสมบัติสุดท้ายของพระพุทธเจ้า จึงเติมเข้า มาเพื่อให้พระโพธิสัตว์มีอำนาจเท่าเทียมกับพระพุทธเจ้า เพื่อจะได้มีอำนาจช่วยเหลือผู้อื่นได้ แม้ยังไม่ได้เป็นพระพุทธเจ้าดังนั้น พุทธปรัชญามหายานยอมรับบารมี ๖ ของเถรวาทสรวาสติวาทินและต่อมาเพิ่มจำนวนเป็น ๗ และ ๑๐ ตามลำดับเพื่อให้ครบคุณสมบัติของพระพุทธเจ้ามากกว่าเพื่อแสดงการบำเพ็ญธรรมะและพระ พุทธปรัชญามหายานมีลักษณะของการบำเพ็ญบารมีที่แตกต่างจากพุทธปรัชญาเถรวาทไม่มาก เพราะจุดมุ่งหมายคือการหลุดพ้นและการนาเวไนยสัตว์สู่จุดหมายสูงสุดคือพระนิพพานนั่นเอง

สรุปได้ว่า พละ ๕ ที่เป็นการบำเพ็ญบารมีในพุทธปรัชญามหายาน โดยส่วนใหญ่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับนิกายเถรวาท คือสอนเรื่องอริยสัจจ์และมีข้อปฏิบัติ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกันคือความหลุดพ้นทุกข์

๓.๓.๒ คุณลักษณะที่เป็นหลักธรรมที่เกื้อหนุน

พระพุทธปรัชญาฝ่าย มหายาน มีความเชื่อว่า บุคคลผู้ต้องการสร้างบารมีเพื่อเข้าสู่พุทธภาวะ หรือพุทธภูมิ จะต้องดำเนินตาม “โพธิสัตว์จรียาหรือ โพธิสัตว์มรรค” การปฏิบัติโพธิสัตว์มรรคได้อย่าง สมบูรณ์ จะเข้าถึงพุทธภูมิ มีลักษณะของการบำเพ็ญบารมี ประกอบไปด้วยหลักการและลักษณะ การ ตั้งปณิธานหรือปณิญา การสร้างบารมี ๖ การมีอัปมัญญา ๔ หรือ พรหมวิหารธรรม ๔ และหลักการ ๓ อย่าง พระโพธิสัตว์ต้องมีการอบรมจิตใจด้วยธรรม ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตาและอุเบกขา โดยแผ่ไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่มีขอบเขตจำกัด ไม่มีประมาณ มีความเสมอกันในสัตว์ทั้งปวง ซึ่งคุณธรรมนี้เรียกว่า อัปมัญญาหรืออัปมาณหฤทัย ประกอบด้วย

๑) เมตตา คือ พระโพธิสัตว์จะต้องมุ่งการให้ความสุข ความปรารถนาดีต่อสรรพสัตว์โดยไม่เลือก หน้า

๒) กรุณา คือ พระโพธิสัตว์จะต้องมุ่งการปลดปล่อยความทุกข์ของผู้อื่นให้หมดสิ้น โดยเห็นความ ทุกข์ผู้อื่นเสมอด้วยทุกข์ของตนหรือยิ่งกว่าของตน

๓) มุทิตา คือ พระโพธิสัตว์จะต้องมีจิตใจชื่นชมยินดีต่อความสุขและความสำเร็จของผู้อื่นไม่มีจิต อิจฉาริษยา

๔) อุเบกขา คือ พระโพธิสัตว์จะต้องมีใจเป็นกลาง ไม่มีอคติใดๆและไม่ยึดถือความดีที่ตนได้ทำแล้ว และไม่ปรารถนาการตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้นพระพุทธปรัชญามหายานมีหลักการอยู่ ๓ อย่าง ซึ่งถือว่าเป็น หลักการประจำชีวิต เป็นลักษณะในการดำเนินงานตามคติความเชื่อของพระพุทธปรัชญามหายาน ประกอบไปด้วย

๑) หลักมหาปัญญา คือ พระโพธิสัตว์จะต้องมีปัญญาอันกว้างใหญ่ ประกอบด้วยสติเป็นผู้รู้แจ้งใน หลักธรรม ประการ คือ บุคลศุณยตาและธรรมศุณยตา ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสตัณหาแม้กระทั่ง นิพพานก็ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น

๒) หลักมหากรุณา คือ พระโพธิสัตว์จะต้องเป็นผู้มีจิตใจกรุณาต่อสัตว์ทั้งหลายอย่างไม่มีขอบเขต พร้อมทั้งยินดีสละตนเองเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ แม้บางครั้งจะตกนรกแทนสรรพสัตว์ เพื่อช่วยให้เขาพ้นทุกข์ก็ต้องทำ

๓) หลักมหาอุบาย คือ พระโพธิสัตว์จะต้องมีวิธีการอันชาญฉลาดในการแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้ เข้าถึงสัจธรรม^{๑๔}

สรุปว่า ธรรมที่เกื้อหนุนที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญหรือความสูงสุดในธรรมะพระโพธิสัตว์บำเพ็ญ เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า จะประกอบด้วยหลักมหาปัญญา มหากรุณาและมหาอุบาย

๓.๓.๓ ลักษณะพละ ๕ ที่เป็นจุดมุ่งหมาย

^{๑๔} วุฑฒิน อินทสระ. พุทธปรัชญามหายาน. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคาแหง, ๒๕๔๑), หน้า ๘

พุทธปรัชญาฝ่ายมหายานมีความเชื่อในเรื่องพระพุทธรูปเจ้าระยะแรกเช่นเดียวกับฝ่ายเถรวาท คือ เชื่อว่า พระพุทธรูปเจ้ามีเพียง ๒ กาย คือ ธรรมกาย ซึ่งหมายถึงพระคุณของพระพุทธรูปได้แก่ พระเมตตาคุณ พระปัญญาคุณและพระวิสุทธิคุณ นอกจากธรรมกายก็มี นิรมาณกาย หมายถึงกายเนื้อใน ขณะที่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ มหายานได้แต่งเติมเพิ่มอีกกายหนึ่งเข้าไปคือสัมโภคกายซึ่งเป็น กายของพระพุทธรูปที่สาแดงให้ปรากฏเฉพาะ พระโพธิสัตว์ พระกายนี้เป็นสภาวะทิพย์มีรัศมีรุ่งเรือง แผ่ซ่านทั่วไป พระองค์ยังทรงสถิตบาศวคมนตรีของเรา แม้จะดับขันธปรินิพพานไปแล้ว พุทธบริษัทฝ่าย มหายานเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าและพระโพธิสัตว์ มีเป็นจำนวนมากมายในจักรวาลนี้พระองค์เสด็จมาอุบัติ เพื่อสั่งสอนธรรมอยู่ทั่วไปนับจำนวนไม่ถ้วน แม้ในโลกธาตุของเราจะว่างเว้นจากพระพุทธรูปเจ้าแต่ โลกธาตุอื่น ๆ ก็มีพระพุทธรูปเจ้าองค์อื่น ๆ กำลังสั่งสอนสัตว์โลกโลกธาตุที่พระพุทธรูปเจ้ามาอุบัติเรียกว่า พุทธเกษตร ซึ่งมีหลายแห่ง เช่น พุทธเกษตรของพระพุทธรูปโกสัลชศุรุไวฑูรย์ประภาราชาซึ่งอยู่ทาง ตะวันออกของโลกธาตุ พุทธเกษตรของพระพุทธรูปอภิมภยะมณฑลเกษตรของพระเมตไตรยโพธิสัตว์ใน ดุสิตสวรรค์และสุขาวดี พุทธเกษตรของพระอมิตาภะซึ่งอยู่ทางตะวันตกของโลกธาตุเป็นพุทธเกษตรที่ มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของชาวมหายานเป็นส่วนมากสุขาวดีพุทธเกษตรห่างจากโลกธาตุนี้แสนโกฏิ ผู้ไปอุบัติในพุทธเกษตรนั้นล้วนเป็นอุปาทิทะเกิดขึ้นในดอกบัว ไม่มีทุกข์โศก โรคภัย มีอายุอันนับ ประมาณมิได้ เป็นแดนเสมือนที่พักระหว่าง สังสารวัฏฏ์กับพระนิรวาณ ผู้ไปอุบัติในที่แห่งนี้ล้วนเป็นผู้ เทียงต่อพระนิพพาน แต่ถ้ายังมีกิเลส ติดจากโลกอื่นไปก็จะได้รับการอบรมตัดกิเลสกัน ณ ที่แห่งนี้ การที่ชาวมหายานสร้างความเชื่อในเรื่องพุทธเกษตร อาจเป็นเพราะต้องการปลอบใจมหาชนที่ยัง อยากรมีชีวิตสุขสบาย ไม่ต้องการบรรลุนิพพาน คนส่วนมากคิดว่า การบรรลุนิพพานเป็นการยากยิ่งจึง ต้องสร้างความเชื่อในเรื่องพุทธเกษตรขึ้นมา เพื่อสนองความต้องการของคนบางกลุ่มที่ยังรักความ สะดวกสบาย ทำให้เกิดการตั้งปณิธานไปเกิดในพุทธเกษตรเพื่อเป็นพระโพธิสัตว์และแล้วก็จะบรรลุนิ พพานได้โดยสะดวกไปเอง ซึ่งต่างจากพวกเถรวาท แม้จะเชื่อว่ามิพระพุทธรูปเจ้ามากมายองค์ มี โลกธาตุอื่นๆ ที่นอกเหนือจากโลกธาตุเรา นี้ แต่ไม่ได้สอนให้มีการตั้งปณิธานไปเกิดในพุทธเกษตร การ บรรลุลหุดพันของเถรวาทจึงเป็นไปอย่างรีบเร่งโดยไม่จำเป็นต้องรอไปถึงพุทธภูมิ เพราะต้องใช้เวลา อีกราวนานแสนไกลกว่าจะบรรลुเป็นพระพุทธรูปเจ้าได้ ชาวเถรวาทส่วนมากจึงมุ่งเพียงอรหันตภูมิยาน หรือหนทางที่จะนำมนุษย์ไปสู่การบรรลุลหุดพันในพุทธปรัชญามี ๓ ทาง คือ

๑) สวากยาน คือ หนทางที่นำมนุษย์ให้บรรลุลหุดพันโดยการรู้แจ้งในอริยสัจ ๔เป็นยานของ พระสาวกที่มุ่งเพียงอรหันตภูมิ

๒) ปัจเจกยาน คือ หนทางที่นำมนุษย์ไปสู่การบรรลุลหุดพันโดยการรู้แจ้งในปฏิจจนสมุปบาท ด้วยตนเอง แต่ไม่สามารถสั่งสอนผู้อื่น เป็นยานของพระปัจเจกพุทธเจ้า

๓) โพธิสัตว์ยาน คือ หนทางที่นำมนุษย์ไปสู่การบรรลุลหุดพัน โดยการรู้แจ้งในศูนยตาธรรม เป็นยานของพระโพธิสัตว์ ที่ปรารถนาพุทธภูมิ เป็นพระพุทธรูปเจ้า ไม่ต้องการอรหันตภูมิ เพราะการ

โปรดสัตว์ไม่กว้างขวางเท่ากับการเป็นพระพุทธเจ้า แต่การเป็นพระพุทธเจ้าจะต้องใช้เวลาแสนนาน เป็นกัปป์เป็นกัลป์ขวามหายานจึงปรารถนาเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อช่วยสัตว์โลกทั้งหลายให้พ้นจากความทุกข์ แม้ตนเองอาจต้องทนทุกข์แทนสัตว์เหล่านั้นก็ตาม พระโพธิสัตว์จึงเป็นบุคคลที่มีความเมตตา กรุณาอย่างกว้างขวาง แม้นจะสามารถทำลายกิเลสให้หมดไปในทันทีได้ แต่ก็ไม่ทำเพราะจะช่วยสรรพสัตว์ให้หมดความทุกข์ก่อน แล้วตัวท่านจะเป็นบุคคลสุดท้ายที่บรรลุพุทธภูมิพระโพธิสัตว์จึงเป็นผู้ที่ขวามหายานรู้สึกใกล้ชิดและอบอุ่น สามารถอ่อนน้อมร้องขอสิ่งต่างๆ ได้ตามต้องการ เพราะพระโพธิสัตว์มีหลักการที่ต้องช่วยเหลือสัตว์และอาจรับทุกข์แทนสัตว์ทั้งหลายได้ แม้จะต้องตกรราก็ตาม พระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นที่รู้จักและเป็นผู้ช่วยมนุษย์ให้พ้นจากทุกข์ คือพระอวโลกิเตศวรและพระมหาสถามปราปต์

สรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายของปรัชญามหายาน คือ ปรัชญาภิภรณา โดยในโพธิสัตวจรยา คัมภีร์มหายาน มีแนวความคิดที่สำคัญอยู่ ๔ ประการ คือ ๑) การมีศรัทธา ๒) การตั้งจิตไปสู่ อนุตตรสัมยักสัมโพธิ ๓) การตั้งปณิธานหรือการประกาศความตั้งใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ๔) การบำเพ็ญธรรมเพื่อให้ตนเองมีอำนาจที่จะปฏิบัติได้ตามความตั้งใจที่ประกาศ ออกไป เมื่อเรียงลำดับของ ขั้นตอนในคัมภีร์มหายานทั้งหมดแล้วขั้นตอนของการเป็นพระ โพธิสัตว์จะประกอบด้วย ๑) การเตรียมตัวก่อนโพธิจิตโตตปาท อันได้แก่ โคตร อธิมุक्ति อนุตราบุชา ทั้งนี้ ศรัทธามีส่วนสำคัญเป็น เบื้องต้นเช่นเดียวกับคัมภีร์รุ่นก่อนหน้า ๒) ช่วงโพธิจิตโตตปาท ได้แก่ โพธิจิตโตตปาท การตั้ง ปณิธานและการได้รับพยากรณ์ ๓) การบำเพ็ญธรรมะ ได้แก่ โพธิปักขิยธรรม ปารมิตา ๑๐ ประการ คือ ทาน ศีล กษานติ วิริยะ ฌยาน ปรัชญา อุบายเกาศัลย ประณิธาน พลและชญาณ และ ๔) ผลจา การบำเพ็ญธรรมะเป็นการแสดงถึงภูมิทั้ง ๑๐ ที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญ เป็นขั้นๆและการบำเพ็ญภูมินั้นเรียกว่า “คัมภีร์โพธิจริยาวัตร”

๓.๔ ความหมายของพระโพธิสัตว์

คำว่า “พระโพธิสัตว์” แปลว่า ผู้จะตรัสรู้ คือผู้จะได้ความรู้อย่างเยี่ยมยอด ซึ่งไม่มีความรู้ ชนิดอื่นจะเสมอหรือเยี่ยมกว่า ได้แก่ ความรู้ที่ทำให้ไม่เกิด, ไม่ให้แก่, ไม่ให้ตาย, ไม่ให้ทุกข์ร้อนแม้แต่น้อย ส่วนความรู้ชนิดอื่น เช่นความรู้ในทางโลกสาขาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์ ตรรกศาสตร์ จิตวิทยา วิศวกรรมศาสตร์ หรืออื่น ๆ ก็ตาม จะมีประโยชน์ในขณะที่พลโลกยังมีความต้องการ เมื่อวันหนึ่งโลกหรือสังคมของพลโลกได้เปลี่ยน ทศนคติไป วิชาบางอย่างก็ไร้ค่าไม่มีประโยชน์ก็จะค่อย ๆ ถูกลืมนไปในที่สุด อีกประการหนึ่ง ความรู้ดังกล่าวนั้นถึงแม้จะดีเพียงใดก็ตาม ก็ไม่สามารถที่จะทำให้ สัตว์พ้นจากกฎของธรรมชาติไปได้อันได้แก่

๑. อุตุนิยาม ได้แก่ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณหภูมิ หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง โดยเฉพาะดิน ฟ้า อากาศ น้ำ และฤดูกาล อันเป็นสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์ชาติ

๒. **พีชนิยาม** ได้แก่ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับการสืบพันธุ์ มีพันธกรรม เป็นต้น

๓. **จิตนิยาม** ได้แก่ กฎของธรรมชาติที่เกี่ยวกับการทำงานของจิต

๔. **กรรมนิยาม** ได้แก่ กฎของธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือกระบวนการให้ผลของการกระทำที่มนุษย์ทำได้

๕. **ธรรมนิยาม** ได้แก่ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันแห่งสิ่งทั้งหลาย^{๑๕}

ส่วนพระโพธิสัตว์นั้นเมื่อบำเพ็ญบารมีไปจนถึงที่สุดแล้วก็สามารถข้ามพ้นกฎของธรรมชาติที่วางนี้ไปได้อย่างมีต้องสงสัย

ทำไมเราถึงเรียกบุคคลพิเศษชนิดนี้ว่า “พระโพธิสัตว์” ก็เพราะว่า บุคคลเหล่านี้ล้วนตั้งอยู่ในธรรม ๑๐ ประการ อันได้แก่ บารมี ๑๐ ทศ คือ ทาน, ศีล, เนกขัมมะ, ปัญญา, วิริยะ, ขันติ, สัจจะ, อธิฏฐาน, เมตตา, อุเบกขา ทั้งในระดับต่ำ ระดับกลาง และระดับสูง เราจึงเรียกว่าพระโพธิสัตว์ คือผู้จะตรัสรู้ เพราะคุณธรรมทั้ง ๑๐ ข้อนี้เป็นเครื่องทำให้ได้ความรู้ที่ยอดเยี่ยม คือความรู้ที่ทำให้ไม่เกิด, ไม่ให้แก่, ไม่ให้เจ็บ และไม่ให้ตาย พระโพธิสัตว์นั้นท่านได้แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) **ปัญญาธิกะ** แปลว่า ผู้ยิ่งด้วยปัญญา หมายถึง พระโพธิสัตว์ที่มีปัญญายิ่งกว่าคุณธรรมอย่างอื่น ส่วนคุณธรรมอื่น ๆ เช่น ศรัทธาหรือวิริยะ เป็นต้น ก็มีอยู่ แต่น้อยกว่าปัญญาหรืออ่อนกว่าปัญญา

พระโพธิสัตว์ประเภทนี้บางที่ท่าน ก็เรียกว่า “ปัญญาธิกโพธิสัตว์” หรือ “อุคฺขติตถณฺณ” ซึ่งมีความหมายว่า ผู้ารู้ได้พร้อมกับการยกขึ้นเอ่ย หมายความว่า ถ้าพระโพธิสัตว์ประเภทนี้ได้ฟังธรรมในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง และถ้าต้องการพระอรหันต์ปฏิสัมภิทาญาณ พอพระพุทธเจ้าทรงยกหัวข้อธรรมขึ้นแสดง ก็ารู้ได้ถึงชั้นพระอรหันต์ชนิดนั้นคืออาจสำเร็จพระอรหันต์โดยฉับพลัน ไม่ต้องขยายความแห่งหัวข้อธรรม

๒) **ศรัทธาธิกะ** แปลว่า ผู้ยิ่งด้วยศรัทธา หมายความว่าพระโพธิสัตว์ประเภทนี้มีศรัทธากว่าหรือเข้มแข็งกว่าคุณธรรมอย่างอื่น ๆ เช่นปัญญาหรือวิริยะก็มีอยู่ แต่อ่อนกว่าหรือน้อยกว่าศรัทธา

พระโพธิสัตว์ประเภทนี้บางที่ก็เรียกว่า วิปจิตถณฺณ ซึ่งมีความหมายว่าพอได้ฟังธรรมโดยการจำแนกแจกแจงหัวข้อธรรมก็สามารถที่จะบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้โดยง่าย

๓) **วิริยาธิกะ** แปลว่า ผู้ยิ่งด้วยวิริยะ หมายความว่า พระโพธิสัตว์ประเภทนี้มีวิริยามากกว่าหรือเข้มแข็งกว่าคุณธรรมหรือคุณสมบัติอย่างอื่นทั้งหมด ส่วนคุณสมบัติอย่างอื่น ๆ เช่นปัญญาและศรัทธานั้นก็มีอยู่ แต่น้อยกว่าหรืออ่อนกว่าวิริยะ

^{๑๕}ที่.อ. ๒๔/๔๔/๕๖.

พระโพธิสัตว์ประเภทนี้เรียกอีกอย่างว่า วิริยาธิกโพธิสัตว์ คือผู้ที่พอแนะนำได้ หมายความว่า ถ้าพระโพธิสัตว์ประเภทนี้ต้องการพระอรหันต์ชนิดอภิญญา ก็อาจสำเร็จในขณะที่พระผู้มีพระภาคทรงขยายหัวข้อธรรมโดยพิศดารไปตามลำดับ ^{๑๖}

เมื่อกล่าวโดยสรุป พระโพธิสัตว์ประเภทที่ ๑ มีปัญญาหน้าหน้า ประเภทที่ ๒ มีศรัทธาหน้าหน้า ประเภทที่ ๓ มีวิริยะหน้าหน้า

พระโพธิสัตว์ทั้งสามประเภทนี้เมื่อย่นลงก็เป็น ๒ ได้แก่ อนิยตะ๑ นียตะ๑

อนิยตะ แปลว่า ไม่แน่ หมายความว่า “พระโพธิสัตว์ทั้ง ๓ ประเภทนั้น ถ้าไม่ได้รับพยากรณ์ คือคำยืนยันหรือรับรองจากพระพุทธเจ้าว่า จะได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต นี้เรียกว่า อนิยตโพธิสัตว์ เพราะยังไม่แน่ว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้าหรือไม่ อาจเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า หรือพระสาวกตามที่ได้ตั้งปณิธาน หรือความปรารถนาเอาไว้ อนิยตโพธิสัตว์ แต่ถ้าพระโพธิสัตว์ที่ได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าแล้วเรียกว่า นียตโพธิสัตว์ คือจะต้องมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน”^{๑๗}

๓.๕ คุณสมบัติของพระโพธิสัตว์

๑) สโมธานธรรม ๘ ประการของพระโพธิสัตว์

คุณสมบัติหมายถึง คุณความดี, ลักษณะประจำตัวซึ่งบุคคลต้องมีก่อนที่จะได้ซึ่งสิทธิหรือตำแหน่ง ^{๑๘} ดังนั้น บุคคลผู้ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพระโพธิสัตว์นั้นก็จะต้องมีคุณสมบัติ ซึ่งเรียกว่า “สโมธานธรรม” ซึ่งมีอยู่ ๘ ประการด้วยกัน ธรรมในที่นี้หมายถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เมื่อพร้อมมูลอยู่ในบุคคลใดแล้ว ก็จะทำให้บุคคลผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็น “นียตโพธิสัตว์” อันหมายถึงพระโพธิสัตว์ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ธรรมเหล่านี้ประกอบด้วย

๑. มนุสสตัดิ ต้องเป็นมนุษย์ในชาติที่ตั้งความปรารถนาโพธิญาณและจะได้รับพยากรณ์ คือคำรับรองจากพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งว่า จะได้อุบัติเป็นพระพุทธเจ้าใน

^{๑๖} สุริย์ มีผลกิจ, พระพุทธประวัติ, (กรุงเทพมหานคร บริษัท คอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕๔- ๒๕๕.

^{๑๗} ปู่ แสงฉาย, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน ลูก ส. ธรรมภักดี), หน้า ๒๔๗-๒๕๔.

^{๑๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕๔.

อนาคตกาลสมความปรารถนา จะต้องถือกำเนิดมาเป็นมนุษย์ จะเกิดในกำเนิดอื่นที่มีไข่มนุษย์หรือเป็นเทวดาไม่ได้^{๑๙}

๒. ลิงคสมุปตติ ต้องสมบุรณ์ด้วยเพศ คือเป็นบุรุษพร้อมทุกส่วน จะเป็นหญิง หรือบุรุษที่ไม่สมประกอบ เช่นเป็นกะเทย หรือเป็นคน ๒ เพศ กล่าวคือไม่มีความผิดปกติทั้งทางกายและจิตใจมี เช่นนั้นแล้วความปรารถนาจะไม่สำเร็จ เนื่องจากว่าเพศไม่สมบุรณ์ เพราะเหตุที่เพศหญิงไม่สามารถรับรองพุทธภาวะได้

๓. เหตุ มีเหตุปัจจัยเกื้อหนุน หมายความว่า แม้จะเกิดมา มีเพศสมบุรณ์แล้วก็ตาม แต่ว่ายังจะต้องถึงพร้อมด้วยเหตุที่สามารถเกื้อหนุนให้ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้ เหตุดังกล่าวนี้เป็นเหตุเกื้อหนุนทางจิตใจ อันได้แก่ อินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา จะต้องแก่กล้าและพอเหมาะกันไม่มีสิ่งใดเกินหรือหย่อนกว่ากัน นอกจากนั้นแล้วจะต้องมีอุปนิสัยสามารถสำเร็จพระอรหันต์ได้ เช่นสุเมธดาบสเป็นต้น คือถ้าต้องการจะบรรลุเป็นพระอรหันต์ ก็สามารถเป็นได้ในขณะนั้น

๔. สุตถารทสสนิ ต้องได้พบพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง และได้ทำความดีถวายแก่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งหมายถึงจะต้องได้รับพุทธพยากรณ์คือ คำยืนยันจากพระพุทธองค์ องค์ใดองค์หนึ่งเสียก่อนว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน สุเมธดาบสก็ได้ทอดตัวต่างสะพานถวายแด่พระที่ปิงกรพุทธเจ้าเป็นต้น ตราบใดที่ยังมิได้รับคำพยากรณ์ นั้นก็ย่อมแสดงว่าความปรารถนาทั้งในส่วนที่เป็นทางในที่เรียกว่ามโนทวาร หรือการเปล่งวิเสทที่เรียกว่าวจิตวาร ก็ยังไม่แน่นอนคงเป็นได้เพียงแค่อุปนิสัยปัจจัยเท่านั้น^{๒๐}

๕. ปุพพชชา การบรรพชา หมายถึงในชาตินั้น นอกจากจะได้เกิดมาเป็นมนุษย์มีเพศชาย สมบุรณ์ด้วยเหตุเกื้อหนุนแล้ว ยังต้องถือเพศบวชด้วย ซึ่งหมายถึงต้องเป็นบรรพชิตประเภทใดก็ตาม แต่ให้เป็นประเภทที่มีสัมมาทิฐิหมายถึงเป็นผู้มีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เช่น มีความรู้ความเข้าใจในคุณของพระรัตนตรัย มีความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม กล่าวคือจะเป็นปริพาชกหรือดาบสก็ได้

๖. คุณสมุปตติ มีคุณสมบัติพร้อมมูลหมายความว่า จะต้องมีความพิเศษด้วย แม้จะเป็นนักบวช แต่ก็ยังเป็นนักบวชที่สมบุรณ์ด้วยคุณพิเศษ คือต้องสมบุรณ์ด้วยคุณ คืออภิญาญา ๕ สมบัติ ๘ อภิญาญา ๕ ได้แก่

๑. อธิวิริยาณ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้
๒. ทิพพิสตุยาณ ความรู้ที่ทำให้มีหูทิพย์

^{๑๙}บรรจบ บรรณรุจิ, พระโพธิสัตว์ในนิภายเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๒๙), หน้า ๑๒-๑๔.

^{๒๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

๓. ทิพจักขุญาณ ความรู้ที่ทำให้มีตาทิพย์
๔. เจโตปริยญาณ ความรู้ที่ทำให้รู้ใจคนอื่นได้
๕. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ที่ทำให้ระลึกถึงชาติหนหลังของตนเองได้

ประกอบด้วยสมาบัติ ๘ ได้แก่

๑. ปฐมฌาน
๒. ทุตติยฌาน
๓. ตติยฌาน
๔. จตุตถฌาน
๕. อากาสนัญญายตนฌาน
๖. อากิญจัญญายตนฌาน
๗. วิญญานัญญายตนฌาน
๘. เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน

๗. อธิกาโร ต้องได้ทำความดีอย่างออกกฤต กล่าวคือยอมสละชีวิตของตนเพื่อพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งมาแล้ว และการสละถวายชีวิตนั้นต้องเป็นไปอย่างไม่สะทกสะท้าน อาจหาญ โดยมีโพธิญาณเป็นเป้าหมายอันสูงสุดในชาติสุดท้าย

๘. ฉนทตา ต้องมีความปรารถนา ความพอใจอย่างแรงกล้าในการเป็นพระพุทธเจ้าอย่างเต็มที่ คือไม่ต้องการสิ่งอื่น และยอมทนเหนื่อยยากลำบากในอันที่จะสั่งสมบารมีเป็นระยะเวลาอันยาวนานก็ตามที โดยไม่มีใจย่อท้อต่อการประพฤติกุณงามความดีในทุกชาติที่เกิดมา^{๒๑}

เมื่อองค์คุณเหล่านี้ครบบริบูรณ์แก่ผู้ใดโดยจะขาดข้อใดข้อหนึ่งนั้นไม่ได้เลย เพราะถ้าขาดแล้วก็หมายถึงว่าความปรารถนาของเขาไม่สัมฤทธิ์ผลอย่างแน่นอน ธรรมสโมธาน ทั้ง ๘ ประการหรือองค์ประกอบนี้ต้องมีอยู่ครบ ในบุคคลคนเดียวกัน จะขาดข้อหนึ่งข้อใดไม่ได้ เพราะถ้าขาดแล้วก็หมายถึงว่า ความปรารถนานั้นไม่สัมฤทธิ์ผลอย่างแน่นอน เช่น ดาบสชื่อสุเมธ ได้รับพยากรณ์จากพระที่ปึงกรพุทธเจ้าว่า จักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคดม ในอนาคตกาลอย่างแน่นอน เพราะว่า

๑. สุเมธดาบส เกิดเป็นมนุษย์ในตระกูลพราหมณ์มหาศาลตระกูลหนึ่งในพระนครอมรวดี
๒. เป็นเพศชาย
๓. มีอินทรี ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญาแก่กล้าพอ
๔. สละเพศฆราวาสออกบวชเป็นฤๅษี มีความเห็นถูกต้องตามคลองธรรม
๕. ได้บรรลุลุคคุณวิเศษ คือ สมาบัติ ๘ และอภิญญา ๕

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

๖. ได้เฝ้าพระพุทธเจ้านามที่ปังกร

๗. ได้ทำบุญยิ่งใหญ่ คือทอดตนเป็นสะพานบนเปือกตมให้พระพุทธเจ้าเดินเหยียบข้ามไป

๘. มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าในการปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า

สุเมธดาบสได้มีองค์ประกอบเช่นนี้ จึงได้รับนิยตพยากรณ์ว่า จะได้รับการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน และท่านก็ได้ชื่อว่า เป็น นียตโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ผู้จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน

๒) ขั้นตอนของการเป็นพระโพธิสัตว์

อุดมคติอันสูงสุดตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนานั้นก็คือ การพัฒนาปัญญาของตนเองให้สูงขึ้นไปตามลำดับจนกระทั่งเห็นสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง หรือเห็นกฎของ ปฏิจจสมุปบาทโดยมีเป้าหมายอยู่ที่การหลุดพ้นจากวิภูฏะ ขั้นตอนของการปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “พรหมจรรย์” ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสอยู่เสมอ ๆ ซึ่งจะพบอยู่บ่อยในหลาย ๆ คัมภีร์อันเป็นการยืนยันถึงตรัสรู้ของพระองค์เองว่า “...ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์เสร็จสิ้นลงแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อการไม่มีอีกแล้ว...”^{๒๒}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นนี้ย่อมชี้ให้เห็นถึง จุดมุ่งหมายอันสูงสุดของชีวิตของชาวพุทธก็คือ การบรรลุพรหมจรรย์ หมายถึงการสิ้นภพ สิ้นชาติ โดยไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในวิภูฏะสงสารอันยาวไกลนี้อีกต่อไป การประพฤติพรหมจรรย์ตามหลักคัมภีร์มีหลักการอยู่ ๓ ขั้นตอนอันได้แก่ การเตรียมตัวเข้าสู่การประพฤติพรหมจรรย์ คือ การมีศรัทธา การออกบวช การประพฤติพรหมจรรย์ คือ การบำเพ็ญศีล สมาธิ และปัญญา

ผลของการที่บุคคลปฏิบัติไปตามขั้นตอนย่อมได้รับผลอันสมควรแก่เหตุ กล่าวคือ ชั้นบุคคลธรรมดา หรือปุถุชน ชั้นบุคคลผู้เริ่มปฏิบัติหรือโคตรภูและพระอริยบุคคล ๔ อันได้แก่ พระโสดาบัน, พระสกทาคามี, พระอนาคามีและพระอรหันต์^{๒๓}

ในคัมภีร์อรรถกถาพุทธวงศ์ และอรรถกถาจริยาปิฎก ได้แสดงถึงขั้นตอนของการเป็นพระโพธิสัตว์ไว้ไม่แตกต่างกัน จึงสรุปผลได้ว่า ต้องมีศรัทธา มีอภินิหาร และที่สำคัญจะต้องได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าก่อน และสรุปลงที่บารมี ๑๐ ในชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ในส่วนของอรรถกถาชาดกนั้นท่านได้แบ่งประวัติของพระพุทธเจ้าออกเป็น ๓ ระยะอันได้แก่

^{๒๒} ที.สี. ๙/๑๔๘/๑๑๐.

^{๒๓} ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๙, หน้า ๑๕๙-๑๖๐.

ทูเรนิทาน แปลว่า นิทานในที่ไกล หมายถึงการเริ่มเรื่องของพระมหาสัตว์จำเดิมแต่ทรงบำเพ็ญพระบารมีธรรม ณ ที่ใกล้พระบาทของพระพุทธเจ้าพระนามว่าที่ปังกร จนกระทั่งจุติจากพระชาติเป็นพระเวสสันดรแล้วทรงบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต

อวิทูเรนิทาน แปลว่า นิทานในที่ไม่ไกล หมายถึง การที่พระมหาสัตว์ได้จุติจากดุสิตเทวโลก จนกระทั่งได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

สันติเกนิทาน แปลว่า นิทานในที่ใกล้ หมายถึงการแสดงเรื่องตั้งแต่ตรัสรู้แล้ว เป็นต้นไปแล้วเสด็จไปประทับ ณ นิคมชนบท ราชธานี ประทานพระธรรมเทศนา ทรงบัญญัติพระธรรมวินัย ประดิษฐานพระพุทธศาสนา จนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน^{๒๔}

จากหลักฐานในพระไตรปิฎก รวมถึงอรรถกถา สรุปขั้นตอนของการเป็นพระโพธิสัตว์นั้น ดังนี้

ผู้ที่ได้รับขนานนามว่า “พระโพธิสัตว์” หรือเป็นพระโพธิสัตว์ได้นั้นจะต้องได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งก่อน และการตั้งปณิธาน เช่นสุเมธดาบสได้รับพยากรณ์จาก พระที่ปังกรพุทธเจ้า^{๒๕} และได้ชื่อว่า “นียตโพธิสัตว์”

ในระยะเวลาของการตั้งปณิธานนั้นก็ต้องมีจิตกอร์ปด้วยการตั้งความปรารถนาอย่างแรงกล้า และการได้รับพยากรณ์ ถือว่าเป็นด่านแรกของการเป็นพระโพธิสัตว์ เหตุทั้งสามนี้จะกำเนิดไปอย่างไม่ขาดสายเหมือนการไหลไปของสายน้ำตลอดเวลาที่บุคคลผู้นั้นยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ และเมื่อกระบวนการต่าง ๆ ดังที่ผู้วิจัยได้เสนอไปแล้วในบทนี้ตั้งแต่ต้นครบบริบูรณ์ร่องรอยหรือความเป็นพระโพธิสัตว์ก็ได้เริ่มขึ้นโดยมีต้องสงสัย

๓.๖ การบำเพ็ญธรรม (บารมี) ของพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์นอกจากจะมีคุณสมบัติดังที่ได้กล่าวไว้แล้วนั้น ธรรมสำหรับพระโพธิสัตว์ที่จะต้องประพฤติเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย หรือเพื่อความสมบูรณ์ของพระโพธิสัตว์มีอยู่สามนัยกล่าวคือ

๑. ธรรมอันเป็นจุดหมายหรือเป็นปัจจัยซึ่งถือว่าเป็นเรื่องปกติที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์จะต้องปฏิบัติซึ่งถือว่ามีผลต่อความเป็นพระโพธิสัตว์เนื่องจากว่าเป็นเหตุหนุนอุตมการณ์ของความเป็นพระโพธิสัตว์ ได้แก่ “โพธิ” หรือความรู้ของพระพุทธเจ้า และความกรุณา ธรรมทั้งสองข้อนี้ถือว่าเป็นธรรมพื้นฐานของธรรมหรือเป็นประธานของคุณธรรมอื่น ๆ ที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญต่อไป

^{๒๔} พุ.อ. ๒๘/๑๐/๔.

^{๒๕} พุ.อ. ๔๔/๗๘/๑๑๗.

๒. ธรรมอันเป็นขั้นเตรียมตัวสำหรับพระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญอันเป็นการแสดงจุดยืน หรือ เป้าหมายของการบำเพ็ญธรรมะของพระโพธิสัตว์ อันได้แก่ธรรมต่าง ๆ ที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญในช่วง การตั้งปณิธาน ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวไปบ้างแล้วในเรื่องนี้ในข้างต้น

๓. ธรรมอันเป็นเครื่องแสดงออกของความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ และความกรุณา ซึ่งในทาง ศาสนาเรียกว่า “บารมี” อันเป็นการรวบรวมข้อธรรมต่าง ๆ เช่น ทาน ศีล เป็นต้นซึ่งเป็นการบำเพ็ญ เฉพาะสำหรับโพธิสัตว์ในแต่ละชาติ

พระพุทธศาสนาในฝ่ายเถรวาทนั้น เมื่อพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีไปตามลำดับขั้นตอน จนบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว ในชาติสุดท้ายนั้นพระโพธิสัตว์ก็จะเสด็จออกพรรพชา บำเพ็ญพรหมจรรย์อัน ประกอบด้วยธรรมต่าง ๆ มีโพธิปักขิยธรรม เป็นต้นและก็จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น เจ้าชายสิทธัตถะ เป็นต้น ได้กล่าวถึงประเภทของพระโพธิสัตว์ว่ามีอยู่ ๓ ประเภท ซึ่งการแบ่ง ประเภทของพระโพธิสัตว์ออกเป็นสามดังกล่าวก็ด้วยเหตุผลที่ว่า การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์แต่ ละองค์นั้นแตกต่างกันเมื่อสรุปก็คือ ระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมีจนกระทั่งได้ตรัสรู้ธรรมเร็วหรือช้า กว่ากัน อินทรีย์ธรรม ที่เป็นตัวนำในการตรัสรู้ธรรมมีมากน้อยแตกต่างกันกล่าวคือ ในด้าน ปัญญา ศรัทธา วิริยะ

ดังนั้น ท่านจึงแบ่งประเภทของพระโพธิสัตว์ด้วยเหตุผลข้างต้นดังกล่าวมาแล้วต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะขอเสนอการบำเพ็ญธรรม (บารมี) ของพระโพธิสัตว์ในแต่ละประเภทไปตามลำดับกล่าว คือ อุกขมฤตัญญุโพธิสัตว์ วิปจิตัญญุโพธิสัตว์ ไนยโพธิสัตว์ ดังนี้

๑. **อุกขมฤตัญญุโพธิสัตว์** ได้แก่ พระโพธิสัตว์ประเภทที่มีปัญญามากกว่าศรัทธา หรือที่ เรียกว่า มีปัญญานำหน้า พระโพธิสัตว์ประเภทนี้ใช้ระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมีธรรมน้อยกว่า พระโพธิสัตว์ประเภท ที่ ๒ และที่ ๓ หากจะนับเวลาที่สร้างบารมีมาตั้งแต่ต้นจนกระทั่งสร้างบารมีมา ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

เริ่มแรกแต่เวลาที่คิดอยู่ในใจว่า “เราจักเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งให้ได้ในอนาคต กาล” ได้แต่คิดอยู่ในใจเช่นนี้อย่างเดียว โดยมีได้เปล่งวาจาแต่ประการใดนับเป็นเวลาได้ ๗ อสงไขย

ต่อจากนั้น จึงได้เปล่งวาจาแสดงความปรารถนาว่า “เราจักเป็นพระพุทธเจ้าสักองค์หนึ่ง ให้ได้ในอนาคตกาล” แล้วก็บำเพ็ญบารมีเรื่อยไป พร้อมทั้งเปล่งวาจาปรารถนาอยู่เช่นนี้นับเป็นเวลา ได้ ๙ อสงไขย ต่อมา จึงได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งว่า “จักได้ตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอนในอนาคตกาล” ครั้งแล้วก็ยังบำเพ็ญบารมีเรื่อยมาจนกระทั่งได้ตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้า นับเป็นเวลาได้ ๔ อสงไขย กับเศษอีก ๑๐๐,๐๐๐ มหากัป

เมื่อกล่าวโดยสรุปก็คือ พระโพธิสัตว์ประเภทอุกขมฤตัญญุ จะต้องบำเพ็ญบารมีมา นับตั้งแต่เริ่มแรกที่ถึงความปรารถนาพุทธภูมิ จนกระทั่งถึงการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าสมตามเจตนา

ที่ตั้งความปรารถนาอย่างแรงกล้าเอาไว้ นับเป็นเวลาได้ ๒๐ อสงไขย กับเศษอีก ๑๐๐,๐๐๐ มหา
กัปป์

ถึงแม้ว่าพระโพธิสัตว์อุคฆฏิคฺคิณฺณ จะได้รับพุทธพยากรณ์แล้วก็ตามที แต่ในชาติถัดไปนั้น
ละทิ้งความปรารถนา หรือความตั้งใจนั้นเสีย โดยเห็นว่าการที่จะได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าต้องสร้าง
บารมีอีกนาน ต้องได้รับทุกขุทรมานด้วยการท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารอีกนับชาติไม่
ถ้วน

เมื่อความคิดอย่างนี้เกิดแก่พระโพธิสัตว์แล้ว แล้วในชาตินั้นก็น้อมใจไปในสาวกภูมิตั้งสติ
กำหนดตามกระแสพระสัทธรรมเทศนาอยู่เฉพาะพระพักต์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ทรงพยากรณ์นั้น
พอพระคาถาบทที่ ๓ ยังมีทันจะจบลง ก็จะได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันตสาวกได้โดยพลัน ทั้งยัง
ประกอบไปด้วยปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔ ทั้งนี้เพราะมีบารมีญาณแก่กล้าอยู่แล้วนั่นเอง^{๒๖}

๒. วิปจิตฺตัญญุโพธิสัตว์ ได้แก่พระโพธิสัตว์ประเภทมีศรัทธามากกว่าปัญญา หรือมี
ศรัทธานำหน้า จะต้องใช้เวลาในการบำเพ็ญบารมีนานกว่าพระโพธิสัตว์อุคฆฏิคฺคิณฺณ แต่ก็น้อยกว่า
พระนโยโพธิสัตว์ หากจะนับเวลาที่สร้างบารมีมาตั้งแต่ต้นจนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ก็นับได้
ดังนี้

เริ่มแรกแต่เวลาที่คิดอยู่ในใจว่า “เราจักเป็นพระพุทธเจ้าสักพระองค์หนึ่งให้ได้ในอนาคต
กาล” ได้แต่คิดอยู่ในใจเช่นนี้อย่างเดียว โดยมีได้เปล่งวาจาแต่ประการใดนับเป็นเวลาได้ ๑๔ อสงไขย

ต่อจากนั้น จึงได้เปล่งวาจาแสดงความปรารถนาว่า “เราจักเป็นพระพุทธเจ้าสักพระองค์
หนึ่งให้ได้ในอนาคตกาล” แล้วบำเพ็ญบารมีเรื่อยไป พร้อมทั้งเปล่งวาจาปรารถนาอยู่เช่นนี้ นับเป็น
เวลาได้ ๑๘ อสงไขย ต่อมาจึงได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งว่า “จักได้
ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอนในอนาคตกาล” ครั้นแล้วก็ยังบำเพ็ญบารมีเรื่อยมาจนกระทั่งได้
ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า นับเป็นเวลาได้ ๘ อสงไขย กับเศษอีก ๑๐๐,๐๐๐ มหากัปป์

สรุปได้ว่า พระโพธิสัตว์วิปจิตฺตัญญุ ได้บำเพ็ญบารมีมานับตั้งแต่เริ่มแรกคิดปรารถนาพุทธ
ภูมิ จนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าสมตามมโนปณิธานนั้น นับเป็นเวลาได้ ๔๐ อสงไขย กับเศษ
อีก ๑๐๐,๐๐๐ มหากัปป์

ถึงแม้ว่าพระโพธิสัตว์วิปจิตฺตัญญุ แม้จะได้รับพุทธพยากรณ์อย่างพระโพธิสัตว์อุคฆฏิคฺคิณฺณ
แล้ว แต่ต่อมาหากกลับใจละทิ้งความปรารถนานั้นเสีย โดยเห็นว่า การที่จะได้สำเร็จเป็น
พระพุทธเจ้าต้องสร้างบารมีอีกนาน ต้องได้รับทุกขุทรมานด้วยการท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่
ในวัฏสงสารอีกนับชาติไม่ถ้วน

^{๒๖}บรรจบ บรรณรุจิ, พระโพธิสัตว์ในนิกายเถรวาท, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ,
๒๕๒๙), หน้า ๘๒-๘๔.

เมื่อคิดอย่างนี้แล้ว ในชาตินั้นก็น้อมใจไปในสาวกภูมิตั้งสติกำหนดตามกระแสพระ
 สัทธรรมเทศนาอยู่เฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้าที่ทรงพยากรณ์นั้น พอพระคาถาบทที่ ๔ ยังมีทันจะ
 จบลง ก็จะได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันตสาวกโดยพลันพร้อมทั้งประกอบไปด้วยปฏิสัมภิทาญาณทั้ง
 ๔ ทั้งนี้เพราะมีบารมีญาณแก่กล้าอยู่แล้ว พระโพธิสัตว์ประเภทนี้เมื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วจะ
 ได้รับขนานนามว่า “พระสัทธาธิกพุทธเจ้า”

๓. ไนยโพธิสัตว์ (วิริยาธิกโพธิสัตว์) ได้แก่ พระโพธิสัตว์ประเภทที่มีความเพียรมากกว่า
 ปัญญา ใช้เวลาในการบำเพ็ญบารมีนานกว่าพระโพธิสัตว์สองจำพวกข้างต้น หากจะนับเวลาที่สร้าง
 บารมีมาตั้งแต่ต้นจนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ก็นับได้ดังนี้

เริ่มแรกแต่เวลาที่คิดอยู่ในใจว่า “เราจักเป็นพระพุทธเจ้าสักพระองค์หนึ่งให้ได้ในอนาคต
 กาล” ได้แต่คิดอยู่ในใจเช่นนี้อย่างเดียว โดยมิได้เปล่งวาจาแต่ประการใดนับเป็นเวลาได้ ๒๘ อสงไขย

ต่อจากนั้น จึงได้เปล่งวาจาแสดงความปรารถนาว่า “เราจักเป็นพระพุทธเจ้าสักพระองค์
 หนึ่งให้ได้ในอนาคตกาล” แล้วบำเพ็ญบารมีเรื่อยไป พร้อมทั้งเปล่งวาจาปรารถนาอยู่เช่นนี้ นับเป็น
 เวลาได้ ๓๖ อสงไขย ต่อมา จึงได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งว่า “จัก
 ได้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอนในอนาคตกาล” ครั้นแล้วก็ยังบำเพ็ญบารมีเรื่อยมาจนกระทั่งได้ตรัสรู้
 เป็นพระพุทธเจ้า นับเป็นเวลาได้ ๑๖ อสงไขย กับอีกเศษ ๑๐๐,๐๐๐ กัป

สรุปว่า พระไนยโพธิสัตว์ ได้บำเพ็ญบารมีมานับตั้งแต่เริ่มแรกคิดปรารถนาพุทธภูมิ
 จนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าสมตามปณิธานที่ได้ตั้งเอาไว้ในวันนั้น ก็เป็นเวลา ๘๐ อสงไขย กับเศษ
 อีก ๑๐๐,๐๐๐ มหากัป

พระไนยโพธิสัตว์ ก็เหมือนกับพระโพธิสัตว์สองจำพวกที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น คือ แม้จะได้
 รับคำพยากรณ์จากสำนักของพระพุทธเจ้าแล้ว แต่ต่อมากลับใจเสีย คือ ละทิ้งความปรารถนาอันนั้น
 เสีย โดยมีความคิดเห็นว่า การที่จะได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าต้องสร้างบารมีอีกนานต้องได้รับทุกข
 ทรมานด้วยการท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารอีกนับชาติไม่ถ้วน

เมื่อมีความคิดอย่างนี้ในชาตินั้นก็น้อมใจไปในสาวกภูมิตั้งสติกำหนดตามกระแสพระสัทธรรม
 เทศนาอยู่เฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ทรงพยากรณ์ เมื่อจบพระคาถา ๔ บาทแล้วได้ฟัง
 อรรถาธิบายแห่งพระคาถานั้นโดยพิศดาร ก็จะได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันตสาวกได้โดยพลัน ทั้งยัง
 ประกอบไปด้วยปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔ ทั้งนี้เพราะมีบารมีญาณแก่กล้าอยู่แล้ว และเมื่อพระโพธิสัตว์
 ประเภทนี้ ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วก็จะได้รับขนานพระนามว่า “พระวิริยาธิกพุทธเจ้า” ^{๒๗}

ถึงแม้ว่าพระโพธิสัตว์ทั้งสามประเภทนี้จะแตกต่างกันในการบำเพ็ญบารมีธรรมโดย
 ระยะเวลาและความอ่อนแก่ของอินทรีย์ธรรมที่หนุนให้ได้ตรัสรู้ธรรม แต่เมื่อว่าโดยโพธิญาณ (ความรู้

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕-๘๗.

ที่ทำให้เป็นพระพุทธรเจ้า) ก็เสมอเหมือนกัน คือ ท่านได้รู้ร้อยสี่ ๔ อันได้แก่ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และ มรรค เท่าเทียมกันไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันในด้วยความรู้ที่พระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ทรงตรัสรู้ เพื่อถ่าย แก่การการทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า “กัปป” ผู้วิจัยขออธิบายเพิ่มเติมเพื่อประโยชน์แก่ผู้ใคร่ศึกษา ต่อไป

๓.๗ หลักธรรมของพระโพธิสัตว์ที่ต้องบำเพ็ญ (วิริยบารมี)

โดยธรรมชาติของมนุษย์นั้น เมื่อตั้งใจจะทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็ย่อมจะต้อง ตั้งเป้าหมาย หรือมีจุดมุ่งหมายด้วยกันทั้งหมด เป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายนี้ก็คือ “ผลสำเร็จ” ของกิจ นั้น ๆ ซึ่งเกิดจากการกระทำอย่างตั้งใจเพื่อจะไปสู่จุดหมายที่ตนตั้งเอาไว้

พระโพธิสัตว์ หรือมหาสัตว์ก็เช่นเดียวกัน ย่อมมีอุดมคติของชีวิตอยู่ที่การตรัสรู้เป็น พระพุทธรเจ้า แต่ก่อนที่จะถึงขั้นนั้นมิใช่เพียงแค่จินตนาการเอาแล้วก็จะสำเร็จ พระองค์จะต้องฟันฝ่า อุปสรรคนานาประการด้วยความมุ่งมั่นอย่างไม่ท้อถอย โดยมีหลักธรรมคอยช่วยประคับประคองช่วย ให้ความฝันของพระองค์เป็นจริง หลักธรรมที่เวลานี้ก็คือ “อุดมคติ” หรือ “ปรัชญาชีวิต” หรือ “บารมี” ก็เรียก ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรม หรือเป็นคุณธรรมประจำใจของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายอันมีอยู่ด้วยกัน

๑๐ ประการที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญเพียร ในส่วนของพละ ๕ (วิริย) มีอธิบายว่า

วิริยะ คือความเพียรบากบั่นก้าวไปข้างหน้าไม่ท้อถอยในการระงับบาปทุจริต มิให้เกิดขึ้น แล้วก็จะเสีย และพยายามบำเพ็ญเพียรในทางที่ดีที่ชอบให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และจะต้องเป็นความ พากเพียร ความพยายาม การกระทำอย่างต่อเนื่องถูกต้อง คือเป็นสัมมาทิฏฐิด้วย ซึ่งเรียกว่า “สัมมัตถะ” ซึ่งมีอยู่ ๔ ข้อ

๑. สัจจระธาน เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้น เพียรระวังไม่ทำบาป
๒. ปหานปธาน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรเลิกละไม่กระทำบาปอีกต่อไป
๓. ภาวนาปธาน เพียรทำบุญให้เกิดให้มีขึ้นให้ได้
๔. อนุรักษณาปธาน เพียรรักษาการทำบุญไว้ให้ต่อเนื่องอย่างให้ขาดตอน

สำหรับในการบำเพ็ญวิริยะบารมีของพระโพธิสัตว์นั้นเรื่องที่เกี่ยวข้องที่รู้จักของประชาชน คนไทยกันอย่างกว้างขวางก็คือ พระมหาชนก, กัณหาชก เป็นต้น ^{๒๘}

สรุปว่า การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระชาติต่าง ๆ นั้น จะสังเกตได้ว่า พระโพธิสัตว์ นั้นได้บำเพ็ญบารมีธรรมมาเป็นลำดับขึ้น จากง่ายที่สุดมาสู่ความยากที่สุด ซึ่งถือว่าเป็นวิวัฒนาการ ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายบนโลกใบนี้ต่างก็ต้องมีวิวัฒนาการที่แตกต่างกันออกไป และเป็นที่น่าสังเกตอีก อย่างหนึ่งก็คือว่า การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในแต่ละชาตินั้นก็แตกต่างกันไปแต่ที่เหมือนกันก็

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐-๒๔.

คือการบำเพ็ญคุณงามความดี เริ่มตั้งแต่มีสติปัญญาน้อยจนกระทั่งมีสติปัญญาสุขุมลุ่มลึก จากความเป็นสัตว์ดุร้าย นกลายเป็นสัตว์ที่มีความเมตตากรุณา, จากความโลภมากจนถึงขั้นเป็นมหาโจร, จากยากจน กลายมาสู่ความเป็นเศรษฐี, และก้สละทรัพย์ออกบวช จากคนที่มักมากในกาม จนถึงขนาดยอมประพาศพิศดารข้อ ๓ มาสู่ การบริจาคนบุตร และภริยาให้เป็นทาน ละกามออกบวชเพื่อ ความสงบและหลุดพ้นจากโลกียวิสัยในที่สุด จากขั้นตอนต่าง ๆ นี้ก็เห็นว่าเป็นการวิวัฒนาการของผู้ที่มีอุดมคติในชีวิตอย่างแท้จริง คุณธรรมทั้งหมดนี้ล้วนมีอยู่ในพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ แต่อาจจะ มีข้อใดมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับ การเสวยพระชาติของพระโพธิสัตว์ในแต่ละชาติ และพระโพธิสัตว์จะต้อง บำเพ็ญเพื่อให้ความเข้มข้นของบารมีทั้ง ๑๐ ข้อนี้สมบูรณ์อย่าง ไม่ขาดสายจนกว่าจะได้บรรลุเป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในที่สุด

บทที่ ๔

เปรียบเทียบหลักผล ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับพุทธปรัชญามหายาน

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้ทำการเปรียบเทียบหลักผล ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับพุทธปรัชญามหายาน” ซึ่งมีประเด็นที่จะได้นำมาเปรียบเทียบ ดังนี้

๔.๑ เปรียบเทียบความหมายหลักผล ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน

๔.๒ เปรียบเทียบประเภทหลักผล ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน

๔.๓ เปรียบเทียบคุณลักษณะและความสำคัญผล ๕ พุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน

๔.๑ เปรียบเทียบความหมายผล ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน

ผล ๕ มี ๕ ประการ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นหมวดธรรมอย่างเดียวกับอินทรีย์ ๕ ที่เรียกว่า ผล เนื่องจากธรรมหมวดนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีจิตเข้มแข็ง ไม่หวั่นไหวในอกุศลธรรม ต่างๆ คือ ความไม่เชื่อ ความเกียจคร้าน ความขาดสติ ความฟุ้งซ่าน ความไม่รู้ จากความหมายนี้ทำให้ทราบว่าผู้จะบรรลุธรรมได้ต้องมีธรรมหมวดนี้จนถึงขั้นกล้าแข็ง สามารถปิดกั้นอกุศลธรรมต่างๆ ในพุทธปรัชญาเถรวาท ผล ๕ คือ กำลัง ๕ ประการ หมายถึง กำลังที่เป็นคุณธรรมที่ทำให้จิตเข้มแข็ง ไม่หวั่นไหวในอกุศลธรรมต่าง ๆ กำลังแรงความเข้มแข็งที่ทำให้ข่มขจัดได้แม้แต่กำลังแห่งมารทำให้สามารถดำเนินชีวิตที่ติงามปลอดภัยโปร่งเป็นสุข บำเพ็ญกิจด้วยความบริสุทธิ์และเต็มที่ไม่มีกิเลสหรือความทุกข์ใด ๆ จะสามารถปีบคั้นครอบงำ ได้แก่ วิมุตติ ความหลุดพ้น หมดสิ้นอาสวะ หรืออรหัตผล มี ๕ ประการ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นหมวดธรรมอย่างเดียวกับอินทรีย์ ๕ ที่เรียกว่า ผล เนื่องจากธรรมหมวดนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีจิตเข้มแข็ง ไม่หวั่นไหวในอกุศลธรรมต่าง ๆ คือ ความไม่เชื่อ ความเกียจคร้าน ความขาดสติ ความฟุ้งซ่าน ความไม่รู้ จากความหมายนี้ทำให้ทราบว่าผู้จะบรรลุธรรมได้ต้องมีธรรมหมวดนี้จนถึงขั้นกล้าแข็ง สามารถปิดกั้นอกุศลธรรมต่าง ๆ

ธรรม ๕ อย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ ๕ (ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตนcontrolling faculty) ที่เรียกว่า อินทรีย์ เพราะความหมายว่า เป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่แต่ละอย่างๆ ของตน คือเป็นเจ้าการ ในการครอบงำเสียซึ่งความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงตามลำดับ ที่เรียกว่า ผล เพราะความหมายว่า เป็นพลังทำให้เกิดความมั่นคง ซึ่งความไร้ศรัทธาเป็นต้น แต่ละอย่าง จะเข้าครอบงำไม่ได้

ผล ๕ ในพุทธปรัชญามหายาน หมายถึง หลักธรรมที่เป็นกำลังในการบำเพ็ญบารมี และการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ เพื่อความหลุดพ้น ช่วยคนมุ่งสู่อรหัตภูมิซึ่งรู้แจ้งในอริยสัจ สู่ความเป็น

พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์จะเป็นผู้มีน้ำใจกว้างขวาง ประกอบด้วยผล๕ในการบำเพ็ญพระมหากรุณาในสรรพสัตว์ และเป็นผู้มีปัญญา ก้าวล่วงอหัตถภูมิ เป็นโพธิสัตว์ยานเป็นการสร้างเหตุอันมีพุทธภูมิเป็นผล ปราถนาตนเป็นพระโพธิสัตว์ในปรัชญามหายานนั้น คือ พระโพธิสัตว์ที่ได้สร้างบารมีมาด้วยการช่วยสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์

จากการศึกษาความหมายผละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับพุทธปรัชญามหายาน ซึ่งทำให้เห็นถึงความต่าง มีประเด็นในการเปรียบเทียบไว้ ดังตาราง ต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑ เปรียบเทียบความต่างความหมายผละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน

พุทธปรัชญาเถรวาท	พุทธปรัชญามหายาน
ผละ ๕ หมายถึง หลักธรรมที่เป็นกำลังในการบำเพ็ญทำให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง ซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่ละอย่างจะเข้าครอบงำไม่ได้ เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ โดยความหมายว่า เป็นเจ้าการในการครอบงำเสีย ซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่ละอย่าง คือ ความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงมกยตามลำดับ	ผละ ๕ หมายถึง หลักธรรมที่เป็นกำลังในการบำเพ็ญเพียรของพระโพธิสัตว์ เพื่อให้ได้พระโพธิญาณ คือ ญาณเป็นเครื่องรู้ร้อยสัจ อันได้แก่ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค หรือผู้ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า ผละ ๕ ตามความหมายที่ได้จากพระจริยวัตรต่างๆ คือ ผู้ที่ทำการที่ทำได้ยาก เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ผู้ที่ยอมทุกข์ทรมานจากทุกข์

สรุปได้ว่า ผละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง หลักธรรมที่เป็นกำลังในการบำเพ็ญมีองค์ธรรม ๕ ประการ ประกอบด้วย หลักศรัทธา คือ ความเชื่อ หลักวิริยะ คือ ความเพียร หลักสติ คือ ความระลึกได้ หลักสมาธิ คือ ความตั้งจิตมั่น และหลักปัญญา ในการรู้แจ้งร้อยสัจ ๔

ผละ ๕ ในพุทธปรัชญามหายาน หมายถึง หลักธรรมที่เป็นกำลังในการบำเพ็ญบารมี และการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ เพื่อความหลุดพ้น อันได้แก่ ยานของพระสาวกที่มุ่งสู่อหัตถภูมิซึ่งรู้แจ้งในร้อยสัจ๔ เพื่อข้ามพ้นวัฏสงสาร

๔.๒ เปรียบเทียบประเภทผละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน

ประเภทของผละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาท มี ๕ ประเภท คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทริย์ สมาธิินทรีย์ ปัญญาินทรีย์ ซึ่งในแต่ละประเภทจะมีใจความสำคัญ คือ

๑) หลักศรัทธาผลที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ คือ กำลังศรัทธาที่เกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุอื่น และศรัทธาที่เป็นเหตุไปสู่ความดับทุกข์ ทำให้เกิดวิชาวิมุตติ ซึ่งวิชาและวิมุตติ คือ ความหลุดพ้นหรือความดับทุกข์เป็นไปตามลำดับตั้งแต่การได้คบสัสตบุรุษ การได้ฟังสัทธรรม โยนิโสมนสิการ สติสัมปชัญญะ สारวมอินทรีย์ สุจริต ๓ สติปฏิฐาน ๔ โพชฌงค์ ๗

๒) หลักวิริยผลที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ปรากฏในโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๗ หมวด โดยมีชื่อแตกต่างกัน คืออาตปปี, สัมมปธาน, วิริยาสมาธิ, วิริยอินทรีย์, วิริยผละ, วิริยสัมโพชฌงค์, และสัมมาวายามะ วิริยะที่เป็นเหตุให้เกิดวิริยผล ได้แก่ อาตปปี สัมมปธาน วิริยาสมาธิ วิริยอินทรีย์ และวิริยะที่เป็นผลจากวิริยผล ที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ ได้แก่ วิริยสัมโพชฌงค์ และสัมมาวายามะ

๓) หลักสติผลที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ คือกำลังสติที่เกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุอื่น คือ การได้คบสัสตบุรุษ การได้ฟังสัทธรรม เกิดศรัทธา เกิดโยนิโสมนสิการ เกิดสติสัมปชัญญะ เกิดการสාරวมอินทรีย์ เกิดสุจริต ๓ เกิดสติปฏิฐาน ๔ เกิดโพชฌงค์ ๗ และเกิดวิชาวิมุตติ ซึ่งวิชาและวิมุตติ คือ ความหลุดพ้นหรือความดับทุกข์

๔) หลักสมาธิผลที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ คือ หลักและวิธีการปฏิบัติสมาธิที่เป็นการฝึกจิตเพื่อไปใช้ในทางปัญญา และปัญญาจะไปชำระจิตให้หมดกิเลสได้ การหมดกิเลสก็คือการหมดทุกข์ ซึ่งหลักสมาธิผลสงเคราะห์เข้าในหลักการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาในพระพุทธศาสนา

๕) หลักปัญญาผลที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ คือ ปัญญาที่อยู่ในโพธิปักขิยธรรม ที่มีลักษณะรู้ถึงความเกิดความดับแห่งสังขารทั้งหลาย และปัญญาในอริยสัจ

ประเภทผล ๕ ในปรัชญามหายาน เน้นวิธีการหลุดพ้นด้วยศรัทธา ผู้บำเพ็ญวิริยผลจะต้องเพียรป้องกันตนเองจากบาปอกุศลต่าง ๆ สติผลกำลังแห่งความระลึกเข้าใจในธรรมตามเหตุผลสมาธิผลของของพระโพธิสัตว์สงบภายในตน ไม่ว่าจะเป็ฃกายวิเวก จิตวิเวก และอุปวิเวก ปัญญาผลปัญญาคือความเห็นแจ้งในกุศลและอกุศล ซึ่งถือว่าเป็นบูรณาการด้วย มุงการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ก่อน เพื่อให้คุณธรรมเกิดความบริบูรณ์และแก้กล้าอันเป็นการเตรียมความพร้อมที่จะบรรลुพระสัพพัญญุตญาณและบุคคลผู้จะได้ชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์นั้น ต้องถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติเบื้องต้นแห่งการทำให้เป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งเรียกว่า "อัฐธัมมสโมธาน" คือ การประชุมรวมกันของธรรม ๘ ประการ ประเภทของผล ๕ เป็นการบำเพ็ญบารมีของของพระโพธิสัตว์ในพุทธปรัชญามหายาน คือ ปณิธานที่จะนำเวไนยสัตว์ให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏ และอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมที่ เกิดจากการเผยแผ่พุทธปรัชญาของเหล่าบรรดาพุทธสาวกในสมัยต่อๆ มา จนกลายเป็นส่วนหนึ่งที่ต้องมีการเสริมแต่งหลักการบางอย่างเพื่อความเหมาะสมและคล่องตัวในการเผยแผ่ และเป็นการเรียกศรัทธาจากพุทธบริษัท ด้วยความกรุณาต่อเพื่อนมนุษย์เป็นศูนย์กลางของทุกบารมีธรรม ให้ความ เมตตาต่อผู้อื่น ก่อให้เกิดผลดีต่อคุณภาพชีวิตอย่างยิ่ง เพราะหมายถึงการขจัดความโกรธและความพยาบาทออกจาก

จิตใจ ช่วยบรรเทาความเครียด และมีชีวิตอย่างมีความสุข การอาศัยความกรุณาต่อผู้อื่นเป็นอันดับแรก แม้กระทั่งจะสามารถถ่ายโอนความดีของตนให้ผู้อื่นได้ ซึ่งตรงข้ามกับคำสอนของพระพุทธปรัชญายุคแรก จริยธรรมดังกล่าวนี้ทำให้ พระพุทธปรัชญาฝ่ายมหายานเป็นที่สะดุดใจของประชาชน

จากการศึกษาประเภทผละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับพุทธปรัชญามหายาน ซึ่งทำให้เห็นถึงความต่าง มีประเด็นในการเปรียบเทียบไว้ ดังตาราง ต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๒ เปรียบเทียบความต่างประเภทของผละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน

พุทธปรัชญาเถรวาท	พุทธปรัชญามหายาน
ประเภทที่เป็นอินทรีย์ผละ ประกอบด้วย สัทธาผละ หรือสัทอินทรีย์ วิริยผละหรือวิริยอินทรีย์ สติผละ หรือสติอินทรีย์ สมาธิผละหรือสติอินทรีย์ ปัญญาผละหรือปัญญาอินทรีย์ และประเภทของการบำเพ็ญบารมีการทำงาน สร้างความเพียร ตามระลึก มั่งคั่ง และเจริญปัญญา เป็นต้น	ประเภทการบำเพ็ญบารมี เน้นเรื่องการช่วยเหลือผู้อื่น เน้นการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ก็สามารถทำประโยชน์ให้กับตนเองและสังคมส่วนรวมได้เป็นอย่างดี จากการศึกษาจะพบว่า พระคัมภีร์ทางพระพุทธปรัชญาฝ่ายมหายานมิได้กล่าวถึงผละ ๕ ไว้มากนัก และมีได้มีการจัดระดับผละ ๕ เป็นที่แน่นอน คัมภีร์ที่ปรากฏเรื่องนี้มีเพียงลังกาวตารสูตร ดังที่ประพจน์ อัสตววิรุฬหการกล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน” ว่าบุคคลผู้บำเพ็ญบารมี ๖ ประการ คือ ทานปารมิตาศีลปารมิตา กษานติปารมิตา วิริยปารมิตา ธานปารมิตา และปรัชญาปารมิตา

ประเภทหลักผล๕ ปรากฏในการบำเพ็ญบารมี เป็นการบำเพ็ญบารมีเป็นการสร้างบารมีเพื่อหมั่นฝึกฝนอบรมตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ มีคุณธรรม ทำให้เป็นคนดีในการฝึกกาย วาจา ใจให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ผ่องใส	ประเภทผล ๕ ที่ปรากฏในการบำเพ็ญบารมี ประกอบการกุศลและประกอบเมตตาจิต คือ ช่วยเหลือสรรพสัตว์ผู้ทุกข์ยากให้รอดพ้นจากความทุกข์นานาประการ “การบำเพ็ญบารมีในพุทธปรัชญามหายานนั้น มีลักษณะเป็นไปในทางให้ความหมายและเสนอแนวทางการบำเพ็ญ การยกตัวอย่างต่างๆไม่ค่อยปรากฏมีคัมภีร์ที่มีเรื่องราวต่างๆแบบชาดกของเถรวาทบาลี เห็นมีอยู่คัมภีร์เดียวคือ ชาดกมาลา เป็นเรื่องราวพระโพธิสัตว์ประมาณ ๒๕ ชาติ เป็นเรื่องราวที่สมเหตุสมผลความคิดที่เกี่ยวกับเรื่องการบำเพ็ญบารมีจะมีผล ๕ ปรากฏร่วมในการสร้างบารมี
ประเภทผล ๕ ที่ปรากฏในการบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์ ประกอบได้ด้วยสัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ เป็นหลักธรรมในการบำเพ็ญเพื่อให้ข้ามฝั่งแห่งสังสารด้วยความบริบูรณ์เป็นธรรมที่เป็นกำลังต้านทานความหลง ความเกียจคร้าน ขาดสติ และขาดสมาธิ ทำให้การปฏิบัติเพื่อบรรลุปเป้าหมายได้ง่ายขึ้น ซึ่งในพระโพธิสัตว์จำแนกการบำเพ็ญบารมีด้วยผล ๕ ประกอบด้วย ปัญญาบารมี ศรัทธาบารมี และวิริยะบารมี	ประเภทผล ๕ ในการบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์ พุทธปรัชญามหายานการบำเพ็ญเรียกปณิธานของพระโพธิสัตว์ซึ่งทุกคนเริ่มตั้งปณิธานได้เหมือนกันเรียกว่ามหายาคูร์ปณิธาน มี ๔ ประการ คือ ๑) เราจะละกิเลสทั้งหลายให้หมดสิ้น ๒) เราจะตั้งใจศึกษาพระธรรมทั้งหลายให้เจนจบ ๓) เราจะโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลายให้สิ้น ๔) เราจะบำเพ็ญตนให้บรรลุนิพพานสัมโพธิญาณ ปณิธานทั้ง ๔ ข้อนี้ เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระโพธิสัตว์ และเปรียบเสมือนสิ่งอันเป็นเครื่องกระตุ้นความมุ่งมั่นทะเยอทะยานอันแรงกล้าในการบำเพ็ญบารมีธรรมของผู้เป็นพระโพธิสัตว์ในพระพุทธปรัชญามหายาน

สรุปว่า ประเภทของผล ๕ เป็นการบำเพ็ญเพื่อให้ได้มาซึ่งความพระโพธิสัตว์ คือ ผู้ที่ยึดถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตพระพุทธเจ้าคือบุคคลในอุดมคติของพระโพธิสัตว์ที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญบารมีธรรมให้ครบถ้วนบริบูรณ์ เพื่อก้าวเข้าสู่ฐานะอันเป็นความสำเร็จสูงสุดเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าทุกพระองค์แล้วดำเนินตามพุทธกิจที่พึงปฏิบัติ คือ การกระทำตามปณิธานที่ได้วางไว้ กล่าวคือ จักได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วทำการช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้ข้ามพ้นวัฏสงสาร

ดังนั้น การที่บุคคลได้บรรลุถึงพระโพธิญาณ ได้นั้นจึงจำต้องบำเพ็ญบารมีธรรมเป็นเวลานานยิ่ง เมื่อบุคคลผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์ นั้นหมายความว่าเขาย่อมต้องประสบกับความลำบากในชีวิตนานับประการ ยอมสละทรัพย์สินภายนอกร่างกายเป็นเบื้องต้น จนถึงการยอมสละชีวิตของตนเข้าแลกเป็นที่สุดและการปฏิบัติเช่นนั้นก็ต้องประกอบไปด้วยความเต็มใจของตน หากไม่สามารถปฏิบัติได้ ความหมายของคำว่าพระโพธิสัตว์ในตัวบุคคลนั้นก็ไม่สามารถเกิดขึ้นตามมา แม้พระโพธิสัตว์จะต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ต้องแลกด้วยชีวิตแต่พระโพธิสัตว์ก็เชื่อว่าจะหวาดหวั่นต่อสถานการณ์เช่นนั้นไม่ตรงกันข้ามพระโพธิสัตว์กลับมีใจมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวพร้อมที่จะเผชิญกับสถานการณ์ที่ประสออย่างเต็มใจ และยินดีด้วยมุ่งมั่นที่จะอุทิศตนเพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น โดยหวังให้คุณธรรมความดีที่บำเพ็ญนั้นเป็นปัจจัยให้ได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณในกาลเบื้องหน้า

๔.๓ เปรียบเทียบคุณลักษณะผล ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน

คุณลักษณะผล๕ปรัชญาเถรวาทในการบำเพ็ญบารมี คือการหมั่นฝึกฝนอบรมตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ มีคุณธรรม เป็นวิถีทางของนักปราชญ์และบัณฑิต ที่จะทำให้เป็นคนดีที่โลกต้องการ การเป็นคนดีเป็นที่ปรารถนาของทุกๆ คน บุคคลเป็นคนดีเพราะมีคุณงามความดี แต่คุณงามความดีในชีวิตจะมีขึ้นได้ ต้องเริ่มต้นจากการฝึกกาย วาจา ใจให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ผ่องใส ปรากฏในการบำเพ็ญบารมีเป็นการสร้างบารมีเพื่อหมั่นฝึกฝนอบรมตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ มีคุณธรรม ทำให้เป็นคนดีในการฝึกกาย วาจา ใจให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ผ่องใส การปฏิบัติตนเช่นนี้ของมนุษย์ที่มีความมุ่งมั่นเพื่อความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ เรียกว่าการสร้างบารมี หรือการบำเพ็ญบารมี มีความมุ่งหวังไปในการเป็นเครื่องช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ เพื่อประโยชน์ของสังคม บารมีทั้งหลายมีลักษณะร่วมกัน คือการช่วยเหลืออนุเคราะห์ผู้อื่น มีรส คือการกระทำความช่วยเหลือ(อุปการะ) ผู้อื่นหรือรสคือความไม่หวั่นไหว สภาพที่ปรากฏคือการมุ่งช่วยเหลือผู้อื่นหรือสภาพที่ปรากฏคือความเป็นพระพุทธเจ้า และมีพื้นฐานคือ มหากรุณา คือความกรุณาและอุบายโกศล

คุณลักษณะความสำคัญผล๕ในปรัชญามหายานในการบำเพ็ญจะเห็นได้ว่าพุทธปรัชญามหายานจะมีแนวความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์พุทธปรัชญามหายาน ถือว่าจุดสำคัญในการเผยแผ่ศาสนา และเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด เพราะพระโพธิสัตว์มีคุณลักษณะประกอบไปด้วยความเพียร และปัญญา เป็นที่พึ่ง เป็นสิ่งที่เคารพสักการบูชาของศาสนิกชนพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีข้อนี้จะมีสภาพจิตใจกว้างขวาง แผ่ไปยังผู้ขัดสนและตกทุกข์ได้ยากทั้งหมด ดังที่คัมภีร์โพธิจรยยาวตารกล่าวว่พระโพธิสัตว์ปรารถนาที่จะเป็นยาและเป็นแพทย์รักษาผู้เจ็บป่วยให้หายป่วย ปรารถนาที่จะเป็นอาหารและน้ำให้ผู้อดอยากหิวโหยได้ดื่มกิน ทั้งในยามปกติและเมื่อคราวประสบทุกข์ภัยปรารถนาเป็นขุมทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสำหรับคนขัดสนสิ้นเนื้อประดาตัว และเป็นแหล่งบรรเทาทุกข์อื่นๆ สำหรับผู้ต้องการความช่วยเหลือนอกจากการให้วัตถุสิ่งของแล้ว แม้ผลแห่งกรรมดีที่ได้กระทำลงไปทั้งในอดีต

ปัจจุบัน และก่อนาคต พระโพธิสัตว์ก็ยินดีสละให้ หากจะช่วยให้ผู้รับพ้นจากความทุกข์ ซึ่งนับว่าแตกต่างพระพุทธรูปรัชทายาทแรกที่สอนว่า ทุกคนต่างมีกรรมเป็นของตน ไม่สามารถจะโอนถ่ายไปยังผู้อื่นได้แต่เป็นเพราะรักในพระโพธิญาณ อาจกล่าวได้ว่าพละ ๕ ที่ปรากฏในบารมีทั้ง ๑๐ มหายาน กล่าวถึงลำดับขั้นของโพธิสัตว์ในการปฏิบัติ เป็นวิธีการกว้างๆ ซึ่งแสดงระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติไปตามลำดับจนถึงขั้นสุดท้ายและบรรลุเป้าหมาย และลำดับการบำเพ็ญพละ ๕ ในพุทธรูปรัชทายาทมหานาคคือการหลุดพ้นและการนำเวไนยสัตว์สู่จุดหมายสูงสุดคือพระนิพพานนั่นเอง

ตารางที่ ๔.๓ เปรียบเทียบความต่างคุณลักษณะและความสำคัญพละ ๕ ในพุทธรูปรัชทายาทกับมหายาน

พุทธรูปรัชทายาท	พุทธรูปรัชทายาทมหานาค
ลักษณะพละ ๕ ที่ปรากฏในในการบำเพ็ญบารมี วิธีการบำเพ็ญบารมีของพุทธศาสนาเถรวาทที่จะทำให้เป็นพระพุทธเจ้า หรือ ผู้หมดกิเลสได้นั้น ซึ่งในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่ผู้วิจัยทำการศึกษานี้ ผู้บำเพ็ญบารมีธรรมจะต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์มี ๑๐ ประการ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิฐาน เมตตา และอุเบกขา	ลักษณะพละ ๕ ที่ปรากฏในในการบำเพ็ญบารมี ส่วนวิธีการบำเพ็ญบารมีของฝ่ายมหายานนั้น ในหลักทศบารมีฝ่ายมหายานได้ย่อลงมาเหลือบารมี ๖ คือ ทาน ศีล ขันติ วิริยะ ฌาน ปัญญา ทาน กับ ศีล เป็นคู่ปรับทำลายกิเลส คือ โลภะ ขันติกับวิริยะ เป็นคู่ปรับทำลายกิเลสคือ โทสะ ฌานกับปัญญา เป็นคู่ปรับทำลายกิเลสคือ โมหะ พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญบารมี ๖ ให้สมบูรณ์
คุณลักษณะที่เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวพันหลักธรรมที่เกี่ยวพัน พละ ๕ ประกอบด้วย สัมมปธาน ๔ อธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ โพชฌงค์ ๗ และการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวพันซึ่งกันและกัน เป็นหลักธรรมเป็นไปบรรลุเป็นพระอรหันต์ ผู้ปฏิบัติจะดำเนินตามวิธีใดก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าวิธีไหนจะสะดวก และเหมาะสมกับตน ไม่ว่าจะผู้ปฏิบัติจะเริ่มต้นด้วยวิธีใดก่อน เช่น สมถกรรมฐาน และ วิปัสสนากรรมฐาน ย่อมเกื้อกูลสนับสนุนกันจนถึงขั้นบรรลุเป็นพระอรหันต์	คุณลักษณะที่เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวพันหลักธรรมที่เกี่ยวพันที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญ หรือ ความสูงสุดในธรรมะพระโพธิสัตว์บำเพ็ญ เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า จะประกอบด้วยหลักมหาปัญญา มหาคฤณา และมหาอุบาย

ลักษณะพละ ๕ ที่เป็นจุดมุ่งหมาย พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีไปตามลำดับขั้นตอนจนบารมีเต็มเปี่ยม จะเสด็จออกพรรพชา บำเพ็ญพรหมจรรย์อันประกอบด้วยธรรมต่าง ๆ มีโพธิปักขิยธรรม เป็นต้น และก็จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น	ลักษณะพละ ๕ ที่เป็นจุดมุ่งหมาย ลักษณะพล ๕ ในปรัชญาปารมิตาของพุทธศาสนาหยาบคือการเข้าใจการเป็นความว่างของทุกสรรพสิ่ง จะว่าไปแล้วก็มีความคล้ายกับพุทธศาสนาดั้งเดิมและพุทธศาสนาเถรวาท แต่เพียงว่าผู้ศึกษาเมื่อปฏิบัติอย่างลุ่มหลงแล้วจะกลายเป็นพระอรหันต์ แต่เสมือนว่าสภาวะแห่งความเป็นอรหันต์ของพุทธศาสนาดั้งเดิมและพุทธศาสนาเถรวาทสามารถเทียบได้กับความเป็นพระพุทธรูปของพุทธศาสนาหยาบเลยทีเดียว ซึ่งหากตัดประเด็นของความเป็นพระอรหันต์พระโพธิสัตว์ หรือพระพุทธรูปของทั้งสองนิกายนี้ออกไป มันก็เป็นวิธีการศึกษาเพื่อไปสู่ความหลุดพ้นแบบเดียวกันนั่นเอง

สรุปว่า คุณลักษณะและความสำคัญพละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน ลักษณะของหลักธรรมเป็นหลักธรรมเป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง (อภิญาเทสิตธรรม) เป็นกุศลธรรมที่นับว่ายอดเยี่ยม เป็นข้อปฏิบัติที่พระสาวกเคยประพฤติปฏิบัติมาแล้วตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้เป็นข้อปฏิบัติหรือหลักปฏิบัติของบุคคลผู้ปฏิบัติธรรม เป็นหลักธรรมคอยเกี่ยวพันหลักธรรมอื่น เช่นอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นต้น เป็นหลักธรรมที่ขึ้นอยู่กับบุคคลให้บริสุทธิ เป็นหลักธรรมสำหรับการวิจัย(การเลือกเฟ้น) เป็นหลักธรรมสำหรับภาวนา (เจริญ) เพื่อหลุดพ้นจากอาสวะ และเป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องวัด และบ่งชี้ความเป็นพระโสดาบัน พระอรหันต์ และสมณะหรือพราหมณ์ในพุทธศาสนาประเด็นที่ว่าพละ ๕ เป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องวัดความพร้อมและบ่งชี้ความก้าวหน้าของบุคคลในการปฏิบัติธรรม หลักธรรมที่เกี่ยวพันที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญ หรือความสูงสุดในธรรมะพระโพธิสัตว์บำเพ็ญ เพื่อความเป็นพระพุทธรูป จะประกอบด้วยหลักมหาปัญญา มหากรุณา และมหาอุบาย “สอนให้ทุกคนบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ เพื่อที่จะได้ช่วย ปลดเปลื้องทุกข์ของสัตว์โลกได้กว้างขวาง พระโพธิสัตว์หมายถึงผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูป ซึ่งในฝ่ายเถรวาทก็รับรอง แต่ฝ่ายมหายานหยิบยกเอาเรื่องพระโพธิสัตว์ ขึ้นมาเน้นเป็นพิเศษ หลักทศบารมีฝ่ายมหายานได้ย่อลงมาเหลือบารมี ๖ คือ ทาน ศีล ขันติ วิริยะ ฌานปัญญา ทาน กับ ศีล เป็นคู่ปรับทำลายกิเลส คือโลภะ ขันติกับวิริยะ เป็นคู่ปรับทำลายกิเลสคือโทสะ ฌานกับปัญญา เป็นคู่ปรับทำลายกิเลสคือโมหะ พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญบารมี ๖ ให้สมบูรณ์

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ หลักผล ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาทเป็น ซึ่งเป็นนิกายแบบดั้งเดิม เพราะถือตามคติที่พระอรหันต์พุทธสาวก ได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้เมื่อครั้งปฐมสังคายนา หลักผล ๕ เป็นหมวดธรรมเดียวกับ อินทรีย์ ๕ เป็นหลักธรรมเป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง (อภิญาเทสิตธรรม) เป็นกุศลธรรมที่นับว่ายอดเยี่ยม เป็นหลักธรรมที่ขึ้นอยู่กับบุคคลให้บริสุทธิ์ เป็นหลักธรรมสำหรับการวิจัย(การเลือกเฟ้น) เป็นหลักธรรมสำหรับภavana (เจริญ) เพื่อหลุดพ้นจากอภิสวะ และเป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องวัด และบ่งชี้ความเป็น พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ และเป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องวัดความพร้อม และบ่งชี้ความก้าวหน้าของบุคคลในการปฏิบัติธรรม ของการบำเพ็ญบารมี สะสมบารมีเพ็ดตนเป็นพระ โพธิสัตว์ ประกอบด้วย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา นอกจากนี้ยังเป็นหลักธรรมคอยเกื้อหนุน หลักธรรมอื่น เช่น สติปัฏฐาน ๔ สัมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ อริยมรรคมีองค์ ๘

๕.๑.๒ หลักผล ๕ ในพุทธปรัชญามหายาน

หลักผล ๕ ในปรัชญามหายานเดิมที่ก็เหมือนกัน มุ่งสมาธิโพธิญาณ พละ ๕ มีปรากฏในการบำเพ็ญบารมี และการบำเพ็ญพระโพธิสัตว์ หลักธรรมส่วนใหญ่ ประกอบ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หลักธรรมที่เกื้อหนุนที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญ หรือความสูงสุดในธรรมะพระโพธิสัตว์บำเพ็ญ เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า จะประกอบด้วยหลักมหาปัญญา มหากรุณา และมหาอุบาย ประเภทการบำเพ็ญบารมี เน้นเรื่องการช่วยเหลือผู้อื่น ประเภทการบำเพ็ญบารมี ประกอบการกุศลและประกอบเมตตาจิต คือช่วยเหลือสรรพสัตว์ผู้ทุกข์ยากให้รอดพ้นจากความทุกข์นานาประการ การบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์ พุทธปรัชญามหายานการบำเพ็ญเรียกปณิธานของพระโพธิสัตว์ซึ่งทุกคนเริ่มตั้งปณิธานได้เหมือนกันเรียกว่ามหายานปณิธาน มี ๔ ประการ คือ ๑) เราจะละกิเลสทั้งหลายให้หมดสิ้น ๒) เราจะตั้งใจศึกษาพระธรรมทั้งหลายให้เจนจบ ๓) เราจะโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลายให้สิ้น ๔) เราจะบำเพ็ญตนให้บรรลุถึงอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

๕.๑.๓ เปรียบเทียบผล ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน

๑) เปรียบเทียบความหมายผล ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาท พละ ๕ หมายถึง หลักธรรมที่เป็นกำลังในบำเพ็ญทำให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง ซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่จะอย่างไรจะเข้าครอบงำไม่ได้ เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ ธรรมที่ตรงข้ามแต่จะอย่างไร คือ ความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความ

ประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงงมงาย พละ ๕ จึงหมายถึง หลักธรรมที่เป็นกำลังในการบำเพ็ญเพียรของพระโพธิสัตว์ เพื่อให้ได้พระโพธิญาณ คือ ญาณเป็นเครื่องรู้ร้อยสัจ อันได้แก่ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคหรือผู้ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า พละ ๕ ตามความหมายที่ได้จากพระจริยาวัตรต่างๆ คือ ผู้ที่ทำความที่ทำได้ยาก เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ผู้ที่ยอมทุกข์ทรมานจากทุกข์

๑) เปรียบเทียบประเภทพละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาท มีสามประเภท ประกอบด้วย (๑) ประเภทที่เป็นอินทรีย์พละ มีสัทธาพละ หรือสัทธินทรีย์ วิริยพละหรือวิริยอินทรีย์ สติพละ หรือสตินทรีย์ สมาธิพละหรือสตินทรีย์ ปัญญาพละหรือปัญญาอินทรีย์ (๒) ประเภทหลักพละ ๕ ปรากฏในการบำเพ็ญบารมี เป็นการบำเพ็ญบารมีเป็นการสร้างบารมีเพื่อหมั่นฝึกฝนอบรมตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ มีคุณธรรม ทำให้เป็นคนดีในการฝึกกาย วาจา ใจให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ผ่องใส และ(๓)ประเภทพละ ๕ ที่ปรากฏในการบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์ ประกอบด้วย ปัญญาบารมี ศรัทธาบารมี และวิริยะบารมี ส่วนพุทธปรัชญามหายาน มีสองประเภท คือ ประเภทการบำเพ็ญบารมี เน้นเรื่องการช่วยเหลือผู้อื่น เน้นการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ก็สามารถทำประโยชน์ให้กับตนเองและสังคมส่วนรวมได้เป็นอย่างดี และประเภทพละ ๕ ในการบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์ เป็นการบำเพ็ญเรียกภนิธานของพระโพธิสัตว์ตั้งภนิธานเรียกว่ามหายาคูระภนิธาน มี ๔ ประการ คือ ๑) เราจะละกิเลสทั้งหลายให้หมดสิ้น ๑) เราจะตั้งใจศึกษาพระธรรมทั้งหลายให้เจนจบ ๓) เราจะโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลายให้สิ้น ๔) เราจะบำเพ็ญตนให้บรรลุถึงอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ

๓) เปรียบเทียบคุณลักษณะและความสำคัญพละ ๕ พุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน

ลักษณะพละ ๕ ที่ปรากฏในการบำเพ็ญบารมี พุทธศาสนาเถรวาทบำเพ็ญให้บริบูรณ์มี ๑๐ ประการ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิภูฐาน เมตตา และอุเบกขา มหายานทศบารมีย่อลงมาเหลือบารมี 6 คือ ทาน ศีล ขันติ วิริยะ ฌานปัญญา ทาน กับ ศีล คุณลักษณะที่เป็นปัจจัยต่อเนื่องกัน ศรัทธาเป็นเหตุให้เกิดวิริยะ วิริยะก่อให้เกิดสติตามรู้เท่าทันสภาวะธรรมปัจจุบัน สติที่ต่อเนื่องย่อมก่อให้เกิดสมาธิตั้งมั่นในอารมณ์กรรมฐาน และความตั้งมั่นย่อมเป็นเหตุเกิดของปัญญาที่ยังรู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง ลักษณะพละ ๕ ที่เป็นจุดมุ่งหมาย พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีไปตามลำดับขั้นตอนจนบารมีเต็มเปี่ยม จะเสด็จออกพรรพชา บำเพ็ญพรหมจรรย์อันประกอบด้วยธรรมต่าง ๆ มีโพธิปักขิยธรรม เป็นต้น และก็จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สอนให้ทุกคนบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อที่จะได้ช่วยเหลือปลดปล่อยทุกข์ของสัตว์โลกได้กว้างขวาง

๕.๑ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบพละ ๕ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับมหายาน” มีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑.๑ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

๕.๑.๑.๑ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพละ ๕ เป็นหลักธรรมที่สูงส่งและทรงคุณค่าในสังคม สามารถสร้างให้เกิดมีขึ้นกับตนเองได้ และประยุกต์ใช้กับวิถีชีวิต ทั้งในระดับปัจเจกและปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน เพื่อส่งเสริมให้บุคคลผู้ปฏิบัติได้รับผลอย่างดีและเกิดความสุขสบายในใจ และลดความขัดแย้งกันในสังคม

๕.๑.๑.๑ หลักธรรมเรื่องพละ ๕ ทั้งสองนิกายเป็นคุณธรรมที่ผู้วิจัยได้ประโยชน์จากการศึกษาค้นคว้าโดยตรงและได้รับความสุขจากการศึกษาค้นคว้า ถึงได้ว่าเป็นหลักธรรมที่ประกอบไปด้วยคุณประโยชน์ต่อตนเอง

๕.๑.๑.๓ สถาบันการศึกษาและรัฐตลอดถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรส่งเสริมหลักธรรมพละ ๕ เพื่อเป็นกำลังในการแก้ปัญหา รวมทั้งเป็นกำลังในการบำเพ็ญบารมีให้เป็นคนดีอย่างถูกต้อง และเพื่อเป็นการสร้างเสริมการทำงาน การศึกษาและ ลดปัญหาในการเกียจคร้าน

๕.๑.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๕.๑.๑ ควรศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมพละ ๕ ในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และเปรียบเทียบกับหลักพละ ๕ ในการบำเพ็ญบารมีธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทและพุทธปรัชญามหายาน

๕.๑.๑ ควรศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องการสร้างพละ ๕ ในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในพุทธปรัชญาเถรวาทและพุทธปรัชญามหายาน โดยใช้ บุคคลตัวอย่างในสังคม เป็นข้อเปรียบเทียบ ว่าใครบ้างที่เข้าข่าย การพฤติปฏิบัติตามหลักพละ ๕ เพื่อบำเพ็ญสาธารณประโยชน์เพื่อพุทธภูมิและโพธิญาณ

บรรณานุกรม

เอกสารข้อมูลปฐมภูมิ

๑. พระไตรปิฎก

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก (ไทย). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

เอกสารข้อมูลทุติยภูมิ

๒. หนังสือทั่วไป

กุมารชีวะ. สัทธรรมปุณฑริกสูตร. แปลโดย ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗.

คณะสงฆ์จีนนิกาย. พุทธศาสนamahayan. กรุงเทพมหานคร : มุลินิธิสังฆประชาชนุเคราะห์, ๒๕๓๑.

พระคันธสาราภิวังค์. กองทุนพิมพ์หนังสือธรรม สุธธจิตโต ภิกขุ. บุญศิริการพิมพ์, ๒๕๔๘.

จำลอง ดิษยวณิช. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ. วิปัสสนากรรมฐานและเขาวนอารมณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. เชียงใหม่ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๔๙.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา (มหายาน). กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระครูปริยัติคณานุรักษ์ (พงษ์สันต์ ศรีสมงาม). “การศึกษาเปรียบเทียบบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน”. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลด, ๒๕๔๒.

พระเทพมุนี (วิลาศ ญาณวโร). ศาสตร์ว่าด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร : สารมวลชน, ๒๕๓๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, บริษัทเอส. อาร์. ฟรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๙, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

บุญย์ นิลเกษ. พุทธศาสนamahayan. กรุงเทพมหานคร : อักษรเพชรเกษม, ๒๕๒๖.

ประยงค์ แสนบุราณ. พระพุทธศาสนamahayan. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘.

ประพจน์ อัครวิรุฬการ. โปธิสัตว์จรยา : มรรคาเพื่อประชาชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พัฒน์ เฟื่องผลา. วิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดก. กรุงเทพมหานคร :
ไอเดียนส์โตร์, ๒๕๔๕.

พระพจนารถ ปภาโส. ปัญญาบารมี. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๔๔.

พุทธทาสภิกขุ. โปธิปักขิยธรรม ธรรมะสูงสุดแห่งความรู้แจ้ง ๓๗ ประการ. ธรรมสภา :
กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๒.

_____ . พุทธประวัติจากพระโอษฐ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๖.

_____ . เชื้อและวิธีทำชาเชื้อ มหายาน-หินยาน ปุจฉา-วิสัชนา พุทธศาสนาต่างนิกาย.
กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.ม.ป.ป.

ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ. ความรู้พื้นฐานทางศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.

ผาสุข อินทรารุช. พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๔๓.

บรรจบ บรรณรุจิ, พระโพธิสัตว์ในนิกายเถรวาท, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๒๙.

ปัญญา ใช้บางยาง. ธรรมอธิบาย เล่ม ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรม, ๒๕๔๖.

ป๋วย แสงฉาย. พุทธปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน ลูก ส. ธรรมภักดี, ม.ป.ป.

พุทธทาสภิกขุ, คำสอนผู้บวชพรรษาเดียว, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๔.

พระมหาไสว ญาณวีโร.ดร.. คู่มือพระวิปัสสนาจารย์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงาน
พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๘.

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. พระพุทธศาสนามหายานในอินเดียพัฒนาการ และสารัตถธรรม.
พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

วชิรญาณวโรรส. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

วศิน อินทสระ. พุทธปรัชญามหายาน. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคาแหง, ๒๕๔๑.

_____ . หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา (พุทธปรัชญาเถรวาท). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ส. ศิวรักษ์. ความเข้าใจเรื่องมหายาน. กรุงเทพมหานคร : ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๔๕.

สมภาร พรหมทา. พุทธศาสนามหายานนิกายหลัก. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๐.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชา. พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สุภัทร ปัญญาทีป. **พุทธปรัชญาลัทธิพระโพธิสัตว์จากหลักฐานวรรณคดีสันสกฤต**. กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

สุวิญ รักษ์สัตย์. **พระพุทธศาสนายาน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด บางกอก ปลื้อก, ๒๕๔๖.

สุมาลี มหณรงค์ชัย. **พุทธศาสนายาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖.

แสง จันทร์งาม. **พุทธศาสนวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๓๕.

สมเด็จพระกรมพระปรมาธิบดีชินวโรส. **พระปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๕.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **นวโกวาท**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช. **หลักพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๙, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ). **อริยวงศ์ปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : หจก.ประยูร สาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔.

สุวรรณ เพชรนิล. **พุทธปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กึ่งจันทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗.

สุเชา พลอยชุม. **ธรรมานุกรม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

อภิชัย โพธิประสิทธิศาสตร์. **พุทธศาสนายาน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๓. วิทยานิพนธ์

พระมหาสงกรานต์ ธรรมธโร. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเมตตาในพระไตรปิฎก”, **วิทยานิพนธ์**

ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาเกษม ชินวิโส. “ทัศนะของนักศึกษาศาสนาบันราชภัฏอุบลราชธานีที่มีต่อพระภิกษุและพระพุทธ ศาสนายุคโลกาภิวัตน์”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระครูปริยัติคณานุรักษ์ (พงษ์สันต์ ศรีสมงาม). การศึกษาเปรียบเทียบบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

นันทพล โรจนโกศล. “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องชั้น ๕ กับการบรรลุธรรมในเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ประพจน์ อัครวิรุฬหการ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

ศุภพรรณ ศุภพันธ์. “การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในพุทธปรัชญาเถรวาทกับพุทธปรัชญามหายาน”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

เรณู ศรีภาค. “การวิเคราะห์บาร์มีในพุทธศาสนาเถรวาท”. **รายงานการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๔.

ลักษณะวัต ปาละรัตน์. ญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเป็นประสบการณ์นิยมหรือไม่. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต**. ภาควิชาปรัชญา : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระมหาสมยศ อากาศุตโต (เสนาอนุช). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ (กวนอิม ในพุทธศาสนามหายาน)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

สานิตย์ สีนาค. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตในคัมภีร์สัทธรรมปุณฑริกสูตร ปวิวรรตที่ ๑-๕”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาภาษาสันสกฤต : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕.

อนงค์ โกวิทเสถียรชัย. “มนุษย์ในอุดมคติ : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในคัมภีร์สัทธรรมปุณฑริกสูตรและงานเขียนเรื่องอุตมรัฐของเพลโต”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**. สาขาศาสนาเปรียบเทียบ : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

๔. หนังสือแปล

พระญาณธชะ (แลดสียาตอ). “**ปรมัตถทีปนีในอภิธรรมมัตถสังหะและปรมัตถทีปนี**”. แปลโดย พระคันธสาราภิงค์. กรุงเทพมหานคร:ไทยรายวัน กราฟฟิต เพลด, ๒๕๔๖.

พระโสภณมหาเถร (มหาสียาตอ). **วิปัสสนานัย เล่ม ๑**. แปลและเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิงค์, นครปฐม : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอ เซ็นเตอร์จำกัด, ๒๕๕๐.

_____. **มหาสติปัฏฐานสูตร**. แปลโดย พระคันธสาราภิงค์, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙.

เอตวาร์ด คอนซ์. **พระพุทธศาสนประวัติ**. แปลโดย สมหวัง แก้วสุฟอง, ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.

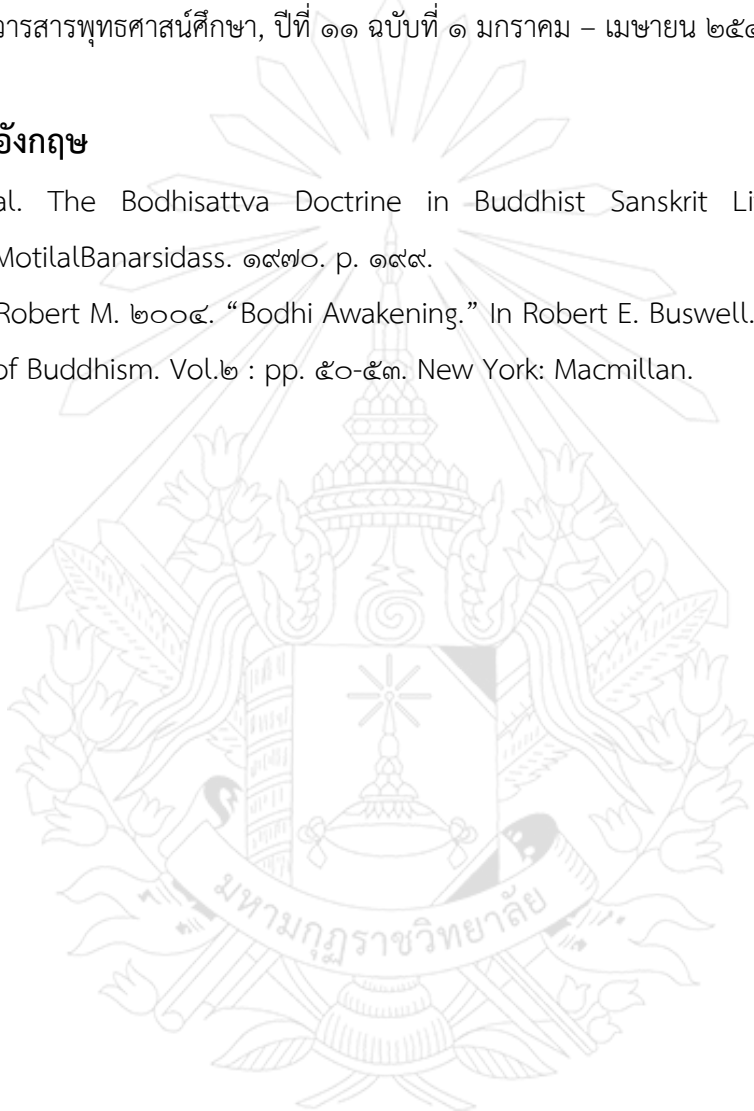
จำนงค์ ทองประเสริฐ. **เซนกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น**. แปลโดย กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๗.

๕. หนังสือวารสาร

พระมหาบุญไทย ปุณฺณมโน. “พระพุทธเจ้าในทัศนะของนิกายมหายานและเถรวาท”. บทความทางวิชาการ, นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
 พระมหาสมบุรณ์ วุฑฺฒิกโร. แนวคิดเรื่อง “จิตเท่านั้นที่มีอยู่” ของพระพุทธศาสนานิกายโยคอาจารย์”. วารสารพุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม – เมษายน ๒๕๔๗.

๖. ภาษาอังกฤษ

Har Dayal. The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature. Delhi : MotilalBanarsidass. ๑๙๗๐. p. ๑๙๙.
 Gimello. Robert M. ๒๐๐๔. “Bodhi Awakening.” In Robert E. Buswell. ed. Encyclopedia of Buddhism. Vol.๒ : pp. ๕๐-๕๓. New York: Macmillan.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-สกุล-ฉายา : พระครูถาวรบุญสถิต (ชั้นอาสา)
- วัน เดือน ปี เกิด : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖
- สถานที่เกิด : บ้านเลขที่ ๑๗๐/๒ บ้านโคกศรีเรือง ตำบลโคกม่วง อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
- สถานที่อยู่ : วัดป่าสุขสวัสดิ์ บ้านสุขสวัสดิ์ ตำบลบ่อพันขัน อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
- การศึกษา
- พ.ศ. ๒๕๒๙ : ประถมศึกษาโรงเรียนบ้านโคกม่วง ตำบลโคกม่วง อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
- พ.ศ. ๒๕๕๒ : มัธยมศึกษาโรงเรียน วัดบูรพาภิราม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
- พ.ศ. ๒๕๕๖ : นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนวัดมิ่งเมือง ตำบลกลาง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
- พ.ศ. ๒๕๕๖ : ปริญญาตรี (ศาสนาและปรัชญา) จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยวิทยาเขตร้อยเอ็ด
- ประสบการณ์และตำแหน่ง
- พ.ศ. ๒๕๔๗ : เจ้าอาวาสวัดป่าดงกระหวน ตำบลบ่อพันขัน อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
- พ.ศ. ๒๕๔๘ : เจ้าคณะตำบลสระคู ตำบลบ่อพันขัน อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
- พ.ศ. ๒๕๕๒ : พระครูสัญญาบัตรชั้นโท
- พ.ศ. ๒๕๕๒ : พระธรรมทูตต่างประเทศ รุ่นที่ ๑๖ วัดพระศรีมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๕๕๓ : เจ้าอาวาสวัดป่าสุขสวัสดิ์ ตำบลบ่อพันขัน อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
- พ.ศ. ๒๕๕๓ : พระวิปัสสนาจารย์ (พระอบรมกัมมัฏฐานเทศนา)
- พ.ศ. ๒๕๕๖ : พระอุปัชฌาย์ ตำบลบ่อพันขัน อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
- พ.ศ. ๒๕๕๘ : พระครูสัญญาบัตรชั้นเอก